

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ježíš v kontextu judaismu své doby a soudobého bádání

**Jesus in the context of the Judaism of his period and
nowadays research**

Vedoucí práce:

Mgr. Jiří Lukeš Th.D.

Autor práce:

Bc. Lucie Schneiderová

Praha 2015

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce panu Mgr. Jiřímu Lukešovi Th.D. za cenné rady, inspirující podněty a ochotnou pomoc při shánění literatury k tématu. V neposlední řadě mu patří díky za vytrvalou podporu, jež mi byla motivací při psaní této diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci s názvem *Ježíš v kontextu judaismu své doby a soudobého bádání* zpracovala samostatně s použitím níže uvedené literatury a dalších odborných zdrojů. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 12. 5. 2015

Bc. Lucie Schneiderová

Anotace: Předkládaná diplomová práce *Ježíš v kontextu judaismu své doby a soudobého bádání* v první části představuje historické pozadí Ježíšovy doby, pojednává o pramenech, z nichž je možné rekonstruovat Ježíšův život a nastiňuje problematiku současného stavu Ježíšovského bádání (Jesus research). Cílem práce je historické podání vybraných témat vztahujících se k historickému Ježíši, jimž je věnována druhá část práce. Výsledky jsou zaměřeny na závěry plynoucí ze současného bádání třetí vlny tázání po historickém Ježíši.

Klíčová slova:

Historický Ježíš, Ježíšovské bádání, biblistika, Nový zákon

Annotation: This diploma thesis *Jesus in the context of the Judaism of his period and nowadays research* presents in the first chapter historical background of Jesus period, it states historical literature of which is possible to reconstruct Jesus's life and it adumbrates nowadays condition of Jesus research. The aim of this thesis is a historical submission of selected topics related to the historical Jesus, which are put in the second part of the thesis. Results are concentrated on the conclusions of nowadays research of the third quest for the historical Jesus.

Keywords:

Historical Jesus, Jesus research, biblistic, New Testament

Obsah

Úvod.....	10
1. Prameny zmiňující se o Ježíši Nazaretském	12
1.1 Prameny ostatních antických autorů	12
1.1.1 Plinius.....	13
1.1.2 Thallos.....	14
1.1.3 Seutonius	14
1.1.4 Tacitus	15
1.1.5 Mara Bar Serapion	17
1.1.6 Celsus	18
1.2 Židovské prameny	18
1.2.1 Josephus Flavius	18
1.2.2 Talmud	20
1.3 Křesťanské prameny	21
1.3.1 Kanonická evangelia	22
1.3.2 Q- sbírka Ježíšových výroků.....	25
1.3.3 Apokryfní evangelia.....	25
1.3.4 Pavlovy epištoly	26
2 Historický kontext Ježíšovy doby	30
2.1 Historicko-politické pozadí Ježíšovy doby	30
2.2 Nábožensko-duchovní pozadí Ježíšovy doby	32
3 Průřez přehledu bádání o historickém Ježíši	36
3.1 Počátky bádání o historickém Ježíši	36
3.2 Liberální tážení po historickém Ježíši – The Old Quest	37
3.3 No Quest.....	39
3.4 The New Quest.....	40

3.5	The Third Quest	44
3.5.1	Jesus Seminar	45
3.5.2	Kritici Jesus Seminar	50
3.5.3	Další badatelé The Third Quest	51
3.6	The Fourth Quest?	52
4	Ježíšovo narození. Zrození dle starozákonní tradice?	55
5	Ježíš a Jan Křtitel	60
5.1	Janův život	61
5.2	Janova zvěst	64
5.3	Ježíšův křest Janem	66
5.4	Jan a Ježíš	67
6	Ježíš a království Boží	71
6.1	Výskyt pojmu království Boží	71
6.2	Přítomné nebo budoucí Boží království?	72
6.3	Apokalyptické království Boží?	76
7	Za koho se Ježíš považoval a jaké byly jeho cíle?	79
7.1	Ježíšovy tituly	79
7.2	Syn člověka	80
7.3	Ježíšův vztah k Bohu a k učedníkům	84
7.4	Předvídal Ježíš svou smrt?	85
8	Poslední večeře	86
8.1	Židovský svátek Pesach	86
8.2	Poslední večeře	88
8.3	Ustanovení Večeře Páně	88
8.4	Večeře Páně v Didaché	91
9	Ježíšova smrt	95
9.1	Vstup do Jeruzaléma	95
9.2	Vyčištění Chrámu	96

9.3	Ježíšův výslech.....	98
9.4	Ježíšovo ukřižování.....	101
	Závěr	105
	Seznam literatury	107
	Summary	113

Seznam zkratek

1K	1. Korintským
1P	1. list Petrův
1Te	1. Tesalonickým
2Kr	2. Královská
1S	1. Samuelova
2S	2. Samuelova
2Tm	2. List Timoteovi
Am	Ámos
Da	Daniel
Dt	Deuteronomium
Ef	Efezským
Ex	Exodus
Gal	Galatským
Iz	Izajáš
J	Janovo evangelium
Jr	Jeremiáš
Ko	Koloským
Lk	Lukášovo evangelium
Lv	Leviticus
Mi	Micheáš
Mk	Markovo evangelium
Mt	Matoušovo evangelium
Př	Příslolí
Ř	Římanům
Sk	Skutky apoštolů
Zach	Zachariáš
Ž	Žalmy
L	Lukášova zvláštní látka
M	Matoušova zvláštní látka
Mdr	kniha Moudrosti
NZ	Nový zákon

Q Quelle, nedochovaná sbírka Ježíšových výroků
Sír Sírachovec
Tob Tobáš
TomEv Tomášovo evangelium
SZ Starý zákon

1QS Kumránský svitek Řád jednoty
Ant Josephus Flavius, Židovské starožitnosti
Bj Josephus Flavius, Válka židovská

JRS The Journal of Roman Studies

par. paralela
pozn. aut. Poznámka autora

Zkratky biblických knih jsou uvedeny dle Českého ekumenického překladu Bible.
(ČEP)

Úvod

Zásadní otázka, "kým Ježíš Nazaretský skutečně byl", je již více než 250 let předmětem četných studií a vědeckého bádání, což graduje v posledních zhruba sto letech. Zvláštního rozvoje se tomuto tázání dostalo navíc od 80. let minulého století. Od té doby je tázání spjata s *the third quest*. V rámci *the third quest* je Ježíš nahlížen jako Žid v širším socio-kulturním kontextu prvního století. Mnoho badatelů využívá ke svému výzkumu i nekanonické zdroje. Teologické metody bádání byly nahrazeny metodami historickými a je vidět spolupráce nejen se sociologií a religionistikou, ale částečně také s antropologií a psychologií. Soudobí badatelé reflektují a kriticky hodnotí původní kritéria odvozená především od A. Schweitzera a J. Weisse a mění úhel pohledu na charakter a postavu Ježíše Nazaretského. V *the third quest* je klíčová zejména změna pohledu na eschatologii a apokalyptiku. Ježíš je vnímán jako neapokalyptický eschatologický prorok, ale i jako prorok Moudrosti, léčitel, zakladatel hnutí, sociální prorok, galilejský charismatik, revolucionář apod. Cílem tázání je podat autentický obraz Ježíše Nazaretského bez ohledu na konfesijní zatížení badatelské práce. To je patrné především u badatelů *Jesus Seminar*, patřících do širokého spektra *the third quest*. Revoluční a mnohdy velice provokativní závěry *Jesus Seminar* jsou často předmětem kritiky. Ačkoliv je v některých případech patrné jednostranné podání závěrů, aby mohla být vytvořena určitá teorie, *Jesus Seminar* přispívá svými poznatky k diskusi nad historickým Ježíšem, jež by neměla být opomíjena.

V množství směrů, nabízených závěrů a metod *the third quest* je takřka nemožné se vyznat. Ve své práci se snažím o vykreslení Ježíše Nazaretského z pohledu soudobého světového bádání, jsouc si vědoma toho, že se nejedná o kompletní nahlédnutí celé problematiky. Přihlíženo je i k závěrům vycházejícím z *Jesus Seminar*, které jsou konfrontovány s konzervativnějšími závěry kontinentálního bádání.

Cílem práce je uvedení do problematiky bádání po historickém Ježíši se zaměřením na judaismus jeho doby a soudobé bádání. První část práce tvoří teoreticko-historický úvod nezbytný pro část druhou. Druhá část diplomové práce nastiňuje vybrané problémy soudobého bádání s mnohdy rozporuplnými závěry, se kterými přichází *the third quest*.

Cílem práce není vyčerpávající pojednání o historickém Ježíši, jež by bylo vzhledem k typu a rozsahu práce nemožné, ale vyzdvíhnutí některých významných momentů, vztahujících se k této problematice. Jelikož cílem práce je historické podání Ježíšova života, o skutečnostech nastalých po jeho smrti zde pojednáno není.

ČÁST I: UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY BĚDÁNÍ O HISTORICKÉM JEŽÍŠI

Problematika bĚdání je velice široká a každá ze zde uvedených kapitol by stačila na rozsáhlou práci. Snahou bylo vybrat nejdůležitější momenty, dostačující k pochopení uvedené problematiky a dále odkázat čtenáře na další literaturu související s tématem.

Předpokladem pochopení samotného tázání po historickém Ježíši je seznámení se s prameny, ze kterých mohou badatelé vycházet, s historickým kontextem Ježíšovy doby a v neposlední řadě s historií samotného bĚdání.

1. Prameny zmiňující se o Ježíši Nazaretském

Velký význam připisovaný v dnešní době Ježíši by mohl předpokládat, že i v tehdejší zanechal jeho význam celou řadu zmínek. Bohužel tomu tak není. Většina zmínek o Ježíši pochází z Nového Zákona, z textů často zatížených ideologií rané církve. Existují však i prameny mimo církevní tradici, pocházející z per židovských i ostatních antických autorů. Prameny, využívané ke své práci současnými badateli, bychom mohli rozdělit do tří skupin podle jejich původu:

Křesťanské prameny	Židovské prameny	Prameny ostatních antických autorů
<ul style="list-style-type: none">• Pavlovy spisy• Kanonická evangelia• Pramen Q• Apokryfní evangelia	<ul style="list-style-type: none">• Josephus Flavius• Talmud	<ul style="list-style-type: none">• Plinius• Thallus• Seutonius• Tacitus• Mara ben Serapion• citace Celsa u Origena

1.1 Prameny ostatních antických autorů

Texty antických autorů vztahující se k Ježíši jsou velmi strohé a pocházejí až z dob, kdy bylo křesťanství rozšířené na území římského impéria. Ačkoli se z 1. století zachovalo nemalé množství pramenů, samotnému vystoupení Ježíše Nazaretského nebyla kladena velká

pozornost. Nikdo zřejmě nepředpokládal založení hnutí jeho přívrženci, jež bude později určovat dějiny celé Evropy.

1.1.1 Plinius

Nejstarší dochovanou antickou zmínku o Ježíši nalezneme v listu Plinia Caecilia Secunda adresovaném císaři Traianovi. Text pochází pravděpodobně z let 111-113, kdy byl Plinius prokurátorem v Bythynii. Za historicky nejčennější můžeme považovat tyto části textu:

„S těmi, kdo byli u mne obžalováni jako křesťané, jsem zatím postupoval takto: zeptal jsem se jich, jsou-li křesťany. Když to doznali, zeptal jsem se jich podruhé a potřetí, pohroziv jim trestem smrti; když setrvali na svém, dal jsem je popravit. Nepochyboval jsem totiž, ať doznávali cokoliv, že rozhodně je třeba potrestat zarputilost a tvrdošíjný odpor.“

„Tvrdili však, že celá jejich vina nebo pomyšlení byla v tom, že se scházeli před úsvitem v určitý den, zpívali střídavě písně k počtě Krista jakoby boha a zavazovali se přísahou ne k nějakému zločinu, ale že se nedopustí krádeží, loupeží ani cizoložnictví, že dodrží dané slovo a že nezaprou majetek jim svěřený, až budou požádáni o jeho vrácení.“¹

Slova napsaná Pliniem Secundem svědčí o rozšíření křesťanství v Bythynii na počátku druhého století a některých praktikách raného křesťanství. Je patrné, že se křesťanství v místě působení apoštola Pavla rozšířilo do značné míry. To se stalo problémem, který musel být řešen v nejvyšších místech společnosti. Text naznačuje, že chování křesťanů bylo v té době něčím neočekávaným (*„...zavazovali se přísahou NE k nějakému ZLOČINU, ALE že se NEDOPUSTÍ KRÁDEŽÍ...“*).

Latinský překlad části: „zpívali k počtě Krista jakoby Boha“, zní: *„carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem“*. Použité slovo QUASI – JAKOBY, vede některé badatele (Goguel, Harris, Kovář) k přesvědčení, že Plinius nepovažoval Krista za Boha, nýbrž za dříve žijícího člověka.²

¹ PLINIUS, CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Dopisy*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988, 389 s. str. 337.

² VAN VOORST, Robert E. *Jesus Tradition in Classical and Jewish Writings* In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2149- 2182. ISBN 978-9004163720. Str. 2151.

1.1.2 Thallos

Thallos, řecký historik, napsal kolem roku 55 kroniku východní části Středozevní oblasti od pádu Troje do roku 50 n. l. Kronika se bohužel nedochovala celá. Je citována v díle *Historie světa*, napsaném kolem roku 220 Juliem Africanem. Naneštěstí i *Historie světa* je ztracená, ale některé citace najdeme v díle byzantského historika Syncella, pišícího kolem roku 800. V díle Syncella jsou uvedeny pochyby³ Julia Africana o Ježíšově smrti:

„*Ve třetí knize jeho historie, Thallos nazývá tmu [míněna je tma, která nastala během Ježíšovy smrti, pozn. aut.] zatměním Slunce, což se mi zdá jako špatná úvaha.*“⁴

Z citace je zřejmé, že o „tmě“ nastalé během ukřižování se vědělo i mimo křesťanské kruhy a Thallos se ji snažil vysvětlit přírodním jevem. Thallos byl prvním autorem literárně vyjadřujícím opozici vůči křesťanství.

1.1.3 Seutonius

Další pramen zmiňující se o Kristovi napsal římský historik Gaius Seutonius Tranquillus. Seutonius byl tribunem lidu za vlády císařů Traiana a Hadriana. Mezi lety 119-121 zastával úřad císařského tajemníka a měl k dispozici v té době neveřejný listinný seznam císařů. Právě v tomto období sepsal své dílo *De vita Caesarum* (česky vyšlo jako *Životopisy dvanácti císařů*).

V životopise císaře Claudia, vládnoucího v letech 41-54, Seutonius píše:

„*On [Claudius] vyhnal Židy z Říma, protože stále vyvolávali nepokoje z podněcování Chresta.*“⁵

Většina badatelů se shoduje na původnosti textu. Seutonius má podle nich na mysli Krista. Chyba v hláskování pochází buď přímo od Seutonia nebo ze zdrojů, ze kterých vycházel.

³ Julius Africanus argumentoval tím, že zatmění Slunce nikdy nemůže nastat během úplňku a jelikož Pesach vždy připadá na úplňek, je nemožné, aby zatmění Slunce proběhlo během Ježíšova ukřižování.

⁴ VAN VOORST, Robert E. *Jesus Tradition in Classical and Jewish Writings* In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2149- 2182. ISBN 978-9004163720. Str. 2149.

⁵ Tamtéž. Str. 2152.

Někteří odborníci poukazují na Seutoniovu správnou hláskování *Christiani* v životopise císaře Nerona. Podle nich musel Seutonius vědět, že zakladatelem křesťanů byl *Christus* a nikoli *Chrestus*. Jménem Chrestus měl podle nich na mysli iniciátora nepokojů z řad Židů, pravděpodobně zélótů, snažící se o radikální vynucení příchodu království Božího pomocí násilí.⁶

Zmínka v Claudiově životopise ukazuje důležitou informaci o rozšíření křesťanství v době okolo roku 50 (pouhých 20 let po Ježíšově ukřižování!), i když bylo stále bráno jako součást judaismu. Vyhnání křesťanů z Říma potvrzují i Skutky apoštolů 18:1-2: „*Potom odešel Pavel z Athén a přišel do Korintu. Tam se setkal s jedním Židem, který se jmenoval Akvila a pocházel z Pontu. Nedávno přišel se svou manželkou Priscillou z Itálie, protože císař Klaudius vydal rozkaz, aby všichni Židé opustili Řím.*“ Pavel přišel do Korintu pravděpodobně na podzim roku 50⁷ a k vyhnání Židů z Říma došlo nejspíše v roce 49.

V Seutoniově životopise císaře Nerona, vládnoucího v letech 54-68, najdeme ještě jednu zmínku o křesťanech:

„*On také uvalil tresty na křesťany, druh lidí, kteří se drželi nové a bezbožné pověry.*“⁸

Seutonius nespecifikuje, proč k trestům docházelo, datuje sice postihování křesťanů do doby po požáru v Římě, ale na rozdíl od Tacita tyto události nespojuje.

1.1.4 Tacitus

Římský historik Gaius Cornelius Tacitus, líčí v *Letopisech*, napsaných mezi lety 115-117, události roku 64:

„*Ale ani lidskou pomocí, ani štědrými císařovými dary, ani usmiřováním bohů se nedala zahladit zlá pověst, že požár byl založen na rozkaz. Aby tedy potlačil tu pověst, nastrčil Nero jako viníky a potrestal nejvybranějšími tresty ty, jež lid pro neřestný život nenáviděl a nazýval Chrestiani. Původce toho jména Kristus byl za vlády Tiberiovy prokurátorem Pontiem Pilatem popraven. Tato zhoubná pověra byla sice prozatím utlumena, ale znovu*

⁶ Tamtéž. Str. 2153- 2154.

⁷ POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9. Str. 211.

⁸ The Lives of the Twelve Caesars, Volume 06: Nero by Suetonius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. *Free eBooks: Project Gutenberg* [online]. [cit. 2015-26-01]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6391/pg6391.html>.

propukla nejen v Judei, kolébce toho zla, nýbrž i v Římě, kde se všechny ohavnosti nebo hanebnosti soustřeďují a nacházejí hojně ctitelů. “⁹

V roce 64 propukl v Římě obrovský požár, jehož založení se připisuje císaři Neronovi. Aby Nero odvrátil podezření, obvinil z požáru křesťany. Nero se netajil svým odporem ke křesťanství a je pravděpodobné, že jeho názor sdíleli i ostatní současníci.

Tacitovy *Letopisy* přinášejí důležité informace o zakladateli křesťanů. Jsou z mála mimobiblických pramenů zmiňující podrobnosti Kristova popravení. V době vlády císaře Neronu nebylo křesťanství bráno jako součást judaismu (jako tomu bylo za vlády Claudia, viz Seutoniovy zmínky o Chrestu), ale jako samostatné náboženství (pověra). Muselo být velmi rozšířené a známé široké společnosti. O křesťanství se přece zmiňoval samotný císař!

Tacitus neuvádí, za jaký čin byl Kristus odsouzen. Ze spisu se dozvíme, že Kristus byl odsouzen Pilátem, žádná zmínka o Židech majících podíl na jeho odsouzení.

Z jakých zdrojů Tacitus čerpal informace o křesťanství? Pravděpodobně se nejednalo o oficiální státní listiny. Tacitus popisuje Piláta jako prokurátora (*procurator*), nikoli jako prefekta (*praefectus*), což bylo správné užití titulu. Dosvědčuje to i tzv. „Pilátův kámen“ nalezený roku 1961 v Caesareji zmiňující Pontia Piláta jako prefekta. Používání titulu prokurátor se ujalo později a v Tacitově době již bylo běžnější.

Tacitus se mohl o křesťanech dozvědět ze své vlastní zkušenosti, ať již přímo nebo nepřímo, během svých dvou životních období:¹⁰

- v roce 88 se stal členem *Quindecimviri Sacris Faciundis*. Jednalo se o patnáctičlenné kolegium, které mělo kněžské povinnosti. Mimo jiného dohlíželi na uctívání bohů přivlečených do Říma z jiných zemí,
- za své prokuratury v provincii Asia, kde působil v době, kdy byl jeho přítel Plinius Secundus prokurátorem v sousední Bithynii a měl s křesťany těžké spory.

⁹ TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy*. 3., přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1975, 554 s. Str. 434.

¹⁰ VAN VOORST, Robert E. Jesus Tradition in Classical and Jewish Writings In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2149- 2182. ISBN 978-9004163720. Str. 2157- 2158.

Tacitova zpráva je jedním z nejvýznamnějších nežidovských a nekřesťanských dokladů o počátcích křesťanství uvádějící Piláta Pontského. Do doby než byl v roce 1961 objeven „Pilátův kámen“ se vedli spory o jeho existenci.

1.1.5 Mara Bar Serapion

Mara bar Serapion napsal kolem roku 73 dopis svému synu Serapiovi. Někteří badatelé ale datují list až do počátku druhého století, po druhé židovské válce.

Mara ve svém dopise varuje před utlačováním moudrých, neboť jejich moudrost stejně zvítězí a Bůh potrestá jejich utlačovatele:

„Jakou výhodu získali Athéňané zavražděním Sokrata, za které na ně padl hlad a mor? Nebo lidé ze Samosu upálením Pythagora, jejichž země byla celá zahalena do písku během jedné hodiny? Židé zabitím jejich moudrého krále, jejichž království jim bylo v oněch dnech vzato? Bůh spravedlivě odplácí moudrost těchto tří mužů: Athéňané zemřeli na mor, lidé ze Samosu byli zachvázeni mořem, a Židé, opuštění a vyhnání ze svého vlastního království, byli rozptýleni mezi všechny národy. Sokratés není mrtev díky Platónovi, ani Pythagoras díky soše Iuna, ani moudrý král díky jím ustanovenému novému zákonu.“¹¹

Mara bar Serapion nezmiňuje přímo Ježíše, ale je velice pravděpodobné, že se o Ježíše jedná. Ježíš byl znám jako král Židů díky svému titulu uvedenému na kříži. Za krále Židů mohl být považován i díky nastolení „království Božího“, o kterém Ježíš mluvil. Odkaz na nový zákon, který ustanovil, je zřejmým odkazem na křesťanské náboženství.

Kde Mara získal znalosti o Ježíšově tradici? S největší pravděpodobností se nejednalo o křesťanský zdroj. Napovídá tomu několik skutečností:

- není zmíněno Ježíšovo vzkříšení,
- Ježíš je dán na roveň Sokratovi a Pythagorovi, v křesťanských zdrojích by byl vyvýšen,
- „král“ není typickým christologickým titulem raného křesťanství.

¹¹ VAN VOORST, Robert E. Jesus Tradition in Classical and Jewish Writings In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2149- 2182. ISBN 978-9004163720. Str. 2159-2160.

Najdeme i skutečnosti ukazující na křesťanský zdroj:

- je uvedeno, že Ježíše zabili Židé,
- Mara spojuje události zabití Ježíše s destrukcí židovského národa, což vidíme pouze u křesťanské tradice.

V Marově dopise je Ježíš, stejně jako Sokratés a Pythagoras, uveden jako příklad, který má vést k povzbuzení a vytrvání. Jeho cílem není uvést informace o Ježíšově životě. Nicméně nám tato zmínka dokládá, že Ježíšův příběh byl v době sepsání dopisu znám, stejně jako nový zákon, ustanovený Ježíšem.

1.1.6 Celsus

Podle Origena byl Celsus novoplatonský filosof, žijící v druhém století. Je znám svým spisem ἀληθὴς λόγος (*Pravá nauka* nebo také *Proti křesťanům*), kritizujícím křesťanskou víru. Celý spis se nezachoval, ale velká část je citována v Origénově díle známém jako *Contra Celsum*, datovaném do roku 250.

Celsus namítá křesťanům, že celé jejich náboženství je velký podvod. Ježíšovy zázraky přiřítá čarodějnictví. Dokázal shromáždit pouze dvanáct následovníků a učil je nejhorším návykům, jakými byli žebrota a okrádání. Celsus byl první, kdo tvrdil, že Ježíšův otec není Bůh, ale římský voják jménem Panthera. Ježíš tedy pochází z cizoložství.¹²

Celsova *Pravá nauka* je zdrojem poznání pohanské a židovské kritiky křesťanství ve 2. století, ale k historickému Ježíši nám nic neříká.

1.2 Židovské prameny

Ani židovské prostředí, ze kterého Ježíš vzešel, nám nedochovalo více než dva o něm se zmiňující zdroje.

1.2.1 Josephus Flavius

Vlastním jménem Jóséf ben Mattatjáh¹³ (37/38-100), pocházel ze starobylé židovské rodiny. Po studiích a několika letech strávených asketickým životem na poušti, se Jóséf vrátil

¹² Tamtéž. Str. 2167.

¹³ O životě Josepha Flavia máme podrobné informace v jeho díle *Můj život*. Zde čerpám z knihy: FLAVIUS, Josephus. *O starobylosti Židů: Můj život*. 2. vyd., V AK 1. vyd. Praha: Arista, 2006, 183 s. ISBN 80-86410-53-6.

do Jeruzaléma a stal se stoupencem farizeů. Roku 64 přišel jako člen poselství poprvé do hlavního města římské říše. Po jeho návratu z Říma, začínalo v Judeji protiřímské povstání, tzv. první válka židovská. Jóséf se postavil na stranu vzbouřenců, ale roku 67 byl zajat a odveden do Říma. Díky svým předchozím kontaktům a zkušenostem si dokázal získat přízeň císaře Vespasiana. Za své služby byl propuštěn a později mu Vespasiánův syn Titus udělil římské občanství a Jóséf přijal římské jméno, pod kterým je znám dodnes - Josephus Flavius. Josephus do konce svého života pobíral císařskou penzi a věnoval se sepisování historie a kultury židovského národa. Flaviovy spisy byly určeny především římskému čtenáři, proto má autor tendenci potlačovat některé konfliktní postavy a mesianismus, Římány považující za velezradu.¹⁴

Ve Flaviově zachovaném spisu *Antiquitates Iudaicae*, *Židovské starožitnosti*, nalezneme dvě zmínky o Ježíši.

Ve dvacáté knize čteme:

„Annáš shromáždil Sanhedrin a předvedl před ně Jakuba, bratra Ježíše, zvaného Kristus, a další.“¹⁵

Flaviův výrok z dvacáté knihy je absolutní většinou badatelů považován za autentický. Nic nenasvědčuje pozdějšímu křesťanskému zásahu do textu. Poznámka „Ježíš, ZVANÝ Kristus“, by byla pro křesťana nemyslitelná.

Známejší zmínka o Ježíši pochází z osmnácté knihy a je známá jako Testimonium Flavianum:

„V té době žil Ježíš, moudrý člověk, pokud ho ovšem máme nazývat člověkem. Dělal totiž zázraky, učil lidi, kteří přijímali pravdu s potěšením. Získal si mnoho Židů i mnoho Řeků. Byl Mesiáš. Pilát ho na základě udání našich předních mužů odsoudil k smrti ukřižováním, ale ti, kdo si ho prve oblíbili, nepřestali ho milovat. Třetího dne se jim zjevil znovu živý, jak o

¹⁴ FUNDA, O. A. Ježíš a mýtus o Kristu. Praha: Academia, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 59.

¹⁵ VAN VOORST, Robert E. Jesus Tradition in Classical and Jewish Writings In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2149- 2182. ISBN 978-9004163720. Str. 2168.

*něm vedle jiných podivuhodných věcí zvěstovali boží proroci. A ještě dodnes nezanikla skupina křesťanů, kteří se jmenují podle něho.*¹⁶

Autenticitu celého výše zmíněného textu neuznává většina odborníků. Pravděpodobně došlo k pozdějšímu doplnění textu křesťanskými autory. Nasvědčuje tomu i nalezení Testimonia Flaviana z 10. století, napsaného arabsky křesťanským historikem Agapiem. Agapius používal pro svou *Knihu historie* syrské zdroje. Může se tedy jednat o původní Flaviův text.

*„V té době žil moudrý muž jménem Ježíš. Jeho způsob života byl dobrý a byl znám, jako ctnostný. A mnoho lidí ze Židů i ostatních národů se stalo jeho učedníky. Pilát ho odsoudil k ukřižování a smrti. Ale ti, kteří se stali jeho učedníky, nevzdali se jeho následovnictví. Oznamovali, že se jim třetího dne po ukřižování zjevil a byl živý, podle toho byl možná Mesiáš, o kterém proroci předpovídali zázraky.*¹⁷

Josephus nám předkládá neutrální, vysoce přesné a pravděpodobně nezávislé svědectví o Ježíši, moudrém muži, kterého jeho učedníci nazývali Mesiášem.¹⁸

1.2.2 Talmud

Talmud je sbírka tradičního židovského učení. Skládá se z Mišny (zákony) a Gemary (komentáře k Mišně). Jedná se o rabínské učení, započaté v důsledku potřeby interpretace některých zákonů, které nemohly být vykonávány kvůli zničení Chrámu. V Talmudu najdeme mnoho zmínek o historickém Ježíši. Na tomto místě uvedu pouze nejznámější a historicky nejpravděpodobnější zmínku, vzniklou v nejranější tzv. Tanaitské době mezi lety 70 – 200.

V Babylonském Talmudu, svazek 3, Sanhedrin 43a čteme: *„V předvečer svátku Pesach byl pověšen Ješu. Čtyřicet dní před tím, než se konala poprava, vyšel hlasatel a plakal: „Bude ukamenován, protože praktikoval čarodějnictví a sváděl Izrael k odpadlictví od víry. Kdokoli, kdo může říci něco k jeho prospěchu, nechť vystoupí a promluví na jeho*

¹⁶ Tamtéž. Str. 2168- 2169.

¹⁷ Josephus and Jesus: The Testimonium Flavianum Question. KIRBY, Peter. *Early Christians Writings* [online]. © 2001- 2015 [cit. 2015-27-01]. Dostupné z: <http://www.earlychristianwritings.com/testimonium.html>.

¹⁸ Více informací o spisech Josepha Flaviana a jejich významu pro novozákonní studium viz: MASON, Steve Th e Writings of Josephus: Their Significance for New Testament Study. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 1609- 1638. ISBN 978-9004163720. Str. 1617.

obhajobu.“ Ale nikdo na jeho obhajobu nepromluvil a tak byl pověšen v předvečer svátku Pesach!”¹⁹

Z úryvku se dozvídáme, že Ježíš byl popraven v předvečer Pesachu, což dokládají i evangelia. Zvláštní je zmínka o způsobu popravy. Poté, co hlasatel hlásal, že Ježíš bude ukamenován, byl pověšen... Vzhledem k tendenčnímu polemickému charakteru je historická hodnota tohoto úryvku malá a týká se pouze Ježíšovy smrti.²⁰

Podle Lukea Timothy Johnsona²¹ se sice zprávy, uvedené v Babylonském Talmudu, dramaticky liší v detailu, ale právě tyto rozdíly, mají tendenci podporovat skutečnost, na které se neshodují. Stejně jako nesrovnalosti v samotných evangeliích. Neměli bychom tedy úryvek z Talmudu opomíjet.

1.3 Křesťanské prameny

Prameny zmíněné na předchozích stránkách podávají poměrně strohé informace o Ježíšově životě a slouží spíše jako doklad Ježíšovy historicity. Abychom se o Ježíši dozvěděli více informací, musíme se podívat na prameny křesťanské tradice.

Nejčastěji používanými zdroji²² pro rekonstrukci Ježíšova života bývají synoptická evangelia, pramen Q (*Quelle*) a apokryfní Tomášovo evangelium. Někteří badatelé, např. Ben F. Meyer²³ nebo Petr Pokorný²⁴, odkazují i na předevangelijské formulace obsažené v Pavlových listech.

¹⁹ The Babylonian Talmud: Internet archive. THE INTERNET ARCHIVE. *Internet Archive: Digital archive of free books, movies, musics and wayback machine* [online]. 2014 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z: <https://archive.org/details/TheBabylonianTalmudcompleteSoncinoEnglishTranslation>. Babylonský Talmud, English version by Soncino. str. 6658. Celkový počet stran 9947.

²⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008, 495 s. ISBN 978-80-246-1465-6. Str. 405.

²¹ JOHNSON, Luke Timothy. Anti-Judaism and the New Testament. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 1609- 1638. ISBN 978-9004163720. Str. 1617.

²² Texty o Ježíši najdeme samozřejmě i v jiných knihách NZ a jiných apokryfních textech. Jelikož dochází mezi odborníky ke složitým debatám o jejich historičnosti, nebudu se jimi, vzhledem k rozsahu této práce, zabývat.

²³ Meyer, Ben F. *The Aims of Jesus*. Eugene: Wipf & Stock Publishers 2002. 335s. ISBN 1-55635-041-4. Str. 60-69.

1.3.1 Kanonická evangelia

Evangelia jsou nejdůležitějším pramenem, z něhož můžeme rekonstruovat historického Ježíše. Předpokladem vzniku evangelií byl život a působení Ježíše Nazaretského. Cílem evangelistů však nebylo sepsat Ježíšův životopis, ale hlásat Ježíše, jako vzkříšeného Pána a spasitele a podporovat tak ranou křesťanskou misi. V evangeliích se prolínají historické skutečnosti, ovlivněné jak pohledem raného křesťanství, tak i pohledy jednotlivých evangelistů a dobou sepsání, čímž je vytvořena specifická teologická koncepce každého evangelia.

Některými částmi evangelií se budu podrobněji zabývat v jednotlivých kapitolách v druhé části této práce. Zde uvedu základní poznatky ohledně evangelií a stručně jejich pohled na postavu Ježíše Nazaretského.

Synoptická evangelia vyznačující se vysokou podobností až shodností v některých pasážích se považují za nejstarší. Mezi odborníky se vedly a stále vedou diskuze o tom, které ze tří evangelií mohlo být předlohou pro zbylá dvě. Většina odborníků dnes uznává teorii dvou pramenů, považující za nejstarší a historicky nejautentičtější Markovo evangelium, sepsání datováno kolem roku 70. Najdou se samozřejmě i výjimky, např. David Flusser upřednostňuje vyšší historicitu u evangelia podle Lukáše.

Společné části Matouše (sepsání datováno kolem roku 90) a Lukáše (sepsání datováno kolem roku 80) nezakládající se na Markovi vedly badatele k domněnce, že evangelisté vycházeli z nedochovaného zdroje. Nedochovaný soubor Ježíšových logií, byl nazván *Qeulle*, zkráceně *Q*.²⁵ Sepsání pramene *Q* je datováno mezi lety 40-50. Kromě sbírky Ježíšových výroků *Q* existovalo patrně mnoho ústních i písemných tradic. Do těchto tradic patří podle odborníků texty v Lukášovi a Matoušovi neshodující se ani s pramenem *Q* ani

²⁴ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8. Str. 20-23; 38-61, nebo POKORNÝ, Petr. *Words of Jesus in Paul: On the Theology and Praxis of the Jesus Tradition*. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 3437- 3468. ISBN 978-9004163720.

²⁵ Zde se nebudu dopodrobna zabývat bádáním ohledně pramene *Q* a jiných pramenů, ze kterých mohli evangelisté vycházet. Pro účel této práce stačí kratší shrnutí těchto informací. O podrobnostech ohledně synoptické otázky doporučuji knihu: POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9; FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 57- 98.

s Markovým evangeliem. Jsou nazvány jako zvláštní Lukášova (L) a zvláštní Matoušova látka (M).

Žánru sbírek výroků, které kolovaly mezi ranými křesťany, odpovídají některá později sepsaná evangelia, např. Tomášovo nebo Petrovo evangelium. I když se jedná o mladší evangelia, mohou vycházet z tradic stejně starých jako kanonická evangelia.

U **Marka** ještě nevidíme mýtus o božském zplození Ježíše, jak jej později rozvinou Matouš a Lukáš. Autor Markova evangelia je pravděpodobně „*helénistický Žid, který sice zná židovský kontext Ježíšova vystoupení, ale svůj spis adresuje do helénistického prostředí, do něhož křesťanská zvěst již vstoupila.*“²⁶ Pravděpodobné místo sepsání evangelia je Řím. Podle Marka je pro správné pochopení velikonočního zvěstování potřeba poznat pozemského Ježíše,²⁷ proto uvádí celý Ježíšův příběh, doložený jeho výroky a činy. Marek koncipuje Ježíšův příběh do souladu s prorockými předpověďmi Starého zákona. Narážky na zničení chrámu v Markově evangeliu (Mk 13,2) ukazují na dokončení spisu až po zboření druhého Chrámu Římany v roce 70.

Matouš si vybírá tradici, do které svůj spis adresuje, tradici židovského křesťanství, blízkou Jakubovi a jeruzalémské židovsko-křesťanské obci. Jedná se o okruh velmi zdrženlivý vůči Pavlovu pojetí víry jako Kristem darované svobody a vůči pojetí spásy jako milosti.²⁸ Pisatel Matoušova evangelia klade důraz na skutky a dodržování zákona. Nejdůležitější části z pramene M, ze kterého Matouš čerpal kromě Mk a Q, je Ježíšovo učení. M bylo sepsáno pravděpodobně v Jeruzalémě mezi lety 65-70.²⁹ V Matoušově evangeliu nalezneme časté semitismy a citace z Písma, potvrzující Ježíšův příběh. Charakteristické jsou Matoušovy dlouhé řeči. Matoušovo evangelium je nejrozsáhlejším kanonickým evangeliem.

²⁶ FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 71.

²⁷ POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9. Str. 433.

²⁸ FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 71.

²⁹ VAN VOORST, Robert E. 2000. *Jesus outside the New Testament: an introduction to the ancient evidence*. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans Pub., xiv, 248 p. ISBN 08-028-4368-9. Str. 144. Někteří badatelé se domnívají, že zvláštní Matoušova látka byla předávána ústně.

Ježíš v pohledu evangelisty **Lukáše** je autoritativní učitel, opírající svou autoritu o akty léčení³⁰. Ježíš je milosrdný a odpouštějící. Pouze u Lukáše najdeme mj. podobenství o milosrdném Samařanovi (L 15:1-7) nebo o marnotratném synovi, kterému otec odpouští (L 15:11-32). V těchto pasážích Lukáš vycházel z jiných zdrojů, než byly známy ostatním evangelistům. U Lukáše vidíme i jiný sled událostí než u Marka i Matouše. Pramen L, ze kterého Lukáš čerpal má sice silné známky ústního podání, ale pravděpodobně se jednalo o dokument, sepsaný žido-křesťany v Palestině mezi lety 40-60.³¹

Evangelista Lukáš je také autorem Skutků apoštolských. Zda se jedná o Lukáše-lékaře, doprovázejícího Pavla na poslední misijní cestě je nesnadné prokázat, ale nelze to zcela zamítnout. Od 16. kapitoly Sk se mění pozice vypravěče a z třetí osoby plurálu se vyprávění plynule přesouvá do první osoby plurálu: „*Vypluli jsme tedy z Troady a plavili se...Odtud jsme šli do Filip... V sobotu jsme vyšli za bránu....*“ (Sk 16: 11-13). Z této změny bychom mohli chápat Lukáše jako toho, kdo Pavla doprovází.

U čtvrtého kanonického **Janova** evangelia sepsaného na přelomu prvního a druhého století je vidět pokročilá fáze raněkřesťanské christologie. Napovídá tomu mj. užití mnoha christologických titulů – Mesiáš, Boží Syn, Pán, Král Židů. Přesto se zdá, že některé Janovy pasáže pocházejí ze starší tradice a mají charakter vyprávění pamětníka.³² Někteří badatelé přicházejí s hypotézou existence tzv. SQ (*Sēmeia Quelle*), pramene, ze kterého mohl Jan vycházet, a datují ho do let 66-70 (Fortna) nebo 70- 80 (Wahlde).³³ Podle Roberta Fortna bylo SQ určeno pro ranou křesťanskou misii. Ježíšovy zázraky byly důkazem jeho mesiášství. Teorie o SQ se u většiny moderních badatelů neprosadila.³⁴ Předpokládá se spíše vliv ústní tradice. Za povšimnutí stojí také některé shody Janova evangelia s Rukopisy od Mrtvého moře, především v užití dualismu.

³⁰ VAN VOORST, Robert E. 2000. *Jesus outside the New Testament: an introduction to the ancient evidence*. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans Pub., xiv, 248 p. ISBN 08-028-4368-9. Str. 142.

³¹ Tamtéž. Str. 139. Stejně jako u Matouše se i zde kloní někteří badatelé k ústnímu předávání zvláštní Lukášovy látky.

³² FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 61-62

³³ VAN VOORST, Robert E. 2000. *Jesus outside the New Testament: an introduction to the ancient evidence*. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans Pub., xiv, 248 p. ISBN 08-028-4368-9. Str. 149- 154.

³⁴ POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9. Str. 586.

Jan 1:1 volí v úvodu evangelia narativní podání v jasné návaznosti na Gn 1:1. Pisatel evangelia chce sdělit, že se jedná o novou Bibli. Boží záměr sejmutí hříchů světa, se uskutečňuje skrze preexistentní Logos, vtělený do pozemského Ježíše. Celý Ježíšův příběh je vyprávěn očima velikonoční víry. V Janovi můžeme považovat za autentické některé geografické údaje nevyskytující se u synoptiků, nebo čtyři Ježíšovy návštěvy Jeruzaléma.³⁵ Autor Janova evangelia je také autorem třech Janových listů a Janova Zjevení.

1.3.2 Q- sbírka Ježíšových výroků

Pramen Q obsahuje Ježíšovy výroky a má blízko k mudroslovné literatuře. Q popisuje předvelikonoční události, není zde zmínka o pašijním příběhu ani o vzkříšení³⁶. Ježíšův příběh je popisován na pozadí apokalyptického kázání Jana Křtitele a společného zvěstování božího soudu. Ježíšovo ohlášení království Božího je příslibem pro chudé a trpící, předjímané praxí společného jídla a kázáním na hoře, resp. na rovině. Q nepoužívá titul Mesiáš, Ježíš je označen jako přicházející Syn člověka, jeho působení je počátkem naděje – slepí vidí, malomocní jsou očištěni, mrtví budou vzkříšeni. Patrná je etika milování bližního a výzva k milování nepřátel.

1.3.3 Apokryfní evangelia

Novozákonní apokryfní evangelia jsou texty, sepsané v 1. až 4 století na různých místech, podobající se svým stylem a obsahem kanonickým evangeliím. Apokryfní evangelia nebyla zahrnuta do žádného kánonu, i když v některých dobách mohla být za součást kánonu považována.

Některá evangelia, např. Tomášovo nebo Petrovo evangelium odpovídají svým žánrem sbírkám Ježíšových výroků kolujících mezi ranými křesťany, jakými byla např. sbírka logií Q. I když se jedná o mladší evangelia, mohou vycházet z tradic stejně starých jako evangelia kanonická. Nalezení apokryfních evangelií vždy vzbudí velký zájem u odborníků i veřejnosti a nezřídka se stanou senzací ukazující jiný pohled na historického Ježíše. Bylo tomu tak např. po nalezení evangelia podle Jidáše nebo evangelia Máří Magdaleny. Problémy

³⁵ POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9. Str. 585.

³⁶ Stephen J. Patterson přichází s myšlenkou, že ne všichni křesťané považovali Ježíšovu smrt a vzkříšení za ústřední bod své teologické reflexe. Pašijní příběh není zmíněn v prameni Q ani v Tomášově evangeliu.

s datací a možným pozdějším vlivem na sepsání apokryfních evangelií většinou odborníkům neumožňují jejich zařazení mezi spisy, vhodné pro rekonstrukci historického Ježíše.

Tomášovo evangelium je nejčastěji užívaným apokryfním evangeliem pro studium historického Ježíše, přestože neobsahuje narativní výpovědi, ale pouze logia. Klíčovým pojmem Tomášova evangelia je království Boží, jako přítomná dimenze, jehož hledání je životním posláním křesťana nejen podle TmEv, ale i podle Q.³⁷ V evangeliu je patrná asketická praxe, individualizace zbožnosti a odstup od světa.

Tomášovo evangelium patří mezi rukopisy nalezené po druhé světové válce v gnostické knihovně v Nag Hammádí v Egyptě. Jedná se o sbírku Ježíšových výroků, celkem jde o 114 logií, v některých vrstvách spisu nezávislé na kanonických evangeliích.³⁸ Podle některých badatelů vycházejí i ze starších tradic než kanonická evangelia. Většina badatelů klade vznik TmEv do Sýrie do let 110-150.³⁹

Některými dalšími evangelií používanými spíše pro dokreslení situace, či na obhajobu některých tezí, používají někteří odborníci také evangelium Ebionitů, evangelium Hebrejů, Petrovo evangelium, evangelium Nazorejců či další.

1.3.4 Pavlovy epištoly

Epištoly byly rozšířenou formou antické komunikace snažící se o zprostředkování osobní přítomnosti odesílatele i přes prostorovou vzdálenost korespondujících. Pavlovy epištoly jsou nejstarší součástí Nového zákona. Listy sepisoval apoštol Pavel v 50. letech 1. stol. Psány byly pro konkrétní situace věřících obcí, většinou pro povzbuzení ve víře nebo řešili nastalý problém v obci. V raném křesťanství byly předčítány při bohoslužbách a získaly velký liturgický a eklesiologický význam.

³⁷ OERTER, Wolf B a Petr POKORNÝ. *Rukopisy z Nag Hammádí*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, 356 s., [4] s. barev. příl. ISBN 978-80-7021-875-4. Str. 81.

³⁸ Úvaha o gnostickém vlivu na TmEv se zdá být nepravděpodobná. Gnostici sice s oblibou Tomášovo evangelium používali, ale samo evangelium obsahuje spíše pregnostickou asketickou zbožnost a platonizující teologii, než zřetelné rysy gnostických spekulací. TmEv bylo pravděpodobně sepsáno před rozvojem gnostických systémů, datovaných do roku 130 – 140.

³⁹ OERTER, Wolf B a Petr POKORNÝ. *Rukopisy z Nag Hammádí*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, 356 s., [4] s. barev. příl. ISBN 978-80-7021-875-4. Str. 70, 73.

Pavlovým zájmem při sepisování epištol nebylo podat zprávu o historickém Ježíši, ale zvěstovat vzkříšeného Krista.⁴⁰ Pro rekonstrukci Ježíšova života můžeme i přesto použít některé části Pavlových listů.

Problémem zůstává, že Pavel se nikdy s Ježíšem nesetkal, mohl ale získat přesné informace o Ježíšově životě a jeho výrociích od Petra, se kterým se setkal v Jeruzalémě, jak nás informuje v Ga 1:18: „*Teprve o tři léta později jsem se vydal do Jeruzaléma, abych se seznámil s Petrem, a zůstal jsem u něho dva týdny.*“ V Jeruzalémě se Pavel setkal také s Jakubem, bratrem Páně (Ga 1:19).

U Pavla se o Ježíšově životě dozvídáme, „*že byl Žid (Ga 4,4), z rodu Davidova (Ř 1,3), že měl bratry (1K 9,5), z nichž jeden se jmenoval Jakub (Ga 1,19; srv. 1K 15,7), že kolem sebe shromáždil žáky, z nichž jeden se jmenoval Kéfas a byl nazván Petr (Ga 2,14; 1K 9,5; srv. 15,5a) a jiný Jan (Ga 2,9).*“⁴¹

V Pavlových listech najdeme několik Ježíšových výroků, týkajících se zachovávání pravidel:

- o manželství v 1K 7:10-11: „*Těm, kteří žijí v manželství, prikazuji – ne já, ale Pán – aby žena od muže neodcházela. A když už odejde, ať zůstane neprovdána nebo se s mužem smíří; a muž ať ženu neopouští.*“, s paralelami v Mk 10:11-12 a Mt 5:32,
- o právu proroka na výživu od těch, kterým zvěstuje evangelium v 1K 9:14: „*Tak i Pán ustanovil, aby ti, kteří zvěstují evangelium, měli z evangelia obživu.*“, s paralelou v Mt 10:10

Apoštol Pavel v 1. listu Korintským 11:23-25 popisuje události Poslední večeře: *Já jsem přijal od Pána, co jsem vám také odevzdal: Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to čiňte na mou památku.“ Stejně tak vzal po večeři kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva, zapečetěná mou krví; to čiňte na mou památku.“* Metafora nové smlouvy zapečetěné krví, byla odvozena od tehdejšího uzavírání smluv, při nichž byla zabíjena obětní zvířata. Text o ustanovení

⁴⁰ Více k problematice Pavlových listů, teologie a života: POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9. Str. 139-348, nebo BORNKAMM, G. *Apoštol Pavel*. Praha: Kalich, 1998.

⁴¹ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8. Str. 38.

večeře Páně najdeme s mírnými odchylkami i v synoptických evangeliích (Mk 14:22-24; Mt 26:26-29; Lk 22:15-20).

Pavlovy výroky o Ježíšových slovech a skutcích se nevztahují k pozemskému Ježíši. Chybí např. veškerá Ježíšova podobenství a aforismy a kázání na hoře, resp. na rovině. Pavel se zaměřuje především na Boha jednajícího skrze Krista a na Kristovo ukřižování.⁴²

Jelikož evangelia a Pavlovy listy vznikaly nezávisle na sobě, můžeme popisované události považovat za autentické. Pavel používal patrně ústně předávanou sbírku Ježíšových výroků⁴³, mohl vycházet i z výpovědí Petra a Jakuba. Ve Skutcích apoštolů nalezneme i jinde nezaznamenaný Ježíšův výrok, který Pavel cituje v Milétu: „*Tím vším jsem vám chtěl ukázat, že máme takto pracovat, pomáhat slabým a mít na paměti slova Pána Ježíše, který řekl: „Blaze tomu, kdo dává, ne tomu, kdo bere.“*“ (Sk 20:35)

Na druhou stranu chybí v Pavlových listech několik významných tradic. Pavel se vůbec nezmiňuje o Janu Křtiteli, v Pavlovských listech neexistuje žádná paralela k vyprávění o setkání Pavla a Janových žáků, jak ji známe ze Skutků apoštolských 19:1-6⁴⁴. Velice výrazná evangelijní tradice tedy nezanechala v Pavlových vyprávěních žádné stopy.

Jenks považuje Pavla spíše za „*prvního puritána, než za Ježíšova učedníka*“⁴⁵, odkazuje na Pavlovy rady ohledně sexuální zdrženlivosti, úctě ke svědomí druhého a střízlivosti ve veřejném jednání, což není v souladu s tradicí vnímání Ježíše jako „milovníka hodů a pitek“ jak je uvedeno v Lk 7:31-35.

⁴² JENKS, Gregory. What did Paul Know about Jesus. *The fourth R* [online]. 1999, roč. 12, č. 1, s. 1-10 [cit. 2015-01-02]. Dostupné z: <http://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/>. Str. 4-5.

⁴³ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8. Str. 39-40.

⁴⁴ „Zatímco byl Apollos v Korintu, prošel Pavel hornatým vnitrozemím a přišel do Efezu; tam se setkal s nějakými učedníky. Zeptal se jich: „Když jste uvěřili, přijali jste Ducha svatého?“ Odpověděli mu: „Vůbec jsme neslyšeli, že je seslán Duch svatý.“ Pavel řekl: „Jakým křtem jste tedy byli pokřtěni?“ Oni řekli: „Křtem Janovým.“ Tu jim Pavel prohlásil: „Jan křtil ty, kteří se odvrátili od svých hříchů, a vybízel lid, aby uvěřili v toho, který přijde po něm – v Ježíše.“ Když to uslyšeli, dali se pokřtít ve jméno Pána Ježíše. Jakmile na ně Pavel vložil ruce, sestoupil na ně Duch svatý a oni mluvili v prorockém vytržení.“

⁴⁵ JENKS, Gregory. What did Paul Know about Jesus. *The fourth R* [online]. 1999, roč. 12, č. 1, s. 1-10 [cit. 2015-01-02]. Dostupné z: <http://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/>. Str. 5.

Zdá se, že Pavel měl omezený přístup k raným Ježíšovským tradicím. Některé poznatky mohl čerpat ze setkání s Jakubem a Petrem, jak bylo zmíněno výše. Z nejstarších písemných památek Nového zákona, jakými Pavlovy listy jsou, můžeme čerpat znalosti o velice raných formách křesťanství a křesťanské liturgie. Pro potřebu historického Ježíše můžeme použít některé predevangelijní formule a některé Ježíšovy výroky.

2 Historický kontext Ježíšovy doby

Předpokladem pro pochopení Ježíšova příběhu a evangelií je alespoň základní znalost jeho doby, historických, politických, sociálních a duchovních poměrů, které ovlivňovali život v tehdejší Palestině.

2.1 Historicko-politické pozadí Ježíšovy doby

Judea byla po celá staletí pod nadvládou cizích mocností. Asýrie dobyla území Palestiny v 8. století př. n. l. a v 6. století čelila Palestina náporu Babylonie. Ti v roce 586 př. n. l., pod vedením krále Nebúkadnesara zničili Jeruzalém včetně Chrámu a izraelské obyvatelstvo deportovali do Babylonie. V roce 539 př. n. l. je Babylon dobyt Peršany, Židům je umožněn návrat do Jeruzaléma a znovupostavení Chrámu. V Babylonii však zůstává silná židovská komunita. Roku 333 př. n. l. Palestinu dobývá Alexandr Veliký. Celá země je postupně zaplavena řeckým způsobem života. Dalších sto let zůstává Palestina pod helénistickým vlivem, když se vlády po smrti Alexandra Velikého ujímají Seleukovci⁴⁶

Povstání započaté rodinou židovských kněží, vešlo do dějin jako Makabejské povstání. Probíhalo mezi lety 167–161 př. n. l. a bylo vyvoláno násilnou helénizací. Antiochos IV. Epifanés chtěl svým výnosem sociálně, nábožensky a politicky sjednotit svou říši. Po vítězství se vlády ujímají Makabejští. Od počátku jejich vlády udržovala Palestina diplomatické vztahy s Římem. Makabejští byli od Říma podporováni především pro výhodnou polohu vedle Egypta a Sýrie, provincií které se často proti Římu bouřily.

Pod římskou nadvládou se Palestina dostala roku 63 př. n. l., kdy na její území vkročila římská armáda pod vedením Gaia Pomepeia Magna. Pomepeius byl povolán, aby rozhodl mocenský spor mezi Aristobúlem II. a Hyrkánem II. Do Palestiny byli nakonec povoláni římscí správci.

Přízeň Říma dokázal získat Herodes Veliký, známý z evangelijního vyprávění. Roku 37 př. n. l. se stal Herodes židovským králem díky porážení Antigona. Judea byla vazalským královstvím Říma, ale o vnitřních záležitostech rozhodoval výhradně Herodes. Vynikl díky

⁴⁶ Seleukos I., zakladatel dynastie, byl jedním z diadochů, Alexandrových nástupců, kteří se po jeho smrti ujali vlády nad jednotlivými částmi Alexandrova impéria. Původně dostali provincie jen jako správci a celé impérium měl zdědit Alexandrův syn. Po nějaké době se diadochové stali suverénními vladaři.

své kruté politice (nechal popravit i svého nejstaršího syna!), ale také svou stavební činností. Na své náklady budoval gymnasia, tržiště, akvadukty, lázně, chrámy. V Caesariji nechal vybudovat přístav, chrám a amfiteátr větší než římské Koloseum. Caesareu učinil sídelním městem římské správy. Jeruzalém nechal opevnit hradbami, byla postavena pevnost Antonia a začal s přestavbou Chrámu.

Neustálá povstání po smrti Heroda Velikého působila politické rozruchy. Císař Augustus v roce 4 př. n. l. potvrdil Herodovo rozdělení země na tři části mezi jeho syny. Filipovi byla svěřena vláda na územích na sever a na východ od Galileje, Herodu Antipovi v Galileji a Archelaovi v Judsku, Idumeji a Samaří. Posledního jmenovaného zbavil Augustus vlády roku 6 a jím ovládané území se stalo římskou provincií Judeou, spravovanou praefektem, později od roku 44 prokurátorem. Výkon občanského a trestního práva byl ponechán Sanhedrinu, židovské radě. Pouze trest smrti byl v rukou praefekta/ prokurátora. Významným omezením židovské svobody bylo právo prefekta jmenovat a odvolávat velekněze.

Pro Ježíšův příběh je stěžejní pátý judský praefekt Pontius Pilatus (praefektem 26-36). Během jeho správy se zostřilo napětí mezi Židy a Římem a docházelo i ke krvavým konfrontacím.

Galilea se v době působení Ježíše těšila téměř úplné nezávislosti. Nejdůležitějšími městy v této oblasti byly Sephoris a Tiberias. Herodes Antipas okázale přebudoval Sephoris a používal ji jako své hlavní město. Vzhledem k období, ve kterém byla Sephoris přebudována, se někteří odborníci domnívají, že Ježíšův otec a/nebo Ježíš se mohli jako tesaři nebo stavitelé podílet na její rekonstrukci.⁴⁷ Tiberias se stala novým hlavním městem v roce 26. I to mohlo Ježíše ovlivnit, jelikož se zdá, že z Nazaretu se Ježíš přestěhoval do Kapernaum, malé vesnice nedaleko od Tiberias. O usazení v Kapernaum mluví Mt 4:13. Mk 2:1 považuje Kapernaum za Ježíšův domov: „*Když se po několika dnech vrátil do Kafarnaum, proslýchlo se, že je doma.*“ Ježíš se tedy jistě setkal s helénistickým myšlením.⁴⁸

⁴⁷ FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6. Str. 161.

⁴⁸ Podrobnější informace o historii židů na přelomu letopočtu např. v. SCHÄFER, Peter. *Dějiny Židů v antice: od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 263 s. ISBN 80-7021-633-6, nebo v BOCK, Darrell L. *Studying the historical Jesus: a guide to sources and methods*. Grand Rapids: Baker Academic, c2002, 230 s. ISBN 0-8010-2451-x. Str. 81- 106.

Galilea byla bohatou zemědělskou oblastí s velkým počtem obyvatel, kolem 15 000, podle Josepha Flavia i Plinia Secunda.⁴⁹ Kromě zemědělství a řemeslnictví byl zdrojem obživy rybolov ve vesnicích kolem Galilejského jezera.

2.2 Nábožensko-duchovní pozadí Ježíšovy doby

Židovské náboženství bylo Římany vnímáno jako velice podivné. Zákaz zpodobňování božstev, obřízka a dodržování šabatu bylo pro Římany těžko pochopitelné. I přesto Římané judaismus respektovali a od Židů nevyžadovali uctívání císaře jako Boha. Židovské náboženství mělo status *religio licita*, oficiálně schváleného náboženství, s některými dalšími privilegii.⁵⁰ Je známo, že Římané byly k cizím náboženstvím velice tolerantní a status *religio licita* měla většina náboženství v impériu, pokud neohrožovali stabilitu říše

Židovské náboženství bylo na přelomu letopočtu roztržštěné do několika skupin. Znalost vnitřních židovských poměrů pochází především od Josepha Flavia, kumránských rukopisů a z křesťanských spisů. Z židovského prostředí se mnoho nezachovalo. Po zničení Chrámu roku 70 se jedinou přeživší židovskou skupinou stali farizeové. Rabínsko-farizejské myšlení určovalo od té doby směr judaismu a ostatní skupiny, stejně jako písemné památky o nich ustoupily do pozadí. V novozákonní době hráli nejdůležitější roli saduceové, farizeové, esejci a zélóté.⁵¹ Většina tehdejších Židů nepatřila přímo do jedné ze skupin⁵², ale do určité míry se více či méně ztotožňovali s některými aspekty židovských sekt. O to více byly názory lidí po celé Palestině roztržštěnější.

⁴⁹ FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6. Str. 164.

⁵⁰ RAJAK, Tessa. Was there a Roman Character for the Jews?, *JRS*. 1984, vol. 74, s. 107–123. Str. 107-108.

⁵¹ Více o náboženských židovských stranách např. v SCHUBERT, Kurt. *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 149 s. ISBN 80-7021-591-7. Str. 35 – 91, nebo v EHRMAN, Bart D. *Jesus: apocalyptic prophet of the new millennium*. 1. issued as an Oxford Univ. Press, 2001. Oxford: Oxford Univ. Press, 2001, 274 s. ISBN 0-19-512474-x. Str. 108- 114.

⁵² EHRMAN, Bart D. *Jesus: apocalyptic prophet of the new millennium*. 1. issued as an Oxford Univ. Press, 2001. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2001, 274 s. ISBN 0-19-512474-x. Str. 108.

Saduceové

Jméno saduceů je pravděpodobně odvozeno od hebrejského slova *sdk*, což znamená být bez viny, být spravedlivý, konat spravedlnost. Saduceové žili v přísném právním řádu, jedinou závaznou normou bylo pět knih Mojžíšových. Odmítali vše, co proniklo do judaismu později z jiných náboženství či kultur., *Člověka viděli jako konečnou vnitrodějinnou bytost, která nemá možnost přesáhnout čas svého pozemského bytí*“⁵³ Tím se lišili od ostatních židovských stran, které věřili, že po pozemském životě nás čeká ještě jeden. Podle saduceů umírá duše společně s tělem a každý člověk je odměněn či potrestán za to co udělal, již během svého života. Saduceové tvrdili, že člověk je zcela odpovědný za své konání a je pouze na něm, zda podle vlastního uvážení zvolí dobro nebo zlo. Saduceové byli ve své době nejvlivnější židovskou skupinou. Díky spojení s Chrámem soustředili ve svých rukou velkou politickou i hospodářskou moc. Saduceům náležel také velekněžský úřad, což v podstatě znamenalo spoluvládu nad zemí. Společně s farizeji byli saduceové členy Sanhedrinu, židovské rady, která měla značné soudní a náboženské pravomoci. Vedle velké části kněžských kruhů se k saduceům hlásily bohaté měšťanské rodiny a šlechta. U obyčejného lidu nebyli oblíbeni, kvůli svému bezohlednému chování. Saduceové nezanechali žádnou literaturu, ze které by bylo možno rekonstruovat jejich program a detailněji poznat jejich názory. Zanikli po zboření chrámu roku 70.

Farizeové

Farizejské hnutí začíná na počátku makabejského povstání kolem roku 167 př. n. l. Očekávali příchod mesiáše a Boží říše, věřili ve vzkříšení. Kladli důraz na přísné dodržování zákona a konání dobrých skutků. Na rozdíl od saduceů se opírali i o ostatní knihy Starého zákona. Uznávali ústní tradici a staré náboženské předpisy přizpůsobovali novým poměrům., *Běh světa rozdělovali na přítomný čas, který má být časem poslušnosti zákona, a na budoucí čas plný vlády Boží.*“⁵⁴ Farizeové dodržovali 613 micvot, což přešlo i do pozdějšího judaismu. Ani farizeové nebyli početnou skupinou, hlásili se k nim především intelektuálové a majetnější obyvatelé. Důležitá byla mezi farizeji vzájemná láska a sociální citění. Neznali však milosrdenství pro hříšníka, jak to viděl později Ježíš. Zatímco saduceové věřili v absolutní svobodnou vůli člověka, kladli farizeové podíl na lidském rozhodování

⁵³ MÁNEK, Jindřich: Když Pilát spravoval Judsko, edice Blahoslav Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1980. Str. 66.

⁵⁴ Tamtéž, str. 76.

Bohu. Člověk má zpočátku výběr mezi zlem a dobrem, daný od Boha, může si mezi nimi sám vybrat, ale osud mu napomáhá. S pomocí Písma má člověk větší šanci, že se dá na stranu dobra. Farizeové ovládali synagogy a u lidu byli v úctě.

Esejci

Esejci (někdy také essení) mají své pojmenování pravděpodobně od aramejského chasén, znamenající „zbožní“. O esejském hnutí, žijícím v izolaci od ostatního světa, jsme až do poloviny 20. století věděli pouze ze spisů Filóna Alexandrijského a Josefa Flavia. Znalost této skupiny se zvýšila nálezem kumránských svitků roku 1947.⁵⁵ Esejci žili po celé zemi v celkovém počtu asi čtyř tisíc. Nejznámější skupinou jsou esejci z Kumránu. Početná skupina žila i v Jeruzalémě a jiných městech. Podle Filóna a Flavia byli Kumránci skupinou lidí, především mužů, morálně-filosofických rysů, oblékajících bílý šat, modlících se ke Slunci a dosahujících věku kolem sta let, což ovšem nebylo prokázáno z archeologických nálezů hřbitovů kolem Kumránu. Obyvatelé Kumránu sami sebe nazývali „společnost boží“. Byli členy nové smlouvy s Bohem. Pro Kumrán je příznačná dualistická nauka. Sebe považovali za syny světla, zatímco všichni mimo společenství byli označováni jako synové tmy. Někteří badatelé vidí vliv esejského myšlení v Janově evangeliu. Kumránci věřili, že jsou vyvolení Bohem a skrze zjevení je jim dáno vědění pravého smyslu Písma. Do kumránského společenství nesměly vstupovat ženy a členství v řádu vyžadovalo dodržování celibátu a společné vlastnictví. Tím se kumránská společnost lišila od ostatních esejců, žijících v manželství a vlastních majetech. Esejci očekávali příchod dvou mesiášů, světského a kněžského, kteří budou vládnout dohromady. Esejské myšlení bylo ovlivněno perským dualismem, babylonskou astrologií a pythagoreismem.

Zélóte

Základní myšlenky zélótů pocházejí pravděpodobně od Judy Galilejského. V mnoha směrech byli zajedno s farizeji. Požadovali uznávání Boha za jediného pána a vládce. K zélótskému hnutí se mohli přidat i pohané, kteří přijali Zákon a obřízku. Pro zélóty bylo lépe nechat se zabít než přijmout cizí nadvládu. Největšího nepřítele tedy spatřovali

⁵⁵ Rukopisy pocházející z počátku letopočtu obsahují knihy Starého zákona, deuterokanonické knihy i spisy vztahující se výhradně ke kumránské společnosti, např. Řád jednoty. Více o těchto spisech a kubánské společnosti v SEGERT, Stanislav. *Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 963 s. ISBN 978-80-7298-108-3.

v římském císaři. Jednalo se především o skupinu vedoucí guerillové války proti Římanům. Zélóte se řadili k tzv. apokalyptickému proudu židovství. Věřili, že konec utrpení přijde, až budou hrůzy největší. Vyvolaný boj měl být předstupněm boje eschatologického. U Josefa Flavia i v Novém zákoně se o zélótech mluví jako o léstai, což v římské právní mluvě znamená porobené kmeny, které se bouřily a vedly partyzánskou válku nebo pouhé „lupiče“. Není tedy snadné rozpoznat, kde se v Novém zákoně jedná o členy povstaleckého hnutí a kde pouze o lupiče. Mezi členy léstai se objevovali většinou zběhlí vojáci, zchudlí rolníci, uprchlí otroci a náboženští a vlastenečtí fanatici. U Josefa Flavia se setkáváme ještě s jedním pojmenováním – sikariové, od latinského sica = dýka.

Židovské náboženské skupiny reflektují variabilitu a spletnost židovské víry v prvním století, v době vzniku hnutí Jana Křtitele, Ježíše a rané křesťanské církve.

Židé na římskou nadvládu reagovali různě, bez ohledu na stoupenectví v určité skupině. Zastánci vyšších tříd ochotně kooperovali s Římany, někteří v tichosti protestovali, někteří protestovali bez užití násilí, někteří veřejně vystupovali proti Římu a předpovídali intervenci Boží, někteří dávali svůj nesouhlas s Římany najevo násilným odporem a docházelo také ke spontánním povstáním.⁵⁶

I přes roztržičnost judaismu se věřící Židé vydávali každoročně během poutních svátků do Jeruzaléma. Populace Palestiny je různými odborníky odhadována mezi 700 000 a 2 500 000.⁵⁷ Velká neshoda panuje také mezi odhadem počtu obyvatel Jeruzaléma. Nejnížší počet udává Joachim Jeremias⁵⁸, 55 000 obyvatel. Někteří badatelé udávají číslo až 200 000.⁵⁹ Během svátků se obyvatelstvo Jeruzaléma zněkolikanásobilo.⁶⁰

⁵⁶ EHRMAN, Bart D. *Jesus: apocalyptic prophet of the new millennium*. 1. issued as an Oxford Univ. Press, 2001. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2001, 274 s. ISBN 0-19-512474-x. Str. 119.

⁵⁷ BOCK, Darrell L. *Studying the historical Jesus: a guide to sources and methods*. Grand Rapids: Baker Academic, c2002, 230 s. ISBN 0-8010-2451-x. Str. 110.

⁵⁸ JEREMIAS, Joachim. *Jerusalem in the time of Jesus: an investigation into economic and social conditions during the New Testament period*. 1st pbk. ed. --. Philadelphia: Fortress Press, 1975, xv, 405 s. ISBN 0-8006-1136-5. Str. 83.

⁵⁹ BOCK, Darrell L. *Studying the historical Jesus: a guide to sources and methods*. Grand Rapids: Baker Academic, c2002, 230 s. ISBN 0-8010-2451-x. Str. 110.

⁶⁰ Blíže o tomto tématu bude pojednáno v kapitole o Ježíšově smrti.

3 Průřez přehledu bádání o historickém Ježíši

Snaha o rekonstrukci historického Ježíše začala již v 18. století, kdy se o přiblížení Ježíšova příběhu z historického pohledu poprvé pokusil Hermann Samuel Reimarus. Pohledy na Ježíšův život se od té doby měnily s každou generací teologů. V postmoderní době především díky objevům nových apokryfních textů, zejména rukopisů z Nag Hamádí⁶¹ a svitků od Mrtvého moře⁶², se badatelé neshodují ani na pramenných textech, ze kterých v bádání vycházejí. Použitím určité metodologie a díky odlišné teologické interpretaci raných křesťanských textů vzniká v této oblasti množství směrů, ve kterých je potřeba se zorientovat, aby bylo možné lépe navázat na současné bádání. Z toho důvodu zde uvádím průřez přehledu bádání o historickém Ježíši.

3.1 Počátky bádání o historickém Ježíši

Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) byl zastáncem náboženství rozumu, inspirovaného anglickým deismem. Reimarova studie, která čítala přes čtyři tisíce stránek, kolovala především mezi jeho přáteli a částečně byla vydána mezi lety 1774-1778 Reimarovým přítelem Gerhardem Lessingem (1729-1781).

Podle Reimara se Ježíšovo původní poselství výrazně liší od zprávy kolující mezi jeho přívrženci krátce po Ježíšově smrti. Reimarus míní⁶³, že Ježíšovi učedníci ukradli tělo mrtvého z hrobu a vymysleli příběh o Ježíšově vzkříšení. Tím mohlo pokračovat společenství

⁶¹ Rukopisy byly objeveny v Egyptě v roce 1945. Pocházejí pravděpodobně z období 3- 4 stol. Pro novozákonní bádání je nejdůležitější objev Tomášova evangelia zahrnujícího pravděpodobně nejstarší ježíšovskou tradici nezávislou na kanonických evangeliích. Více o Rukopisech z Nag Hammádí např. v knihách: OERTER, Wolf B a POKORNÝ, Petr. *Rukopisy z Nag Hammádí*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, 356 s., ISBN 978-80-7021-875-4, OERTER, Wolf B a VÍTKOVÁ, Zuzana. *Rukopisy z Nag Hammádí 2*. Praha: Vyšehrad, 2009, 200 s. ISBN 978-80-7429-017-6, OERTER, Wolf B a kol. *Rukopisy z Nag Hammádí 3*. Praha: Vyšehrad, 2010, 224 s. ISBN 978-80-7429-142-5.

⁶² Svitky od Mrtvého moře (Kumránské rukopisy) byly objeveny v roce 1946 v izraelském Kumránu. Nálezy obsahují především starozákonní texty a texty esejské komunity (Řád jednoty, Válečný řád, Damašský svitek...) a mají tak velký význam pro poznání judaismu v době druhého Chrámu, tedy období vzniku křesťanství. Více o rukopisech např. v knize: SEGERT, Stanislav. *Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 963 s. ISBN 978-80-7298-108-3.

⁶³ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 4.

čekající na příchod božího království a učedníci se nemuseli vracet do svých běžných životů. Reimarus jako první kladl důraz na důležitost toho, co Ježíš a apoštolové chtěli, jaké byly jejich motivy a cíle.⁶⁴ Poukázal na rozdílnost mezi historickým Ježíšem a zrekonstruovanou zprávou apoštolů, která začala kolovat krátce po jeho smrti a stala se součástí nového náboženství.

Za první *životopis* historického Ježíše je považována kniha *Vie de Jésus (Ježíšův život)*, od francouzského teologa Ernesta Renana (1823-1892), vydaná roku 1863. Kniha byla velice přelomová a vyvolala vlnu kritiky a nevole, znějící především z církevních řad. Byla přeložena do angličtiny, němčiny, italštiny a holandštiny a vydána ve více než šedesáti tisících kopiích. Renan jako první zpochybnil Ježíšovo narození v Betlémě a jako místo Ježíšova narození určil Nazaret. Zpochybnil také Ježíšovu davidovskou linii a dva zásadní pilíře křesťanské věrouky – narození z panny a neposkvrněné početí Duchem svatým.⁶⁵ Kvůli své knize byl Ernest Renan zbaven profesury a exkomunikován z církve.

3.2 Liberální tážení po historickém Ježíši – The Old Quest⁶⁶

V průběhu 19. století se otázkou historického Ježíše zabývají hlavně protestantští liberální teologové, např. Friedrich Schleiermacher⁶⁷ (1768-1834) či David Friedrich Strauss⁶⁸ (1808-1874). Podkladem pro bádání liberálních teologů byla víra, že skrze historicko-kritickou metodu bádání mohou rekonstruovat historickou osobu Ježíše Nazaretského a jeho autentické

⁶⁴ BAASLAND, Ernst. Fourth Quest? What Did Jesus Really Want?. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 31- 57. ISBN 978-9004163720. Str. 32. Problematikou Ježíšových cílů se pozdější badatelé příliš nezabývali, znovu na toto téma navázal až po dvou letech kanadský badatel Ben Meyer ve své knize *The Aims of Jesus*.

⁶⁵ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 7.

⁶⁶ „Stará vlna tážení“, někdy je toto období nazýváno také The First Quest, „první vlna tážení“.

⁶⁷ Jako jeden z prvních se hlásil k Baurově tezi předpokládající nižší historickou hodnotu Janova evangelia, jelikož ono evangelium vychází z pozdějších teologických premis, výrazně ovlivněných ranou církví. U synoptických evangelií vycházel z Griesbachovy teorie dvou evangelií říkající, že Mt a Lk jsou nejstaršími synoptiky a Mk je jejich mladším výtahem.

⁶⁸ Svou knihou *Das Leben Jesu* z roku 1835 pobouřil odbornou i laickou křesťanskou veřejnost celé Evropy tím, že v knize prohlásil zázračná vyprávění o historickém Ježíši za pouhé mýty, které je třeba oddělit od historického života Ježíše. V historickém zkoumání požadoval racionalistickou kritiku mýtu.

výroky. Předpokládali ovšem, že evangelia popisují historickou skutečnost. Výsledky práce liberálních teologů v některých případech reflektují autentický hlas Ježíše, na druhou stranu byl Ježíš v jejich podání vytržen z kontextu judaismu své doby a byl tak vytvořen jakýsi vlastní obraz⁶⁹ Ježíše Nazaretského.⁷⁰

William Wrede (1859-1906) si všiml, že v Markově evangeliu, které bylo do té doby bráno jako nejstarší a historické, existují dvě protikladná vyobrazení Ježíše.⁷¹ Jedno vyobrazení pracuje s prvky „přirozenými“, druhé s prvky „nadpřirozenými“, což je zdrojem napětí. Wrede pojmenoval téma v Markově evangeliu jako „Mesiášské tajemství“. Evangelista naznačuje, že Ježíš držel v rámci skupiny svých nejbližších své mesiášství v tajnosti. To byla zřejmě autorova teologická konstrukce ovlivněná ranou křesťanskou církví. Díky konstrukci bylo možné vysvětlit, proč v evangeliu jinak nenajdeme žádnou zmínku o tom, že by byl Ježíš mesiáš.⁷² Wrede upozornil na fakt, že i nejstarší evangelia jsou ovlivněna ranecírkevními zásahy. Musíme tedy rozlišovat mezi historickým, předvelikonočním Ježíšem a povelikonočním Kristem.

Johannes Weiss se vydal jinou cestou než předchozí liberální teologové. Ježíše chápal jako apokalyptického proroka. Ježíš podle Weisse připravoval cestu království božímu, tím, že činil zázraky, uzdravoval nemocné apod. Samotné nastolení božího království měl učinit sám Bůh. Ježíš pravděpodobně předpokládal, že se tak stane již za jeho života, ale později došel k jinému přesvědčení. Nejdříve bude muset zemřít jako „výkupné“ a až po své smrti bude prohlášen za mesiáše.⁷³

⁶⁹ Takováto subjektivita by neměla být překvapením. Již Albert Schweitzer ve své knize *The quest for the historical Jesus: a critical study of its progress from Reimarus to Wrede*. London: A. and C. Black 1945, napsal, že badatelé v každé epoše rekonstruují historického Ježíše jako odraz svůj a odraz své doby. „*Není jiné historické otázky, která by tak odhalovala pravé lidské já, než je život Ježíšův.*“

⁷⁰ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 10.

⁷¹ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 258.

⁷² GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 11.

⁷³ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 255-256.

Na dílo Johannese Weisse navazuje Albert Schweitzer⁷⁴ (1875-1965). Schweitzer věřil, že bezprostřední eschatologie ovlivňuje celý průběh Ježíšova života. Ježíš si byl podle Schweitzera⁷⁵ vědom svého mesiášství, což bylo patrné na jeho veřejném vystupování. Ježíšovi učedníci podle Schweitzera byli obeznámeni s Ježíšovým mesiášstvím až poté, co jim to sám Ježíš řekl u Caesarey Philipovy. Jelikož nedošlo k nastolení království božího za Ježíšova života, Ježíš se dle Schweitzera⁷⁶ ztotožnil s trpícím služebníkem v Izajáši 53 a byl přesvědčen, že Bůh je ochotný upustit od utrpení ostatních, pokud on sám bude trpět a zemře. „*Ježíš byl přesvědčen, že jeho smrt přinese nový stav věcí. Zde je však nutné zmínit, že Ježíšův křest ani Večeře Páně nejsou důkazem, že Ježíš zamýšlel založit nové náboženství. Spíše myslí v horizontu příchodu království a s dalším vývojem dějin nepočítá.*“⁷⁷ Schweitzer především vytýká svým předchůdcům, že vytrhli Ježíše z kontextu své doby a sám se snaží zasadit historického Ježíše do kontextu tehdejšího judaismu, čímž ovšem vzdaluje Ježíše běžnému člověku přelomu 19. a 20. století. Schweitzer i Weiss vycházeli především z Ježíšových výroků o „Synu člověka“ a výrociích vztahujících se k příchodu Božího království.

3.3 No Quest

Takto bývá někdy nazýváno období, které označuje dobu od Schweitzerova tázání po historickém Ježíši do období post-Bultmannovské, nazývané The New Quest.

Zmíněná doba je charakteristická třemi faktory:⁷⁸ Prvním z nich byla víra, že Albert Schweitzer řekl k otázce historického Ježíše vše, co bylo potřeba říci. Druhým faktorem byla

⁷⁴ Albert Schweitzer se mimo teologii věnoval také hudbě a především medicíně. V roce 1913 založil v africkém městě Lambaréné (v dnešním Gabonu) nemocnici, kterou financoval z vlastních zdrojů a darů. Za své počínání dostal v roce 1952 Nobelovu cenu za mír.

⁷⁵ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 12.

⁷⁶ Tamtéž. Str. 13.

⁷⁷ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 256-257.

⁷⁸ BROWN, Collin. The Quest for the Unhistorical Jesus and the Quest for the Historical Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 855-886. ISBN 978-9004163720. Str. 864.

převládající teologie Karla Bartha⁷⁹ (1886-1968), jehož důraz na jinakost Boha a zjevení jako jediného prostředku, jak Boha poznat, udělalo otázku po historickém Ježíši irrelevantní. Třetím faktorem ovlivňujícím tuto dobu byl badatel Rudolf Bultmann, stoupenec *školy dějin formy*,⁸⁰ jež je znám svou demytologizací a existenciálním výkladem Nového zákona. Rozlišoval mezi historickým a kerygmatickým Ježíšem a kerygma kříže a vzkříšení povýšil na úkor historického Ježíše. Bultmann konstatoval, že „*historický Ježíš je předpokladem teologie Nového zákona, nikoliv její součástí.*“⁸¹ Bultmann považoval otázku historického Ježíše za nepotřebnou pro křesťanskou víru i život. Kromě toho Bultmann soudil, že tím, že jsou evangelia produktem rané církve, nemohou být použity jako relevantní zdroj ke zkoumání historického Ježíše. Je tudíž vůbec nemožné se o rekonstrukci Ježíšova života pokoušet. Skepticismus Rudolfa Bultmanna na delší dobu „pozastavil“ tázání po historickém Ježíši, ale byli to právě Bultmannovi žáci, kteří otevřeli novou vlnu bádání- The New Quest.

3.4 The New Quest⁸²

Počátek The New Quest je datován k 20. říjnu roku 1953, kdy Bultmannův žák Ernst Käsemann (1906-1998) přednesl slavnou přednášku „*The Problem of the Historical Jesus.*“⁸³ Badatelé řadící se k The New Quest jsou vesměs Bultmannovi žáci. Jedná se o již zmíněného Ernsta Käsemanna, Ernsta Fuchse, Günthera Bornkamma, Hanse Conzelmanna, Gerharda Ebelinga a další.

⁷⁹ Více o teologii Karla Bartha např. v ŠTEFAN, Jan. *Karl Barth a ti druzí: pět evangelických theologů 20. století : Barth, Brunner, Tillich, Althaus, Iwand.* 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, 507 s. ISBN 80-7325-080-2, BUSCH, Eberhard. *Barth.* Nashville: Abingdon Press, c2008, viii, 95 s. ISBN 978-0-687-49246-6, nebo personalisticky domyšlená teologie Karla Bartha od prof. Zdeňka Kučery: KUČERA, Zdeněk. *Náboženská témata včera a dnes: studie a reflexe k porozumění teologické přítomnosti.* Vyd. 1. Praha: M & V, 2003, 104 s. ISBN 80-86771-04-0 a KUČERA, Zdeněk. *Trojiční teologie.* 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1983, 95 s. Nutno ale dodat, že Karl Barth byl k personalistické teologii ve svých dílech kritický.

⁸⁰ Formgeschichte.

⁸¹ BULTMANN, R. K. *Theology of the New Testament.* London : SCM, 1952. s. 7.

⁸² „Nová vlna tázání“. Někdy je toto období označováno také jako The Second Quest, „druhá vlna tázání“.

⁸³ KÄSEMANN, Ernst. *Essays on New testament themes.* London: SCM, 1964, 200 s. ISBN 0-334-00388-1, str. 15– 47.

Ernst Käsemann (1906-1998) poukázal na kontinuitu mezi historickým Ježíšem a Kristem víry⁸⁴, na kontinuitu mezi minulostí a přítomností. Evangelia, jak si Käsemann uvědomoval, nejsou historickým pramenem a nesnaží se nám vyložit Ježíšův život. Pro věřícího člověka však nehraje zásadní roli hodnota historických událostí, ale fakt, že se tyto události v minulosti odehráli. Historický Ježíš se s námi setkává v Novém zákoně, ale ne takový jaký byl, ale jako Pán komunity, která v něj věří.⁸⁵ Käsemann tvrdil, že tázání po historickém Ježíši je teologicky nezbytné, neboť jinak se kerygma církve stane doketickou mytologií. Käsemann doporučil pro zkoumání historického Ježíš nové kritérium⁸⁶, kritérium dvojí nepodobnosti⁸⁷. Nové kritérium mělo pomoci s odhalováním změn vytvořených sekundárně ranou církevní tradicí. Kritérium dvojí nepodobnosti vedlo k odtržení Ježíše z kontextu judaismu jeho doby.

Ernst Fuchs (1903-1983) říkal, že znalost Ježíšova poselství je ukryta ve vzájemném vztahu jeho skutků a učení. Ježíšovy výroky chápal jako „jazykové události“, ve kterých najdeme Ježíšovo porozumění vlastní existence, situace a víry. Tyto „jazykové události“ jsou stále aktuální i pro nás.⁸⁸

Jediným evropským badatelem „nového tázání“, který publikoval monografii o historickém Ježíši, byl Günther Bornkamm (1905-1990) se svou knihou *Jesus von Nazareth*, vydanou roku 1956. Podle Bornkamma byla jádrem Ježíšovy zvěsti zpráva o příchodu Božího království, která byla vidět v Ježíšových slovech a skutcích (slepí vidí, hluchí slyší, nečistí jsou očištěni...)⁸⁹. Bornkammovi se Ježíš jeví jako prorok přicházejícího božího království, který o

⁸⁴ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 18.

⁸⁵ KÄSEMANN, Ernst. *Essays on New testament themes*. London: SCM, 1964, 200 s. ISBN 0-334-00388-1. Str. 35.

⁸⁶ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 250.

⁸⁷ Kritérium je založeno na myšlence, že autentické výroky Ježíše Nazaretského jsou pouze ty, ve kterých je Ježíš v rozporu jak s judaismem, tak s ranou církví. To bývá dnešními badateli považováno za problematické, uvážíme-li, že Ježíš byl žid a přijmeme-li, že raná církev nepozměnila všechny Ježíšovy výroky ke svému prospěchu.

⁸⁸ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 21.

⁸⁹ BORNKAMM, Günter. *Jesus of Nazareth*. New York: Harper & Row, 1975, 239 s. ISBN 0-06-060932-x. Str. 53.

sobě nikdy neprohlašuje, že je mesiášem⁹⁰. Bornkamm poukázal na vliv mýtů ve vyprávění o dětství Ježíše v Matoušově (Mt 1-2) a Lukášově (Lk 1-2) evangeliu. Prohlásil, že rodiči byli Marie a Josef a známe také čtyři Ježíšovy bratry⁹¹. Ježíš mluvil aramejsky, ale jako židovský rabi musel umět i hebrejsky, zda hovořil i řecky není známo, ale je patrné, že Ježíš nebyl ovlivněn řeckou filosofií ani způsobem života.⁹² Titul Syn člověka považuje Bornkamm za nehistorický a předpokládá jeho užívání až v době rané církve. O přicházejícím Synu člověka Ježíš sice mluvil, ale ve třetí osobě, tedy ve smyslu dobového apokalyptického očekávání.⁹³

A New Quest of the historical Jesus, tak zněl titul monografie, který dal název Novému tážení po historickém Ježíši. Monografie byla vydána v roce 1959 Jamesem M. Robinsonem (*1924). Robinson věřil, že „nová vlna tážení“ přinese nový pohled na historii a nové metody bádání. Mínil, že objektivní historické metody poznávání, zaměřující se na „nudná“ data, jakými jsou jména, místa, data, příčiny a následky, jsou nedostatečné pro odkrytí hlubšího smyslu v bádání po historickém Ježíši. Za hlubší smysl považoval především pochopení smyslu Ježíšova života a jeho učení.⁹⁴ Robinson se také věnoval studiu rukopisů z Nag Hammádí a pramene Q. Podle Robinsona nám nejstarší vrstvy Q nejlépe odhalí obraz historického Ježíše.⁹⁵ James M. Robinson je nyní členem Jesus Seminar, kterému se budu věnovat později.

„Nová vlna tážení“ se zpočátku vyvíjela mezi Bultmannovými žáky, proto lze mezi již zmíněnými autory nalézt velkou míru homogenity. V tomto období byla překlenuta propast mezi historickým Ježíšem a vzkříšeným Kristem skrze kérygma. Historie začala být nahlížena ne jako sled faktů, ale jako událost. Badatelé se zaměřovali především na Ježíšovo učení. Cílem bylo dát najevo, že tradice se zrodila s historickým Ježíšem.

⁹⁰ Tamtéž. Str. 178.

⁹¹ BORNKAMM, Günter. *Jesus of Nazareth*. New York: Harper & Row, 1975, 239 s. ISBN 0-06-060932-x. Str. 53-54.

⁹² Tamtéž. Str. 54.

⁹³ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 250.

⁹⁴ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 23.

⁹⁵ BROWN, Collin. The Quest for the Unhistorical Jesus and the Quest for the Historical Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 855-886. ISBN 978-9004163720. Str. 868.

„Nová vlna tázání učinila skutečně nový krok v tom, že do pole svého zájmu zahrnula problém theologické role ježíšovské tradice v učení rané církve. Otázky, které formulovala, byly kusé a neúplné, ale až na výjimky nikoli scestné. Jejím nezvratným přínosem je poznání, že zkoumáme-li roli historického Ježíše, ověřujeme tím vlastně (také), zpětnou vazbu pozdějšího církevního učení o Kristu a nepřímo i všech jiných vyjádření jeho významu.“⁹⁶

Dalšími badateli této doby byli Joachim Jeremias, mnohem konzervativnější v otázkách bádání o historickém Ježíši, a Normann Perrin, Jeremiasův žák, který si ale velmi cenil práce Rudolfa Bultmanna a jeho žáků.

Joachim Jeremias (1900-1979) svou knihou *The parables of Jesus* z roku 1947 pomohl připravit cestu „nové vlně tázání“ po historickém Ježíši. V této knize poukázal (jak poté učinili badatelé z New Quest) na kontinuitu mezi historickým Ježíšem a vzkříšeným Kristem. Jeremias naléhal, abychom se vrátili k historickému Ježíši a jeho poselství a neudělali z Ježíše pouze předpoklad, který byl nahrazen Pavlovým veřejným vystupováním.⁹⁷ Jeremias se také pokusil o rekonstrukci autentických výroků Ježíše při poslední večeři ve své knize *The Eucharistic words of Jesus*. Při rekonstrukci historického Ježíše vycházel nejen z Nového zákona a Tóry, ale i z relevantních rabínských textů, pro hlubší pochopení doby a života Ježíše Nazaretského. Jeremias interpretoval Ježíšovo poselství ve světle židovské apokalyptické literatury a použití titulu Syn člověka, vztahoval ke knize Daniel, kdy Syn člověka přichází s oblaky nebeskými, bude sedět po pravici Boha a soudit živé i mrtvé. Pomohl historickému bádání zasazením Ježíše do kontextu judaismu své doby. Své znalosti o tehdejší Jeruzalémě sepsal v monografii *Jerusalem in the Time of Jesus. An Investigation into Economic & Social Conditions During the New Testament Period*.

Jeremiasův žák Norman Perrin (1920-1976) zaměřil svou pozornost na metodologii, na nalezení adekvátních kritérií, díky kterým bude možno posoudit autenticitu tradic.⁹⁸ Stanovil základní kritéria, kterými je možno posoudit, zda jsou Ježíšovy výroky autentické:

⁹⁶ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8, str. 10.

⁹⁷ BROWN, Collin. The Quest for the Unhistorical Jesus and the Quest for the Historical Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 855-886. ISBN 978-9004163720. Str. 868.

⁹⁸ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 26.

- **Kritérium dvojí nepodobnosti** – ustanovené dříve Ernstem Käsemannem. Perrin si byl vědom limitů tohoto kritéria, ale argumentoval tím, že „*nemilosrdný fakt této situace je ten, že nemáme na výběr.*“ Proti tomuto kritériu vzešla velká vlna kritiky. Badatelé argumentují tím, že musí existovat nějaká spojitost mezi Ježíšem a judaismem i mezi Ježíšem a raným křesťanstvím. Kritérium dvojí nepodobnosti nebo také kritérium disimilarity se dnes mezi badateli vesměs nepoužívá.
- **Kritérium koherence** – za autentické můžeme považovat takové materiály, které jsou koherentní s materiály považovanými za autentické díky kritériu dvojí nepodobnosti.
- **Kritérium mnohočetného výskytu** – za autentické můžeme považovat materiály objevující se ve více pramenech.

Perrin předpokládal, že většina aspektů Ježíšova učení je možná rekonstruovat ze třech oblastí tradice: z podobenství, z výroků o Božím království a z Otčenáše (Mt 6:9-13 a Lk 11:2-4). Budoucí příchod apokalyptického Syna člověka Ježíš dle Perrina nikdy nepředpovídal. Tento koncept, který nebyl nalezen ve spisech starověkého judaismu, pramení až z reflexe rané církve a pochází z pasáží Starého zákona – Da 7:13, Ž 110:1, Za 12:10nn.⁹⁹

3.5 The Third Quest¹⁰⁰

Do třetí vlny tazání po historickém Ježíši se řadí badatelé druhé poloviny 20. století a badatelé století 21. Největší zastoupení v The Third Quest mají stoupenci Jesus Seminar. Podle některých badatelů je The Third Quest stále aktuální a řadí sem všechny novodobé badatele. Např. Ernst Baasland již předjímá nový směr v bádání po historickém Ježíši, který nazývá The Fourth Quest, o kterém bude psáno níže.

„Tazání po historickém Ježíši se stalo fenoménem, který mění náboženský horizont, ovlivněný evolucí moderní evropské filosofie, především filosofie poznání.“¹⁰¹

⁹⁹ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 27.

¹⁰⁰ „Třetí vlna tazání“

¹⁰¹ MEYER, Ben F. *The Aims of Jesus*. Eugene: Wipf & Stock Publishers 2002. 335s. ISBN 1-55635-041-4. Str. 54.

Gerd Theissen (*1943) ve své knize¹⁰² shrnuje společné znaky The Third Quest:

- 1) teologický zájem badatelů je nahrazen zájmem sociologickým
- 2) Ježíš je nahlížen jako Žid
- 3) mnoho badatelů používá k výzkumu i nekanonické zdroje.

Další společné znaky bychom mohli shrnout takto¹⁰³:

- 4) Ježíš je nahlížen v širším socio-kulturním kontextu prvního století
- 5) jsou používány spíše historické než teologické metody bádání.

3.5.1 Jesus Seminar

V osmdesátých letech minulého století byl Robertem W. Funkem (1926-2005) založen v Kalifornii projekt Jesus Seminar, k němuž se hlásí stále rostoucí počet badatelů. S nástupem Jesus Seminar dochází k zásadním změnám v metodologii a v pohledu na postavu Ježíše Nazaretského. Stanoviska badatelů z The New Quest, vnímající Ježíše jako apokalyptického proroka, vycházeli především z výroků o „Synu člověka“ a o přicházejícím „království Božím“. Avšak podle nových studií některých badatelů Jesus Seminar (Burton L. Mack, John Dominic Crossan) není pojem "království Boží" nalezen v apokalyptické literatuře starověkého judaismu a musí tedy vycházet až z pozdní křesťanské redakce. Apokalyptické výroky o "Synu člověka", které v rámci synoptické tradice a židovské literatury studoval již dříve P. Vielhauer se zdají být také dílem pozdější křesťanské tradice. I Stephen Patterson zmiňuje, že Ježíš sám sebe nevnímal jako apokalyptického proroka a apokalypticismus nenajdeme v Tomášově ani v Janově evangeliu. Janovo evangelium dle Pattersona¹⁰⁴ může vycházet z velice staré tradice, jelikož ukazuje Ježíše jako neapokalyptického, Bohem seslaného spasitele. S. Patterson nahlíží historického Ježíše jako proroka Moudrosti.

¹⁰² THEISSEN, Gerd a Annette MERZ. *The historical Jesus: a comprehensive guide*. Minneapolis, Minn.: Fortress Press, 1998, 642 s. ISBN 0-8006-3122-6. Str. 10- 11.

¹⁰³ BYRSKOG, Samuel. How do we know, that Jesus existed. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 1609- 1638. ISBN 978-9004163720. Str. 2186.

¹⁰⁴ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 262- 263.

Pro práci Jesus Seminar stanovil Robert W. Funk systém „barevných korálek“, který měl ukazovat na míru autenticity Ježíšových slov a skutků podle hlasování badatelů. Ve své knize *Honest to Jesus*, popsal „korálky“ takto:¹⁰⁵

- **červená:** znamená, že Ježíš velmi pravděpodobně toto řekl nebo udělal
- **růžová:** znamená, že Ježíš pravděpodobně toto řekl nebo udělal
- **šedivá:** znamená, že Ježíš pravděpodobně toto neřekl či neudělal, ale může se jednat o myšlenky jemu blízké
- **černá:** znamená, že Ježíš s největší pravděpodobností toto neřekl ani neudělal.

Za autentické je považováno 90¹⁰⁶ aforismů a podobenství z 1 500 a pouze 29 ze 176 událostí je pokládáno za historické.¹⁰⁷ Mezi „červená podobenství“ řadí podobenství o milosrdném Samařanovi Lk 10:25-37, podobenství o nepoctivém správci Lk 16:1-13, podobenství o dělnících na vinici Mt: 20:1-16, podobenství o hořčičném zrně Mk 4:30-32; Lk 13:18-21 a podobenství o kvasu Lk 13:20-21; Mt 13:33.¹⁰⁸ Shody se dosahuje pomocí hlasování, tedy podle toho, co si většina myslí, že je pravda, což se stává předmětem kritiky.

Jesus Seminar probádal více než tisíc výroků vztahující se k Ježíši Nazaretskému z pramenů do roku 313. Tomášovo evangelium pokládá za jeden z hlavních pramenů Ježíšových výroků a podobenství, společně s kanonickými evangelií. V některých případech považují Tomášovo evangelium za bližší originální verzi Ježíšových výroků, než se dochovalo v kanonických evangeliích.¹⁰⁹

¹⁰⁵ FUNK, Robert Walter a Roy W HOOVER. 1993. *The five Gospels: the search for the authentic words of Jesus : new translation and commentary*. 1st ed. New York: Maxwell Macmillan International, xxii, 553 p. ISBN 00-254-1949-8. Str. 36-38.

¹⁰⁶ Dalších 200 je označeno „růžově“.

¹⁰⁷ BROWN, Collin. The Quest for the Unhistorical Jesus and the Quest for the Historical Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 855-886. ISBN 978-9004163720. Str. 871.

¹⁰⁸ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 31.

¹⁰⁹ Tamtéž. Str. 33

Bádání Jesus Seminar se dá shrnout do osmi hlavních oblastí:¹¹⁰

1) Nová data a trendy:

- Ježíš mluvil aramejsky. Jelikož evangelia jsou napsána řecky, nikdy nebude možné přesně zrekonstruovat Ježíšova slova,
- charakteristickou řečí Ježíše Nazaretského byla podobenství, aforismy a častý humor a karikatury,
- větší váha při zkoumání je dána starším pramenům – Q a Tomášovo evangelium a těm výrokům, jež je možno najít ve dvou nezávislých pramenech,
- Ježíšova koherentní vize byla vyjadřována nesystematicky.

2) Neapokalyptický Ježíš:

- toto stanovisko se stalo jedním z nejkontroverznějších prvků Jesus Seminar.

3) Pascha, soudní řízení a smrt:

- žádné paschální výroky o přicházející smrti nejsou autentické. Ježíš nepředpovídal svou smrt,
- Ježíš byl předveden Pilátovi kněžími a odsouzen Pilátem. Žádné židovské soudní řízení se nevedlo.

4) Ježíšovo vnímání sebe sama:

- přes 90% badatelů říká, že Ježíš nepokládal sám sebe za mesiáše,
- polovina badatelů předpokládá, že se Ježíš považoval za Pomazaného Duchem sv.

5) Království Boží:

- Jesus Seminar překládá království Boží pojmem Boží říše (*God's empire*),
- Ježíš proklamoval přítomnost této říše v jeho činech i slovech, Lk 11:20: „*Jestliže však vyháním demony prstem Božím, PAK UŽ VÁS ZASTIHLO KRÁLOVSTVÍ BOŽÍ.*“

6) Způsob chování v Boží říši:

- je podmíněn reciprocitou a dobročinností.

7) Ježíšovo chování:

¹¹⁰ Tamtéž. Str. 34-36.

- Ježíš odmítal askezi Jana Křtitele, scházel se s lidmi na okraji společnosti, odmítal půst, rád se účastnil společenských událostí, kde hojně jedl i pil (Lk 7:33-34).

8) Konflikt s judaismem:

- jedná se spíše o konflikt v rámci judaismu,
- více než polovina badatelů předpokládá, že Ježíš byl v konfliktu s farizeji, ovšem vyprávění evangelií je v tomto ohledu přehnané. Zdá se, že Ježíš měl blíže k Saduceům a k Chrámu.

Některé další výsledky práce Jesus Seminar, které pobouřili odbornou i laickou veřejnost, jsou¹¹¹:

- popření narození Ježíše z panny
- Ježíšovým otcem byl Josef nebo jiný muž, který znásilnil Marii
- Ježíš nečinil žádné „přírodní zázraky“, je považován za léčitele, který dokázal vyléčit psychosomatické problémy
- Ježíš se nepovažoval za mesiáše
- byl odsouzen za výtržnosti na veřejnosti
- nevstal z mrtvých a nenašla se žádná prázdná hrobka.

Jesus Seminar vydali i společné práce. Mezi nejznámější patří *The Parables of Jesus* (Ježíšova podobenství) z roku 1988, *The Five Gospels - The Search For The Authentic Words Of Jesus - What Did Jesus Really Say?* (Pět evangelií – Hledání Ježíšových autentických slov – Co Ježíš skutečně řekl? vydané roku 1993, resp. 1998 a *The Acts of Jesus - The Search for the Authentic Deeds of Jesus – What Did Jesus Really Do?* (Ježíšovy činy – Hledání Ježíšových autentických skutků – Co Ježíš skutečně dělal?) z roku 1998 a nové vydání z roku 1999 s podtitulem *Provocative New Findings From The Jesus Seminar* (Nové provokativní zjištění z Jesus Seminar). Tyto knihy bohužel nejsou v České republice dostupné. Z poslední knihy, respektive z jejího podtitulu je patrné, že Jesus Seminar nechce přicházet

¹¹¹ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 38.

s konzervativními zjištěními, ale rádi provokují.¹¹² Jelikož jsou mezi badateli i neteologové a nevěřící křesťanští badatelé, bere Jesus Seminar Ježíše Nazaretského pouze jako historickou postavu a boření křesťanských tradic a dogmat pro ně není překážkou. To někteří odborníci kritizují, mezi nimi např. i Petr Pokorný¹¹³, který kritizuje nekomunikaci s teologií a nereflexivní skutečnosti, že Ježíš je nejen historickou postavou, ale na druhé straně také „Synem Božím“, který je nadějí pro mnoho křesťanů. Každý poctiví byt' sekulární vědec, toto nesmí podle Pokorného opomenout. Je také nutné podotknout, že u některých badatelů Jesus Seminar je vidět jednostranné podání závěrů tak, aby mohla být vytvořena určitá teorie.

Jesus Seminar se musí potýkat ještě s dalším problémem. Rostoucí počet členů má za následek vnitřní nesourodost. Ne všichni členové souhlasí se všemi společnými závěry Jesus Seminar a někteří badatelé publikují své vlastní monografie o historickém Ježíši. Zde se budu zabývat krátce jen některými z nich. O Stephenu Petterssonovi a Robertu W. Funkovi již bylo napsáno na začátku této podkapitoly, dalšími významnými publikujícími členy jsou John Dominic Crossan a Marcus Borg.

Ve svém díle *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*, popsal své postoje jeden z nejvýznamnějších badatelů, kteří zastávají stanovisko neapokalyptického Ježíše, John Dominic Crossan (*1934). Ze studia podobenství J. D. Crossan usuzuje, že Ježíš nebyl apokalyptický prorok, ale byl prorokem eschatologickým. Rozlišuje však mezi koncem světa jako kosmické katastrofy a koncem světa jako koncem nespravedlnosti.¹¹⁴ Jak naznačuje název knihy, Crossan se dívá na Ježíše jako na židovského venkovana, což nejvíce odpovídá portrétu Marka; Matouš a Lukáš měli tendenci Ježíšův sociální status zvyšovat. Metodologie užitá při rekonstrukci historického Ježíše by měla být podle Crossana¹¹⁵ ve vzájemné souhře mezi sociální antropologií, helénisticko-římskou

¹¹² Tato provokace a popularizace však může vést k přiblížení tématu veřejnosti. Určitě se najdou lidé věrní tradici, ale existuje spousta lidí vyhledávající spíše provokativní zjištění. Tak může, díky Jesus Seminar, vzrůst zájem o téma historického Ježíše z řad širší veřejnosti.

¹¹³ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8, str. 11.

¹¹⁴ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 266- 267.

¹¹⁵ CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: the life of a mediterranean jewish peasant*. [1st ed.]. San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991, xxxiv, 507 s. ISBN 0-06-061629-6. Str. xxvii- xxxi.

historií a literaturou vztahující se k výrokům a vyprávění o Ježíši. Problém rekonstrukce historického Ježíše pochází především z povahy zdrojů, které se nám o něm dochovali.

Marcus Borg¹¹⁶ (1942-2015) je taktéž zastánce neapokalyptického Ježíše. Neříká, že Ježíš nikdy nemluvil o eschatologii, ale není interpretačním kontextem pro porozumění Ježíšových slov.¹¹⁷ Borg vidí v Ježíši Nazaretském sociálního proroka, který prolamoval sociální hranice praxí společného jídla, učitele moudrosti, židovského mystika, léčitele a iniciátora pozoruhodně rovnostářského hnutí v rámci judaismu.¹¹⁸

3.5.2 Kritici Jesus Seminar

Reakce na práci Jesus Seminar byly, a stále jsou, rozporuplné. Od uznání až po vysokou kritiku jejich prací. Jedno je ale zřejmé, jejich provokace vyvolala seriózní diskuse nad metodologií, prameny a perspektivou, kterou lze na Ježíše Nazaretského nahlížet.

Luke Timothy Johnson (*1943) kritizoval Jesus Seminar především ve své knize *The Real Jesus. the misguided quest for the historical Jesus and the truth of the traditional Gospels*. Ve své knize píše, že Jesus Seminar provozuje druhořadou vědu. Členové neprocházejí žádným „výběrem“, připojit se může v podstatě kdokoli. Podle Johnsona strávil Jesus Seminar několik let vlastní propagací a mediální manipulací. Nespolupracují s teologií, na což upozorňuje také Petr Pokorný, a neberou v potaz Ježíšovu náboženskou roli. Johnsonovi také vadilo, že většina členů má, podle něj, podřadnou akademickou pozici.¹¹⁹ Dále kritizuje Jesus Seminar za používání evangelií jako historických materiálů, vhodných pro rekonstrukci Ježíšova života¹²⁰, bez ohledu na ostatní kanonické texty, jakými jsou např.

¹¹⁶ Více např. v jeho knize BORG, Marcus. *Jesus: Uncovering The Life, Teachings and Suprising Relevance of a Spiritual revolutionary*. HarperCollins e-books, 2006, ISBN 0-06-120547-8, 344s.

¹¹⁷ GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 41.

¹¹⁸ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 262- 263.

¹¹⁹ JOHNSON, Luke Timothy. *The real Jesus: the misguided quest for the historical Jesus and the truth of the traditional Gospels*. 1st ed. San Francisco: HarperCollins, 1996, 182 s. ISBN 0-060-64177-0. Str. 1- 3.

¹²⁰ JOHNSON, Luke Timothy. *The real Jesus: the misguided quest for the historical Jesus and the truth of the traditional Gospels*. 1st ed. San Francisco: HarperCollins, 1996, 182 s. ISBN 0-060-64177-0 Str. 124.

Pavlovy listy¹²¹. Johnson ve svém bádání bere v potaz i prameny mimo Nový Zákon, např. Josepha Flavie.

N. T. Wright (*1948) vytýká členům Jesus Seminar nespolupráci s ostatními významnými badateli, zabývajícími se historickým Ježíšem, nepřijímání kritiky a povrchní znalosti. Wright kritizuje také systém „barevného hlasování“ a uvádí příklad hlasování o podobenství o dvou synech Mt 21:28-32; 58% členů hlasovalo zařadit toto podobenství do kategorie červené nebo růžové, zbytek členů hlasoval pro zařazení do černé nebo šedé kategorie... Systém hlasování, který umožňuje takovéto výsledky, by měl být podle Wrighta zrušen.¹²² Kritika hlasování je samozřejmě na místě. Po přečtení monografií Jesus Seminar ale zjistíme, že pokud nebylo hlasování jednoznačné, je vždy reflektováno a vysvětleno jakým hlasovacím poměrem se dospělo ke konsensu.

3.5.3 Další badatelé The Third Quest

Mezi badatele, které bychom neměli opomenout, patří bezesporu E. P. Sanders (*1937) zastávající názor, že Ježíš začal jako následovník Jana Křtitele a byl eschatologickým prorokem. David Flusser (1917-2000) poukazuje na to, že Ježíš sám sebe označoval jako Syna člověka a ukazuje na souvislosti v židovských apokalypsách. Podle Flussera byl Ježíš již za svého života považován za Mesiáše.¹²³ Geza Vermes (1924-2013) vidí v Ježíši galilejského charismatika, jehož původ mohl být důvodem konfliktu s farizeji. Ježíš své mesiášství popíral, ale mohlo mu být přičítáno a následně mohl být chybně pokládán za politického revolucionáře a popraven.¹²⁴

Gerd Theissen je představitelem německé protestantské teologie. Do studia teologie vkládá sociologické principy a metody. Podle Theissena bylo Ježíšovo království Boží tam, kde Židé a pohané nejsou rozdělení příkázáními o jídle a čistotě.¹²⁵ V Ježíši vidí potulného

¹²¹ Tamtéž str. 121- 122.

¹²² GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7. Str. 49.

¹²³ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 252- 253.

¹²⁴ LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243- 274. Str. 251- 252.

¹²⁵ THEISSEN, Gerd a Annette MERZ. *The historical Jesus: a comprehensive guide*. Minneapolis, Minn.: Fortress Press, c1998, xxix, 642 s. ISBN 0-8006-3122-6. Str. 571.

kazatele, proroka sociálních změn, hlásajícího radikální etiky odloučení se od rodiny, majetku a domova.¹²⁶

James Charlesworth (*1940) je významným archeologem a badatelem v oblasti raného křesťanství. Zabývá se také Svitky od Mrtvého moře. Charlesworth se pokouší o rekonstrukci historického Ježíše na základě archeologie. Z archeologických studií Charlesworth usuzuje např. na místo Ježíšova ukřižování, které situuje do nynějšího chrámu Božího Hrobu (Church of Holy Sepulchre) v Jeruzalémě. Podle archeologických vykopávek je doloženo, že toto místo bylo v době Ježíšova ukřižování za branami města.¹²⁷

Paula Fredrikson (*1951) je americká historička zabývající se především tematikou historického Ježíše a raného křesťanství založeného na biblické archeologii. Podle Fredriksonové je Ježíš apokalyptický prorok, hlásající přicházející království Boží v blízké budoucnosti. Ježíšova zpráva je v souladu s jeho předchůdcem a učitelem, Janem Křtitelem.¹²⁸

Z českých badatelů věnujících se historickému Ježíši bych ráda zmínila Otakara Antoně Fundu (*1943). Ačkoli byl v minulosti evangelickým farářem, jeho přístup je nyní religionistický. O. A. Funda přistupuje ke křesťanství jako k lidskému jevu lidských dějin a kultury.

3.6 The Fourth Quest?¹²⁹

Každá doba potřebuje svůj pohled na historicitu a tázání po Ježíši Nazaretském. Ernst Baasland (*1945), norský teolog ve svém příspěvku *Fourth Quest? What Did Jesus Really Want?* ve sborníku *Handbook for the Study of the Historical Jesus*¹³⁰, soudí, že nastala doba

¹²⁶ Tamtéž. Str. 571 - 572.

¹²⁷ CHARLESWORTH, James H. *Jesus and archaeology*. Grand Rapids: William B. Eerdmans, c2006, xxv, 740 s. ISBN 0-8028-4880-x. Str. 35.

¹²⁸ FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6. Str. 266 – 277.

¹²⁹ „čtvrtá vlna bádání“.

¹³⁰ BAASLAND, Ernst. *Fourth Quest? What Did Jesus Really Want?*. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 31- 57. ISBN 978-9004163720.

změny paradigmatu a moderní badatel by se měl zabývat především otázkami Ježíšových motivů a cílů, snahou odpovědět na otázku Co Ježíš doopravdy chtěl?

První, kdo se věnoval snaze zrekonstruovat Ježíšovy cíle, byl Samuel Reimarus a Albert Schweitzer. Baasland tedy navazuje na tyto badatele, ale především vychází z The Third Quest.

Podle Baaslanda jsme v době, která potřebuje nový pohled na zkoumání Ježíšova života. Takový, který by dokázal napříč vědami skloubit historickou, sociologickou i teologickou perspektivu do esenciální otázky: Co Ježíš skutečně chtěl? Jaké byly jeho cíle?¹³¹

Badatelé zabývající se historickým Ježíšem by měli vycházet více z historických metod než z teologických, jelikož velkému množství teologických metod a kritérií je rozuměno různými badateli různě.

Použití metod:¹³²

- kauzální vysvětlení
- funkční vysvětlení
- vysvětlení motivů

Vysvětlení motivů je poměrně složitá záležitost na prozkoumání. Je potřeba rozlišovat mezi motivy samotného Ježíše a mezi motivy přidanými redaktory evangelií a jiných pramenů.

Z psychologického hlediska můžeme vidět problém zkoumání v těchto oblastech:

- Člověk může mít jak neviditelné, tak skryté motivy
- Ne všechny motivy jsou naplněny ve skutecích
- Cíle se mohou měnit během života

¹³¹ BAASLAND, Ernst. Fourth Quest? What Did Jesus Really Want?. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 31- 57. ISBN 978-9004163720. Str. 42.

¹³² Tamtéž. Str. 45- 46.

Měli bychom se také zabývat těmito otázkami, ačkoli se zdá být velice těžké na ně odpovědět:¹³³

- Měl Ježíš Nazaretský nějaké vyšší cíle/motivy?
- Z jakého důvodu Ježíš chtěl, aby byly známy jeho cíle? Nebo byla část jeho cílů „skryta“?
- Pokud byl Ježíš opravdu Synem Božím, dokážeme zjistit jeho pravé cíle? Měl vůbec svou vlastní vůli?

Badatelé The Fourth Quest by podle Baaslanda měli:¹³⁴

- Rekonstruovat autentické Ježíšovy výroky, tzv. „I sayings“
- Vycházet především z pramene Q, Markova a Tomášova evangelia
- Zasadit Ježíše do kontextu judaismu jeho doby, s přihlédnutím na přítomný helénismus
- Používat kritéria kontinuity a koherence
- Spolupracovat s archeologií
- Kombinovat sociální antropologii, rétorickou kritiku a sociologii

Ježíšovy motivy by měly objasnit Ježíšovu smrt, stolování s hříšníky, Večeři Páně, vyčištění Chrámu, Ježíšovo konání zázraků, učení, Ježíšovy asociace se synagogou a Chrámem a křest od Jana Křtitele.

Na základě výše zmíněných principů by se Ježíšovské bádání koncentrovalo na vize a program Ježíše, které jsou vidět v jeho slovech i skutečích.

Do „čtvrté vlny bádání“ řadí Ernst Baasland kanadského teologa Bena Meyera díky jeho knize *The Aims of Jesus*.

Se stále rostoucím počtem badatelů, věnujících se problematice historického Ježíše je čím dál tím složitější se v tomto oboru zcela orientovat. Cílem této kapitoly nebylo podat kompletní výčet badatelů zabývajících se historickým Ježíšem, ale na omezeném počtu stran přiblížit čtenáři vývoj a novodobé trendy tohoto bádání.

¹³³ Tamtéž. Str. 47.

¹³⁴ Tamtéž. Str. 47- 49.

ČÁST II: HISTORICKÝ JEŽÍŠ – NASTÍNĚNÍ PROBLÉMŮ SOUČASNÉHO BÁDÁNÍ

4 Ježíšovo narození. Zrození dle starozákonní tradice?

Vše co víme o Ježíšově narození a dětství pochází z prvních dvou kapitol Lukášova a prvních dvou kapitol Matoušova evangelia. Protoevangelium Jakubovo a Tomášovo evangelium dětství nejsou považovány za historicky relevantní, jelikož pocházejí z období 2. resp. 3. století a jsou ovlivněny pozdní křesťanskou tradicí.

Historický význam kanonických příběhů Ježíšova narození je považován většinou odborníků taktéž za legendu. Svědčí o tom především přítomnost nadpřirozených jevů:¹³⁵

- božské zjevení ve snu a skrze anděla,
- pohybující se hvězda, ukazující směr,
- narození z panny, bez pozemského otce.

Pasáže o Ježíšově narození se v obou evangeliích zřetelně rozcházejí. Explicitně se shodují pouze v několika málo bodech:

- zasnoubení Josefa a Marie,
- Mariino otěhotnění skrze Ducha sv., bez zapojení Josefa,
- Ježíšovo narození za vlády Heroda Velikého,
- Ježíšovo narození poté, co Marie a Josef již žili společně,
- Narození v Betlémě,
- Ježíšova davidovská linie,
- Považování Nazaretu za Ježíšův domov.

Většina bodů, na kterých se evangelisté shodují, je ovlivněna starozákonními tradicemi. A nejen společné body obou evangelistů ukazují na starozákonní motivy. Narození v Betlémě odkazuje na proroka Mi 5:1.¹³⁶ Micheáš pronáší proroctví Betlému,

¹³⁵ FRANCE, Richard T. The Birth of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 31- 57. ISBN 978-9004163720. Str. 2362.

¹³⁶ „A ty, Betléme efratský, ačkoli jsi nejmenší mezi judskými rody, z tebe mi vzejde ten, jenž bude vládcem v Izraeli, jehož původ je od pradávna, ode dnů věčných.“

bezvýznamnému městečku, ve kterém se má narodit budoucí Mesiáš. V jeho době bylo očekávání Mesiáše velmi intenzivní. Micheášova slova uvádí ve svém evangeliu Matouš. Proroka neuvádí jménem a zkracuje a upravuje jeho výpověď. Proč zvolil Micheáš zrovna Betlém? Důvody pro označení Betléma mohly být politické. Micheáš mohl zmiňovat malé bezvýznamné město proto, aby čelil pýše Jeruzaléma. Mohlo jít také o název města. Betlém znamená v překladu Dům chleba.

V dnešní době se většina badatelů shoduje na narození Ježíše v Nazaretu. Na to lze namítnout, že Matouš i Lukáš vychází z navzájem nezávislých zdrojů. Podle kritéria dvou nezávislých svědků lze narození v Betlémě považovat za autentické. Tradice narození v Betlémě byla zpochybněna především pro Ježíšovo označování jako *Ježíše z NAZARETU*. O Nazaretu, jako místu, odkud Ježíš pochází, se zmiňují i Markovo a Janovo evangelium a zdůrazňují jeho Nazaretský původ. O Betlémě jako místě Ježíšova narození Marek ani Jan nepíší.

Narození z panny a evidentní zájem o podněcování Mariina kultu a zdůrazňování jejího panenství nenasvědčuje obeznámení s židovskou kulturou 1. století a je pravděpodobné, že se nejedná o tradici pocházející ze samého počátku křesťanství.¹³⁷ Dle některých badatelů je narození z panny naplněním proroctví z Iz 7:14¹³⁸. Izajášovo proroctví přímo cituje Matouš 1:22n.

Předpověď narození, jak ji uvádí Lukáš v 1:26-35, nalezneme v Bibli hned několikrát. Objevuje se u narození významných osobností s Božím zásahem a požehnáním, ale vždy až po pohlavním styku ženy a muže. Můžeme předpokládat, že i Ježíš měl biologického otce. Prvním biblickým předpovězeným narozením je narození Izáka Sáře a Abrahamovi. Ohlášeno je i narození Samsona a Samuela. Lukáš zřejmě navázal na starozákonní model předzvěsti narození a aplikoval jej na narození jak Jana, tak i Ježíše.

Na začátku evangelií je popsána Ježíšova genealogie s předky sahajícími ke králi Davidovi. Ačkoli se Ježíšův rodokmen v Lukášovi a Matoušovi značně liší, cílem bylo

¹³⁷ FRANCE, Richard T. The Birth of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 31- 57. ISBN 978-9004163720. Str. 42. Str. 2362.

¹³⁸ „Proto vám dá znamení sám Panovník: Hle, dívka počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel (to je S námi Bůh).“

prokázat Ježíšův původ od krále Davida. Hospodin slibuje v 2S 7:12-16 Davidovi, že jeho trůn potrvá navěky:

„Až se naplní tvé dny a ty ulehneš ke svým otcům, dám po tobě povstat tvému potomku, který vzejde z tvého lůna, a upevním jeho království. Ten vybuduje dům pro mé jméno a já upevním jeho královský trůn navěky. Já mu budu Otcem a on mi bude synem. Když se proviní, budu ho trestat metlou a ranami jako kteréhokoli člověka. Avšak svoje milosrdenství mu neodejmu, jako jsem je odňal Saulovi, kterého jsem před tebou odvrhl. Tvůj dům a tvé království budou před tebou trvat navěky, tvůj trůn bude navěky upevněn.“

Podle židovské tradice se měl potomek krále Davida stát Mesiášem, vládnoucím na konci věků. Linie předků se táhne přes Ježíšova otce Josefa. Pokud byl Ježíšovým otcem Bůh a ne Josef, Ježíšova davidovská linie by nebyla platná a její začlenění do evangelií by nedávalo smysl. Rodokmeny odkazují na příbuznost Ježíše s Abrahamem a Lukáš zmiňuje jako posledního předka Adama. Potomkem Abrahama byli všichni Židé a potomky Adama všichni lidé. Tato informace se tedy zakládá na pravdě.

Theissen a Merz¹³⁹ považují Ježíšův davidovský původ za autentický¹⁴⁰. Podle nich této skutečnosti odpovídá i formule z Pavlova listu Římanům 1:3n, jelikož Pavel osobně znal některé členy Ježíšovy rodiny. Podle Jesus Seminar¹⁴¹ může Ježíšův původ od Davida ukazovat na starověkou praxi a snahu doložit významným osobám významné předky.

Ježíšova davidovská linie je podle některých badatelů naplněním příchodu mesiáše podle Izajášova proroctví 11:1-10. V Izajášově textu ale nenalezneme pojem mesiáš. Text byl pokládán za mesiášský až v pozdější době. Původně pravděpodobně odkazoval na konkrétní osobu tehdejší doby, na krále Chizkijáše. Ve starší starozákonní době byl mesiášem označován konkrétní člověk, král, kněz či prorok, „pomazaný“ a předurčený k úkolům stanoveným Bohem.

¹³⁹ THEISSEN, Gerd a Annette MERZ. *The historical Jesus: a comprehensive guide*. Minneapolis, Minn.: Fortress Press, c1998, xxix, 642 s. ISBN 0-8006-3122-6. Str. 182-185.

¹⁴⁰ Problematické se jeví některé pasáže, kde Ježíš svůj davidovský původ popírá (např. Mk 12:35-37). Theissen a Merz obhajují Ježíšovo vystoupení tím, že šlo o politickou záležitost a v Ježíšově době nebylo vhodné tento původ zdůrazňovat vzhledem k nábožensko-politické situaci v Palestině.

¹⁴¹ FUNK, Robert Walter. 1998. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 499.

Některé evangelijní pasáže mohou mít podle Richarda T. France¹⁴² historický podklad. Jedná se např. o navštívení mágů, vraždění dětí v Betlémě a census zmíněný Lukášem. France poukazuje na možnou souvislost Matoušovy události s návštěvou východních mudrců u Nera v roce 66. Taktéž dokládá návštěvy mezopotamských mágů/astrologů často cestujících na západ pro výklad neobvyklých astrologických jevů. Podobně bychom mohli chápat i vraždění dětí v Betlémě, které bylo Herodovou násilnou odpovědí na potenciálního krále Židů. Herodes je znám svými násilnými sklony a obavami o trůn. Díky své paranoie se nezdráhal zavraždit ani příslušníky vlastní rodiny. Nemuselo by nás tedy překvapit vyvraždění dětí do dvou let v malé vesničce.¹⁴³ Tradice může vycházet buď z faktu, nebo se zakládá na obecně pochopeném charakteru Heroda Velikého. Lukášovo zmínění censu v Judeji za Quirinia, je doloženo i Josephem Flaviem, ale proběhlo až v roce 6 n. l. Nikoli po „celém světě“ jak uvádí evangelista, ale pouze v Judeji, která po odvolání Archelaa připadla pod přímou římskou správu. Většina odborníků se shoduje, že Lukáš pouze užil historická data špatně. V Lukášově podání příběhu je důležitost role Quiriniova censu především teologická a je důvodem pro odchod Ježíšovy rodiny do Betléma, města Davidova, aby se zde mohl narodit předpovězený mesiáš.

Určit datum Ježíšova narození je velice nesnadné. Odborníci vycházejí z údajů o narození v době vlády Heroda Velikého (vládl do roku 4 př. n. l.). Je také možné vycházet z informace z Lukášova evangelia popisujícího Ježíše jako přibližně třicetiletého, když začínal se svým veřejným vystoupením. Dobu jeho působení před ukřižováním nám však evangelia nesdělují. S tímto údajem lze tedy jen těžko pracovat. Hvězda nad Betlémem může ukazovat na astronomický jev, díky němuž Palestinu navštívili mudrci z východu. V té době došlo k přeletu komety- v roce 5-4 př. n. l.- a ke konjunkci Jupiteru a Saturnu v roce 7 př. n. l. K narození Ježíše tedy došlo pravděpodobně mezi lety 7-4 př. n. l.

Tradiční datum Ježíšova narození v západní církvi, 25. prosinec, byl zřejmě vybrán z ideologických důvodů na den narození Slunce podle římské mytologie. Ve starověku bylo velice časté přebírání významných dat i míst a jejich následné přeznačení v rámci vznikajícího či převažujícího náboženství.

¹⁴² FRANCE, Richard T. The Birth of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 31- 57. ISBN 978-9004163720. Str. 42. Str. 2363-2365.

¹⁴³ Počet obyvatel Betléma byl asi kolem tisíce lidí, počet chlapců do věku 2 let se odhaduje nejvýše na dvacet.

Zdá se, že evangelijní zprávy o narození Ježíše jsou vyprávěny tak, aby ukázaly naplnění starozákonních prorocství. Místo toho, aby evangelisté sepsali historické vyprávění o narození Ježíše Nazaretského, zvolili raději teologický úvod (odrážející myšlení rané církve) prezentující očekávaného Mesiáše, naplňujícího Písmo svaté. V antickém světě bylo běžnou snahou sepsat zázračné narození a dovozovat významný (božský) původ vlivných osobností¹⁴⁴. Tak je například podle tradice předkem Alexandra Velikého Hercules a předkem Platóna Solón a Poseidón. Otázkou zůstává, zda je takový typ narativu vhodný pro rekonstrukci historických dat. Zdá se, že pasáže o Ježíšově narození jsou založeny na reálných situacích, ale vyprávěny tak, aby byly odrazem a naplněním Starozákonních knih.

¹⁴⁴ FUNK, Robert Walter. 1998. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 502-507.

5 Ježíš a Jan Křtitel

Novozákonní evangelia staví Jana Křtitele do stínu Ježíše Nazaretského, přestože byl Jan ve své době mezi Židy populárnější nežli Ježíš. Většina zpráv o Janovi je ovlivněna ranou křesťanskou redakcí, kromě textů u Josepha Flavia v Židovských starožitnostech a některých evangelijních tradic, např. Lk 7:33-34.

Pasáže o Janovi v Židovských starožitnostech jsou považovány za autentické, na rozdíl od pasáží věnujících se Ježíši v témže díle, kde je vidět raněkřesťanský zásah do textu. Flavius zasazuje vyprávění o Janu Křtiteli do kontextu historických událostí. Popisuje porážku Antipova vojska nabatejským králem Aretou¹⁴⁵:

„Nyní se někteří Židé domnívali, že porážka Herodovy [myšlen je Herodes Antipas pozn. aut.] armády přišla od Boha jako spravedlivý trest za to, co udělal Janovi, který se nazýval Křtitel, neboť Herodes ho zabil.“ Ant 18.5.2. 116-119¹⁴⁶

Josephus potvrzuje naléhavost tvrzení Boží odplaty za Janův život zařazením této zmínky ještě na konec vyprávění o Janu Křtiteli:

„A tak byl Jan... usmrcen. Ale byl to názor Židů, že z odplaty za Janovu smrt chtěl Bůh Heroda potrestat zničením jeho armády.“ Ant 18.5.2. 116-119¹⁴⁷

Z textu vyplývá, že Jan se těšil velké přízni židovských obyvatel a jeho učení muselo být v Izraeli známo. Mezi tehdejšími obyvateli byl Jan zřejmě známější než Ježíš. Jaký tedy byl Jan a jeho učení?

¹⁴⁵ Peter Schafer ve své knize Dějiny Židů v antice popisuje vznik tohoto konfliktu díky rozvodu Heroda Antipy s jeho první ženou, jež byla dcerou nabatejského krále Arey. Důvodem rozvodu byla Herodias, žena bratra Heroda Antipy. Podle evangelií, nikoli však podle Josepha Flavia, kritizoval tento sňatek Jan Křtitel s odvoláním na nedodržení příkazů o manželství z knihy Leviticus (Lv 18:16, Lv 20:21). Kritika sňatku byla podle evangelií důvodem uvěznění a smrti Jana Křtitele.

¹⁴⁶ Antiquities of the Jews: by Josephus Flavius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. Free eBooks: Project Gutenberg [online]. [cit. 2015-23-03]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2848>.

¹⁴⁷ Antiquities of the Jews: by Josephus Flavius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. Free eBooks: Project Gutenberg [online]. [cit. 2015-23-03]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2848>.

5.1 Janův život

Jediné zmínky o početí a narození Jana Křtitele nalezneme v Lukášově evangeliu. Lukáš píše, že Jan se narodil Alžbětě a Zachariášovi, knězi sloužícímu v Chrámu. Janův původ z vlivné rodiny spjaté se službou v Chrámu může naznačovat jeho budoucí výjimečné působení. Stejně tak můžeme chápat příbuznost Alžběty a Marie zmíněnou v Lk 1:36. Podle některých badatelů pochází vyprávění o Janově dětství od jeho učedníků a reflektuje mesianistické porozumění Janových učedníků¹⁴⁸. O Janově dětství se ostatní evangelia ani Flavius nezmiňují a popisují až Janovo vystoupení na poušti.

Veřejné vystoupení Jana Křtitele je datováno do „*patnáctého roku vlády císaře Tiberia, když Pontius Pilát spravoval Judsko a v Galileji vládl Herodes, jeho bratr Filip na území Itureje a Trachonitidy a Lyzaniás v Abiléně, za nejvyššího kněze Annáše a Kaifáše...*“ Lk 3:1-2. Pokud bychom brali v úvahu pouze první zmínku, tedy 15. rok vlády císaře Tiberia (14-37), rok Janova vystoupení by byl rokem 28/29. I ostatní datování by do tohoto roku zapadalo, kromě zmíněného Annáše a Kaifáše. Annáš byl Kaifášovým předchůdcem a veleknězem v letech 6-15. Annášův zeť Kaifáš zastával úřad velekněze mezi lety 18-36. Pravděpodobně byl Annáš významný i po ukončení svého velekněžského úřadu. I přes snahu pisatele Lukášova evangelia přesně určit rok Janova vystoupení, konkrétní rok lze stěží určit.

Janovo vystoupení je podle evangelií naplněním Izajášova proroctví (Iz 40:3-4¹⁴⁹). Synoptici se odvolávají na prorokovu autoritu a představují Jana jako Ježíšova předchůdce:

„Hlas volajícího na poušti: Připravte cestu Páně, vyrovnejte mu stezky! Každá propast bude zasypána, hory i pahorky budou srovnány; co je křivé, bude přímé, hrbolaté cesty budou rovné; a každý tvor uzří spasení Boží.“ Lk 3:4-6¹⁵⁰

Matouš přímo ztotožňuje hlas volajícího z Izajáše s Janem. Jan je také ztotožňován Ježíšem s prorokem Eliášem (viz níže) a odkazuje i na Malachiáše 3:1.

¹⁴⁸ FUNK, Robert Walter. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, c1998, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 268.

¹⁴⁹ „Hlas volajícího: „Připravte na poušti cestu Hospodinu! Vyrovnejte na pustině silnici pro našeho Boha! Každé údolí ať je vyvýšeno, každá hora a pahorek sniženy. Pahorkatina ať v rovinu se změní a horské hřbety v pláň.“

¹⁵⁰ Srov. Mk 1:2-4 a Mt 3:3.

Josephus Flavius hodnotí Jana velmi pozitivně, jako toho „*kdo byl dobrým mužem a přikazoval Židům cvičit se v ctnostech, být spravedlivý vůči druhým a zbožný vůči Bohu a tak přijmout křest.*“

Evangelista Marek popisuje Jana jako asketu, oděného do velbloudí kůže. Odění do velbloudí kůže koresponduje s popisem Eliáše v 2Kr 1:8 a s popisem prorockého oděvu v Zach 13:14. Pisatelé evangelií pravděpodobně přizpůsobovali detaily příběhů tak, aby korespondovaly se starozákonními narativy,¹⁵¹ což by mohl být i případ popisu oděvu Jana Křtitele.

Jan pil pouze vodu a jedl kobylinky a med divokých včel (Mk 1:6). Markův výrok by mohl vést k domněnce, že se jedná o satiru; vtip na účet Jana Křtitele, jež by poukazoval na to, že Jan je sice považován za proroka, ale přesto se nestravuje košér stravou (hmyz je v judaismu považován za ne-košér!). Další možnou variantou chápání výroku o stravování se medem může být narážka na starozákonního Samsona nebo na Izajášovo proroctví¹⁵². Med se ve starověku používal nejen ke slazení, ale také v lékařství, kosmetice, ke konzervaci i v pohanských kultech.¹⁵³ V Palestině nemohl být med používán jako oběť Bohu (Lv 2:11). Je ale zřejmé, že byl vyhledávaným a posilujícím pokrmem¹⁵⁴ (1S 14:25; 1S 17:29; Ž 19:11; Ž 119:103; Př 24:13; Iz 7:4n; Sír 39:26). Na rozdíl od medu se kobylinky ve Starém zákoně objevují většinou při zkázách. Spojeny jsou především s osmou egyptskou ranou popisovanou v Ex 10. V Novém zákoně jsou kobylinky spojeny s apokalypsou ve Zjevení Janově. Některé druhy kobylek však byly k jídlu povoleny (Lv 11:21n). Co chtěl tedy autor výroku o Janově stravě naznačit, zůstává nejasné. O Janově oděvu a stravě se zmiňuje také evangelium Ebionitů.¹⁵⁵ Potvrzuje Janovo odění do velbloudí kůže a zmiňuje jeho potravu – „*med*

¹⁵¹ FUNK, Robert Walter. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, c1998, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 53.

¹⁵² Iz 14n: „Proto vám dá znamení sám Panovník: Hle, dívka počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel (to je S námi Bůh). Bude jíst smetanu a med, aby dovedl zavrhnout zlé a volit dobré.“

¹⁵³ NOVOTNÝ, Adolf. Biblický slovník: med. In: [online]. [cit. 2015-02-15]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#med>

¹⁵⁴ V některých pasážích, kde nejsou zmíněny včely či plástve medu, ovšem nepoznáme, zda se jedná o med divokých včel nebo med vyráběný z ovoce, nejčastěji z datlí. Datlový med byl, a stále je, velice oblíbeným a rozšířeným sladidlem na území tehdejší Palestiny.

¹⁵⁵ Evangelium Ebionitů bylo napsáno mezi lety 100- 160 v Palestině nebo Sýrii. Ebionité byli Židé dodržující Tóru žijící asketickým životem, kteří věřili v Ježíše. Odmítali učení Pavla z Tarsu a hlásili se k původní

divokých včel, který chutnal jako manna“.¹⁵⁶ Nezmínění kobylek mohlo odkazovat buď na vegetariánskou stravu Ebionitů, nebo na fakt, že nevěděli, jak stravu kobyilkami vyložit.

Jiný popis nacházíme ve sbírce výroků Q. Matouš 11:18 zmiňuje, že Jan nejedl ani nepil, což pravděpodobně odkazuje na Janův asketický život a půst. V Lukášovi 7:33 je výrok doplněn: „*nejedl chléb a nepil víno*“, což může odkazovat k tomu, že nejedl jídlo vyrobené člověkem¹⁵⁷ nebo se jedná o povelikonoční narážku na eucharistii, poukazující na to, že Večeře Páně se nedá odvozovat od Jana Křtitele.¹⁵⁸

Josephus Flavius zmiňuje Herodovu obavu z Janova vlivu. Podle Židovských starožitností¹⁵⁹ byl Jan uvězněn a zabit preventivně z obavy vyvolání rebelie a možného uvedení Heroda do nepříjemností. „*A tak byl Jan, kvůli Herodově podezíravosti, uvězněn v pevnosti Machaeurs, jež byla zmíněna dříve, a tam usmrcen.*“¹⁶⁰

Janovo poselství zbožnosti a spravedlnosti však nezní jako podněcování ke vzpouře¹⁶¹. Pro vysvětlení Janova uvěznění a popravy badatelé většinou kombinují zprávy Flavia s evangelií.¹⁶² Jan svou kritikou Herodova sňatku, zakázaného a nečistého podle Leviticu, podrýval Herodovu autoritu. Herodes se obával Janova vlivu a vlivu jeho učedníků, mezi

ježíšovské zvěsti Jakuba a Petra. Církevními představiteli bylo hnutí Ebionitů odsouzeno. Části evangelia, konkrétně sedm zlomků, se nám zachovalo v „protikacířském“ spise Epifania ze Salamíny ze 4. stol. Ebionité zpochybňovali Mariino pannaenství a vyzdvihovali Ježíšovo lidství. Ježíš byl podle nich vyvolen za Božího syna až v době křtu. – Podobně můžeme číst i list Židům nebo Lk 3:22. Více v *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2014, 461 s., ISBN 978-80-7429-405-1.

¹⁵⁶ FUNK, Robert Walter. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, c1998, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 166.

¹⁵⁷ FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6. Str. 186.

¹⁵⁸ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8. Str. 65.

¹⁵⁹ Ant 18.5.2. 116-119. *Antiquities of the Jews*: by Josephus Flavius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. Free eBooks: Project Gutenberg [online]. [cit. 2015-23-03]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2848>.

¹⁶⁰ Ant 18.5.2. 116-119. *Antiquities of the Jews*: by Josephus Flavius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. Free eBooks: Project Gutenberg [online]. [cit. 2015-23-03]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2848>.

¹⁶¹ Pokud by Jan nebo jeho učedníci podněcovali ke vzpouře, velmi pravděpodobně by o jejich zánik stála i římská vláda, na jejímž území (Judea) Janovi učedníci působili také.

¹⁶² FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6. Str. 191.

nimiž byli i výběrčí daní a vojáci, o které opíral svou moc. Nebo Herodovi stačila Janova apokalyptická vize přicházejícího Božího království. Herodes se zřejmě mohl obávat ztráty svého vlivu a trůnu. Jediné co o smrti prorocké postavy Jana Křtitele můžeme s jistotou říct je fakt, že zemřel rukou sekulárního vládce.

5.2 Janova zvěst

Jádrem Janova prorockého vystoupení je symbolický akt křtu, symbolizující pokání a navrácení se k Bohu před přicházejícím Božím královstvím. Rituální očišťování vodou bylo v té době v judaismu velmi rozšířené (např. časté očistné koupele u esejců¹⁶³) a i dříve bylo používáno proroky jako symbolický akt odpuštění hříchů např. v Iz 1:16-17 nebo Ž 51:2.¹⁶⁴

Původní židovské pojetí očisty těla, jak ji známe především z knihy Leviticus, bylo odstranění rituální nečistoty, tedy odpuštění hříchů. Tak známe Janův křest z Mk 1:4 nebo z Lk 3:3, křest jako odpuštění hříchů. Evangelijní popis je však odlišný od Flaviova popisu: „*Teprve tehdy bude křest akceptovaný Bohem, pokud jej budou podstupovat ne ve smyslu smazání [nebo prominutí] hříchů, ale pro očištění těla za předpokladu, že duše již byla předtím očištěna spravedlností.*“

Podobné pojetí křtu můžeme vidět i u esejců:

„*A duchem svatým Jednoty skrze pravdu jeho je očištěn ode všech vin svých. A duchem upřímnosti a pokory bude shlazen hřích jeho. A pokorou jeho duše vůči všem předpisům Božím bude očištěno tělo jeho skropením vodou očišťovací a posvěcením vodou očistnou.*“ IQS 3, 7-9¹⁶⁵

U Jana i u esejců můžeme pozorovat jakési dvě fáze „očištění“. Nejprve musel být člověk očištěn vlastním nitrem, spravedlností, pokorou a teprve poté mohl být očištěn vodou a

¹⁶³ SEGERT, Stanislav. *Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 963 s. ISBN 978-80-7298-108-3. Str. 180- 189.

¹⁶⁴ CASEY, Maurice. *Jesus of Nazareth: an independent historian's account of his life and teaching*. London: T&T Clark, c2010, xvi, 560 s. ISBN 978-0-567-64517-3. Str. 173- 174.

¹⁶⁵ SEGERT, Stanislav. *Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 963 s. ISBN 978-80-7298-108-3. Str. 289.

očekávat dar Ducha svatého.¹⁶⁶ Nikdo nesměl vstoupit do vody, aniž by neučinil pokání. Teprve „*duchem svatosti byl člověk očištěn od všech hříchů.*“¹⁶⁷

Ke křtu v řece Jordánu se uchýlovali lidé nejen z Judey, ale i z Jeruzaléma (Mk 1:5). Josephus Flavius potvrzuje údaje z evangelií. Píše o zástupech přicházejících se pokřtít k Janovi.

Symbolické je i umístění Janova vystoupení do pouště¹⁶⁸, což mohlo evokovat čistotu a blízkost Boha. Poušť je místem vztahujícím se k zásadním událostem judaismu: je to místo, kde se Bůh odhalil Mojžíšovi, kde Izraelci putovali po vyvedení z Egypta, kde bylo Izraelcům dáno Desatero. Do pouště se v Janově době uchýlili Kumránští esejci i někteří osamocení muži snažící se žít v čistotě a v blízkosti Boha, např. Banún, o kterém se zmiňuje Josephus Flavius.¹⁶⁹ Na poušti pobýval před svým veřejným vystoupením i Ježíš.

Jan povolal Izrael ke křtu na poušti, aby jej připravil na blížící se eschatologický soud. Jeho cílem bylo shromáždit zbytek Izraele předurčeného ke spáse. Jan předznamenával soud pro všechny, Izraelem neměl na mysli konkrétní jedince, ale Izrael jako Boží lid, duchovní entitu.¹⁷⁰

¹⁶⁶ FLUSSER, David a R NOTLEY. *Ježíš*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 284 s. ISBN 80-7298-041-6. Str. 36.

¹⁶⁷ 1QS 3, 7-8. SEGERT, Stanislav. Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 963 s. ISBN 978-80-7298-108-3. Str. 289.

¹⁶⁸ Umístění do pouště je evidentní. Do pouště situují Janovo vystoupení synoptici, Jan, pramen Q i TomEv 78:1-2. Nejedná se tedy o povelikonoční vsuvku, která by měla až později dodat symboliku této události.

¹⁶⁹ Banún, u kterého Josephus strávil tři roky, žil v pustině, jedl pouze potravu, která rostla sama sebou a ve dne i v noci se omýval studenou vodou, aby se očistil. FLAVIUS, Josephus. *O starobylosti Židů: Můj život*. 2. vyd., V AK 1. vyd. Praha: Arista, 2006, 183 s. ISBN 80-86410-53-6. Str. 130. U Banúna vidíme popis života v blízkosti Boha, jak byl v té době chápán- asketický život v poušti, s častým rituálním omýváním. Takové náznaky vidíme i u Jana Křtitele.

¹⁷⁰ Meyer, Ben F. *The Aims of Jesus*. Eugene: Wipf & Stock Publishers 2002. 335s. ISBN 1-55635-041-4. Str. 60- 69. Str. 117- 119.

5.3 Ježíšův křest Janem

Ježíšův křest a vystoupení bylo Janem předznamenáno:

„Za mnou přichází někdo silnější, než jsem já; nejsem hoden, abych se sklonil a rozvázal řemínek jeho obuvi. Já jsem vás křtil vodou, on vás bude křtít Duchem svatým.“ Mk 1:7-8¹⁷¹

Z úryvku, považovaném v Jesus Seminar za stěžejní událost označenou „růžově“¹⁷², je patrné, že Jan se nepovažoval za posledního Božího posla. Jan zasadil své očekávání do příchodu další, silnější postavy, aniž by měl potřebu ji titulovat. Zda měl Jan na mysli Ježíše či samotného Boha je předmětem sporu mezi odborníky.

Křesťanská tradice upozadila Janův význam ve prospěch Ježíše a popsala Jana jako Ježíšova předchůdce (Mk 1:2-6, Lk 3:7-9, Lk 3:15-17). Jan je v evangeliích představen jako první, což může být dáno buď tím, že byl považován za předchůdce Ježíše, nebo spíše, že byl jeho učitelem.¹⁷³

Poté, co Jan předpověděl příchod „někoho silnějšího než je on“, přišel Ježíš z Galileje a chtěl se nechat pokřtít. Ježíšův křest je doložen i v evangeliu Ebionitů: *„Když byli lidé pokřtěni, přišel také Ježíš a nechal se pokřtít Janem.“*¹⁷⁴ a dalších textech. V Lk a Mk pisatelé pouze oznamují Ježíšův křest Janem, v Matoušově evangeliu se Jan zdráhal tím, že není hoden, ale nakonec Ježíše pokřtil. V Janově evangeliu již Jan Ježíše nekřtí, pouze dosvědčuje sestoupení Ducha svatého na Ježíše. Pasáž křtu u Jana je na rozdíl od synoptiků považována většinou badatelů za neautentickou a je brána jako pozdější zásah do textu. Jesus Seminar označili Janovu pasáž o křtu „černě“. Je vidět, jak se pozdější evangelia snažila vyrovnat s Ježíšovým přijetím křtu pro odpuštění hříchu. Jestliže byl Ježíš „beránek Boží“ bez hříchu, jak mohl přijmout takovou formu křtu? Tradice Ježíšova křtu Janem je nesnadná. Zdá se, že nadřazuje Jana a Ježíše staví do pozice hříšníka. Ježíšův křest je nicméně považován většinou odborníků za historický fakt a jednou z mála věcí, o kterých si můžeme být u Ježíše jisti.

¹⁷¹ Paralely v Mt 3, 11- 12 a Lk 3, 16- 17.

¹⁷² Viz výše o způsobu hlasování Jesus Seminar.

¹⁷³ POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8. Str. 63.

¹⁷⁴ FUNK, Robert Walter. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, c1998, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 167.

Při Ježíšově křtu se otevírají nebesa a Duch svatý sestupuje na Ježíše jako holubice a z nebe se ozývá hlas „*Ty jsi můj milovaný Syn, tebe jsem si vyvolil.*“¹⁷⁵ Někteří badatelé¹⁷⁶ předpokládají, že původně oznamoval hlas Ježíši zprávu vážící se k proroku Izajášovi (Iz 42:1): „*Zde je můj služebník, jehož podepírám, můj vyvolený, v němž jsem našel zalíbení. Vložil jsem na něho svého ducha, aby vyhlásil soud pronárodům.*“ Prorocké slovo se dle výše zmíněných badatelů lépe hodí k dané situaci.¹⁷⁷ Jelikož se Jan opírá o prorokovu autoritu během celého svého vystoupení, předpokládají, že i při Ježíšově křtu mohla být vyřknuta prorokova slova. S větší pravděpodobností však můžeme nebeský hlas brát jako později vloženou metaforu. Milovaný syn znamená v judaismu prvního století věřícího Žida, vybraného Bohem pro vykonání něčeho důležitého pro Izrael.¹⁷⁸

Po svém křtu Ježíš setrvává čtyřicet dní v samotě na poušti, kde je pokoušen Satanem, což je v tradici s povoláním proroků a jedná se o další paralelu s Janem. Číslo čtyřicet je symbolické, ve Starém zákoně je spojeno s událostmi zvláštního náboženského významu. Čtyřicet dní a čtyřicet nocí trval déšť před potopou, čtyřicet let putovali Izraelci pouští, čtyřicet let vládl David a Šalamoun. Čtyřicet symbolizuje relativně dlouhou neurčitou dobu.

Ježíšovo přijetí křtu z rukou Jana potvrzuje, že Ježíš byl po nějakou dobu Janovým učedníkem. Jak dlouho zůstal s Janem Křtitelem přesně nevíme. Podle sbírky Q Lk 7:24-26 byl Jan během Ježíšova prvního vystoupení ještě naživu. S Janovými učedníky se setkáváme i v době, kdy byl již Ježíš veřejně činný (Mt 9:14-15).

5.4 Jan a Ježíš

Jak dokládají evangelia i Josephus Flavius, Jan pokřtil „zástupy“ lidí. Většina z nich ho po křtu opustila, ale někteří ho následovali. Na rozdíl od Ježíše Jan vracel pokřtěné zpět ke svým povoláním:

¹⁷⁵ Lk 3:21-22; Mt 3:17; Mk 1:11.

¹⁷⁶ Joachim Jeremias, David Flusser, E. Hahn.

¹⁷⁷ FLUSSER, David a R NOTLEY. *Ježíš*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 284 s. ISBN 80-7298-041-6. Str. 37.

¹⁷⁸ CASEY, Maurice. *Jesus of Nazareth: an independent historian's account of his life and teaching*. London: T&T Clark, c2010, xvi, 560 s. ISBN 978-0-567-64517-3. Str. 177.

„Zástupy se Jana ptaly: „Co jen máme dělat?“ On jim odpověděl: „Kdo má dvoje oblečení, dej tomu, kdo nemá žádné, a kdo má co k jídlu, udělej také tak.“ Přišli i celníci, aby se dali pokřtít, a ptali se: „Mistře, co máme dělat?“ On jim řekl: „Nevymáhejte víc, než máte nařízeno.“ Tázali se ho i vojáci: „A co máme dělat my?“ Řekl jim: „Nikommu nečiňte násilí, nikoho nevydírejte, spokojte se se svým žoldem.“ Lk 3:10-14.

Jan, stejně jako Ježíš, neopovrhoval profesemi stojícími na okraji společnosti. Po každém chtěl, aby svou činnost, ať už je jakákoli, vykonával řádně a spravedlivě. Mnozí z Janových učedníků později následovali Ježíše.

Janovým i Ježíšovým cílem bylo spasit lid. Oba byli proroky, snažícími se o reformu Izraele, i když každý jiným způsobem. U Jana Křtitele je patrná naléhavá eschatologie, využívá především strachu z posledního soudu a Božího hněvu, Lk 3:9 *„Sekera už je na kořeni stromů; a každý strom, který nenese dobré ovoce, bude vyřat a hozen do ohně.“* a Lk 3:17 *„...plevy budou spáleny ohněm neuhasitelným“*. Ježíšova zvěst je milosrdnější, její hlavní rysy můžeme spatřit ve společné praxi jídla, Boží milosti a všeodpouštějící lásky.

Ježíš, stejně jako Jan Křtitel rozuměl své roli ve smyslu starozákonního příslibu vzkříšení Izraele. Oba chápali vzkříšení a příchod království Božího ne jako božský akt situovaný do vzdálené budoucnosti, ale jako přítomné království, které již začalo. Ježíš přijal prorocký a eschatologický úkol za svůj osud a životní roli.¹⁷⁹

Vztah mezi Janem a Ježíšem můžeme pochopit z výroku ze sbírky Q, Lk 7:18-28, kde se dočítáme o poslání dvou Janových učedníků k Ježíši s otázkou, zdali je on „ten, který má přijít“. Janova otázka dokládá jeho očekávání příchodu druhé „silnější postavy, než je on sám“. Ježíš posílá nepřímou kladnou odpověď: *„Jděte, zvěstujte Janovi, co jste viděli a slyšeli: Slepí vidí, chromí chodí, malomocní jsou očišťováni, hluší slyší, mrtví vstávají, chudým se zvěstuje evangelium. A blaze tomu, kdo se nade mnou neuráží.“* Lk 7:22-23. Skutky uzdravení považoval Ježíš za nepochybné znamení přicházejícího Božího království¹⁸⁰ a potvrdil tak Janovi eschatologický význam své činnosti. Janovu reakci na Ježíšovu odpověď se z evangelií nedozvídáme. Po odchodu Janových učedníků začíná Ježíš promlouvat k lidem o Janovi.

¹⁷⁹ MEYER, Ben F. *The Aims of Jesus*. Eugene: Wipf & Stock Publishers 2002. 335s. ISBN 1-55635-041-4. Str. 60- 69. Str. 128.

¹⁸⁰ Viz Lk 11:20 *„Jestliže však vyháním demony prstem Božím, pak už vás zastihlo Boží království.“*

Přestože nazývá Jana největším, kdo se narodil z ženy,¹⁸¹ je zároveň nejmenším v království Božím. Podle Davida Flussera¹⁸² uskutečnil Jan Křtitel průlom, díky němuž mohlo vstoupit království Boží, Jan však na něm neměl mít podíl.

Rozdíl mezi Janem a Ježíšem lze odvodit ze zmínky, dobové pomluvy, pocházející ze sbírky Q, Lk 7:33-34:

„Přišel Jan Křtitel, nejedl chléb a nepil víno – a říkáte: ‚Je posedlý.‘ Přišel Syn člověka, jí a pije – a říkáte: ‚Hle, milovník hodů a pitek, přítel celníků a hříšníků!‘“

Podle kritéria nepříjemného výskytu¹⁸³ lze považovat výše zmíněný výrok za autentický. Ačkoli se na autenticitě tohoto výroku shoduje většina badatelů, Jesus Seminar označil tuto pasáž „šedivě“, především díky výskytu titulu Syna člověka.

Jan je kritizován kvůli svému asketickému způsobu života, zatímco Ježíš je označen jako „milovník hodů a pitek“. Zmíněné Ježíšovo obvinění bylo velmi vážné, jelikož podle Dt 21:18-21¹⁸⁴, je takové chování hodné smrti.

Je patrné, že Ježíš byl po určitou dobu Janovým učedníkem. Podle Johna Dominica Crossana¹⁸⁵ Ježíš původně přijal i apokalyptickou vizi Jana Křtitele, ale po Janově usmrcení svou výpověď změnil. Až po Janově smrti vyvstávají rozdíly mezi oběma a Ježíš již rozlišuje mezi Janovými učedníky a účastníky (přítomného) Božího království, jak píše evangelista Marek: *„Učedníci Janovi a farizeové se postili. Přišli k němu a ptali se: ‚Jak to, že se učedníci Janovi a učedníci farizeů postí, ale tvoji učedníci se nepostí?‘“ Ježíš jim řekl: „Mohou se hosté na svatbě postit, když je ženich s nimi? Pokud mají ženicha mezi sebou,*

¹⁸¹ Lk 7: 28.

¹⁸² FLUSSER, David a R NOTLEY. *Ježíš*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 284 s. ISBN 80-7298-041-6. Str. 46.

¹⁸³ Kritérium nepříjemného výskytu (criterion of embarrassment) považuje za autentické takové tradice/výroky, jejichž sdělení není v zájmu pisatele nebo rané církve.

¹⁸⁴ Dt 21:18-21 „Má-li někdo syna nepoddajného a vzpurného, který neposlouchá otce ani matku, a když ho kárají, neposlechne je, ať ho jeho otec i matka uchopí a vyvedou ke starším jeho města, k bráně jeho města, a řeknou starším jeho města: „Tento náš syn je nepoddajný a vzpurný, neposlouchá nás, je to modlářský žrout a pijan.“ A tak ho všichni muži jeho města uházejí kamením a zemře. Tak odstraníš zlo ze svého středu. Ať to slyší celý Izrael a bojí se.“

¹⁸⁵ CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: the life of a mediterranean jewish peasant*. San Francisco: Harper, 1992, xxxiv, 507 s. ISBN 0-06-061629-6. Str. 259.

nemohou se postit.“ Mk 2:18n. Podle Crossana by mohly některé rozdíly mezi Janem a Ježíšem pocházet až ze samotné raněkřesťanské tradice.

6 Ježíš a království Boží

6.1 Výskyt pojmu království Boží

Království Boží hlásané Ježíšem nemá v judaismu paralelu. Ve Starém zákoně nalezneme několik zmínek o království¹⁸⁶, ale ne v přesném spojení jak jej užíval Ježíš, tedy ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. V SZ se království objevuje v jiných spojeních, např. jeho království ἡ βασιλεία αὐτοῦ (Tob 13:1), království věčné βασιλεία αἰώνιος (Da 3:33) nebo království Boží (užité bez členu) βασιλεία θεοῦ (Mdr 10:10). V pseudoepigrafní literatuře se království Boží ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ objevuje v Šalamounově žalmu 17:3. Každopádně tento pojem nebyl v Ježíšově době výrazněji rozšířen a až Ježíšovo pojetí dává království Božímu specifický rozměr.

V Novém zákoně se setkáváme s různými tvary pro království¹⁸⁷, ale je zřejmé, že vždy odkazuje ke království Božímu. Především v Matoušově evangeliu je častým spojením království nebeské ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, jinými spojeními objevujícími se v NZ jsou království tvé ἡ βασιλεία σοῦ v modlitbě Otčenáš, samotné užití slova království ἡ βασιλεία či užití jeho království ἡ βασιλεία αὐτοῦ. V TomEv se často setkáváme také s pojmem království Otce ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς.

V raných evangeliích se s pojmem království Boží setkáváme velice často, což nás musí vést k závěru, že tato slova byla typickou metaforou užívanou Ježíšem a nemohla být vložena až pozdější církevní tradicí. S pojmem království Boží se setkáváme i v nejstarším prameni Q.

¹⁸⁶ ROBINSON, James Jesus' "Rhetoric": The Rise and Fall of "The Kingdom of God". In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 3201-3220. ISBN 978-9004163720. Str. 3203.

¹⁸⁷ ROBINSON, James Jesus' "Rhetoric": The Rise and Fall of "The Kingdom of God". In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 3201-3220. ISBN 978-9004163720. Str. 3203 Str. 3204.

Výskyty pojmu v nejstarších pramenech:

	Samostatné výskyty	Převzaté z Q	Převzaté z Mk	Celkový počet výskytů
Pramen Q	12			12
Markovo ev.	13			13
Matoušovo ev.	29	11	8	48
Lukášovo ev.	12	13	7	32
Tomášovo ev.	20			20
Celkem	86			125

Království Boží se vyskytuje i ve zbytku Nového zákona, ale ne v takové míře. Například Janovo evangelium obsahuje pouze 5 zmínek o království Božím. Absence tohoto pojmu může být zapříčiněna nízkým počtem Ježíšových výroků v pozdějších spisech a v podstatě chybějící částí Ježíšova života v Pavlových a deuteropavlovských listech.

Význam pojmu království Boží je stále předmětem spekulací odborníků. V Novém zákoně je pojmu užito nejednoznačně. Nejednoznačný je obsah významu i čas, ve kterém by mělo království Boží nastat. Jisté je akorát to, že království Boží je postaveno do kontrastu ke království „z tohoto světa“ a dochází v něm k radikálnímu přeorientování hodnot.

Vyvstává několik otázek, na které jsou odpovědi odborníků nejednoznačné až protichůdné: Je království Boží přítomné nebo budoucí? Chápal Ježíš království Boží apokalypticky?

6.2 Přítomné nebo budoucí Boží království?

Priznivci přítomného království Božího ukazují, že v Novém zákoně by mohlo království Boží značit jakési místo či komunitu, do které může člověk přijít a setkat se s ostatními.¹⁸⁸

¹⁸⁸ **Mt** 5:19; 5:20; 7:21; 8:11; 11:11; 13:43; 18:1, 4; 18:3; 19:23;20:21; 20:21;24; 21:31; 26:29; **Mk** 9:47; 10:15, 23, 24, 25; 14:25; **Lk** 7:28; 13:28, 29; 14:15; 18:24, 25; 22:16, 30;23:42; J 3:5; **Sk** 14:22; **Ko** 1:13; 4:11; **1 Te** 2:12; **Ef** 5:5 **2Tm** 4:18.

James M. Robinson¹⁸⁹ ukazuje na možnost vnímání Božího království v širším sémantickém poli, které by označovalo rozšiřující se komunitu učedníků kolem Ježíše. Nejprve Ježíš sám vyvolil „Dvanáct“ a později se k němu přidávali další a další. Království Boží mohlo být jménem pro samotnou komunitu kolem Ježíše. Pojem pro židovské setkání podle Septuaginty- συναγωγή, se zdá být podle Robinsona nevhodným, jelikož z těchto shromáždění byli příznivci Ježíše i Ježíš sám vyháněni a zůstávali nepochopeni. Mohlo by se tedy jednat o vymezení vůči judaismu, což mi připadá jako nepravděpodobné. Ježíš chtěl judaismus „reformovat“, poukázat na praktiky neslučitelné s Písmem a ne se od judaismu odloučit. Mohl ale užít nového pojmu pro zdůraznění nových poměrů **v rámci** judaismu. Význam království Božího byl v původním smyslu Ježíšovy rétoriky jistě hlubší než pouhé označení shromáždění.

Později se pro křesťanské společenství ujal termín ἐκκλησία zmiňovaný pouze Mt a především v Pavlovských a pozdějších spisech NZ. Zajímavá je změna pohledu u Lukáše užívajícího v evangeliu pojem království Boží a až ve Skutcích se zmiňujícího o církvi (ἐκκλησία). Lukáš zřejmě chápal vznik církve až po Ježíšově smrti.¹⁹⁰

Nejčastěji citované výroky podporující ideu přítomného království Božího:

Lk 17:20-21: „*Když se ho farizeové otázali, kdy přijde Boží království, odpověděl jim: „Království Boží nepřichází tak, abyste to mohli vypořizovat; ani se nedá říci: „Hle, je tu“ nebo „je tam“! Vždyť království Boží je mezi vámi!*“

Mt 4:23 „*Ježíš chodil po celé Galileji, učil v jejich synagógách, kázal evangelium království Božího a uzdravoval každou nemoc a každou chorobu v lidu.*“

Mt 12:28 „*Jestliže však vyháním démony Duchem Božím, pak už vás zastihlo Boží království.*“

¹⁸⁹ ROBINSON, James Jesus' "Rhetoric": The Rise and Fall of "The Kingdom of God". In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 3201-3220. ISBN 978-9004163720. Str. 3214.

¹⁹⁰ Tamtéž. Str. 3214.

Zastánci budoucího království Božího vycházejí z Pavlových listů¹⁹¹ (1Te), které jsou zřejmě nejstarší částí Nového zákona (společně s pramenem Q). V prvním listu Tesalonickým 4:13-17 Pavel uklidňuje Tesalonické, že i ti kteří zemřeli, budou vzkříšeni:

„Nechceme vás, bratří, nechat v nevědomosti o údělu těch, kdo zesnuli, abyste se nermoutili jako ti, kteří nemají naději. Věříme-li, že Ježíš zemřel a vstal z mrtvých, pak také víme, že Bůh ty, kdo zemřeli ve víře v Ježíše, přivede spolu s ním k životu. Toto vám říkáme podle slova Páně: My živí, kteří se dočkáme příchodu Páně, zesnulé nepředejdeme. Zazní povel, hlas archanděla a zvuk Boží polnice, sám Pán sestoupí z nebe, a ti, kdo zemřeli v Kristu, vstanou nejdříve; potom my živí, kteří se toho dočkáme, budeme spolu s nimi uchvázeni v oblacích vzhůru vstříc Pánu. A pak už navždy budeme s Pánem.“

Pavel odkazuje na druhý příchod Kristův, jenž je spojen s královstvím Božím podle 1K 15:22-26: *„...Kristus zruší vládu všech mocností a sil a odevzdá království Bohu a Otcí...“* Problém tohoto výkladu spočívá v nerespektování Ježíšových slov. Ježíš nespojoval království Boží se vzkříšením a svým příchodem, jedná se tedy až o pozdější interpretaci.

Dalšími výroky, na které se odkazují badatelé hlásící budoucí rozměr království Božího, jsou především výroky z Markova evangelia:

Mk 1:15 *„Naplnil se čas a přiblížilo se království Boží. Čiňte pokání a věřte evangeliu.“*

Mk 9:1 *„Řekl jim také: „Amen, pravím vám, že někteří z těch, kteří tu stojí, neokusí smrti, dokud nespatří Boží království přicházející v moci.“*

Mk 14:24 *„Amen, pravím vám, že nebudu již pít z plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu pít nový kalich v Božím království.“*

Mk 15:43 *„přišel Josef z Arimatie, vážený člen rady, který také očekával království Boží“*

Markovo evangelium chápe Boží království apokalypticky a směřuje ho do budoucnosti. Měli bychom tedy rozumět Božímu království podle „nejstaršího“ evangelia? Není jasné, zda Markova teologie nepřebíjí historická fakta. Navíc starší dochovaný zdroj,

¹⁹¹ FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6. Str. 79.

pramen Q, složený především z Ježíšových výroků, považuje království za blízké či přítomné přicházející s Ježíšovými aktivitami. Jelikož pramen Q není mnoha badateli považován za prioritní, „výsledkem je, že Ježíšova dobrá zpráva o tom, co Bůh nyní koná v životech lidí, byla ztracena a nahrazena ideou budoucí apokalypsy.“¹⁹² Podle Robinsona staví apokalyptické chápání Božího království Ježíše do situace, kdy jeho ústřední zprávou bylo to, co se má stát, ale nestalo se. Ježíš by se tedy mýlil. Na adresu německých badatelů, zastávajících pouze apokalyptický rozměr Ježíšovy zprávy, vycházejících stále z paradigmat Alberta Schweitzera, reaguje: „Naštěstí se nemusíme potýkat s problémem, že Ježíš se v zásadě mýlil, ale pouze s problémem, že významní němečtí badatelé se mýlili.“¹⁹³ Robinson vymezuje svůj výklad o Božím království vůči německému bádání mnohdy přehnaně, ale ukazuje na určitou „strnulost“ a konzervativnost kontinentálního bádání. Království Boží ukazuje podle Robinsona na rétoriku vztahující se k náboženské zkušenosti a nikoli k doktríně o posledních věcech.¹⁹⁴

Uvážíme-li stanoviska obou „proudů“ musíme konstatovat, že oboje má značně reduktivní charakter. Jedni popírají či ignorují autentické výroky o přítomném království a druhí se s výroky o budoucím království vyrovnají tak, že je prohlásí za neautentické a dodané až tradicí rané církve. Jelikož se výroky o přítomném i budoucím království objevují v hojně míře, neměli bychom zavrhnout ani jedny z těchto typů výroků.

Je patrné, že království Boží mělo v Ježíšově životě budoucí rozměr, jako očekávaná realita nastolení spravedlivé Boží vlády. Království bude především pro chudé a děti, pro celníky a nevěstky, kteří vcházejí dříve než ostatní. Boží království přichází k tomu, kdo je připraven.

Na druhou stranu je vidět i přítomná dimenze projevující se v jeho činech uzdravování a vyhánění démonů. Na přítomném Božím království měli podíl i Ježíšovi učedníci (Mk 4:1-2, Lk 9:1-6 par, Lk 10:9). Ježíš mluvil o přiblížení se Božího království, do kterého mají vstup všichni. Boží přítomné království mohl Ježíš chápat jako mravní stav člověka, v návaznosti na jeho etiku a kázání na hoře (rovině). To můžeme spatřit v Mk 12:34 „Když Ježíš viděl, že

¹⁹² ROBINSON, James Jesus' "Rhetoric": The Rise and Fall of "The Kingdom of God". In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 3201-3220. ISBN 978-9004163720. Str. 3203 Str. 3218.

¹⁹³ Tamtéž. Str. 3218.

¹⁹⁴ Tamtéž. Str. 3220.

moudře odpověděl, řekl mu: „Nejsi daleko od Božího království.“ Potom se ho již nikdo otázel neodvážil.“

Přítomné království zde na zemi není viditelné, ale někteří lidé či skupiny lidí jej mohou spatřit v žití podle Boží vůle. Na druhé straně mohli očekávat království Boží, které nastane v budoucnu, kde Bůh bude vládnout spravedlivě všem.¹⁹⁵

Království Boží bychom měli hledat u sebe, jak o něm hovoří TomEv 3:3 *„Uvnitř ve vás je království a vně vás. Když poznáte sebe, budete poznáni a uvědomíte si, že jste dětmi živého Boha. Jestliže však sami sebe nepoznáte, pak přebýváte v bídě a jste bídou.“* Pro některé je tedy království Boží přítomné, pro jiné budoucí. Každopádně musí být hledáno aktivně a pak bude dáno, Boží království nelze „vybudovat“, ale přichází jako „dar“. Ježíšovým cílem bylo nastolit Boží království pro všechny.

6.3 Apokalyptické království Boží?

Někteří badatelé chápou království Boží jako apokalyptickou zprávu převzatou Ježíšem od Jana Křtitele. Jan Křtitel ale hovoří o království Božím pouze v Matoušově evangeliu, kde je tento výrok zřejmě pozdějším dodatkem.¹⁹⁶ Ježíš sice byl po určitou dobu Janovým učedníkem, ale je patrné, že později bylo jeho učení a způsob života v rozporu s Janovým asketismem (viz kapitola Ježíš a Jan Křtitel). Přijmutí Janovy apokalyptické zvěsti o Božím království se zdá být nepravděpodobné.

V evangeliích je podle E. P. Sanderse¹⁹⁷ Boží království představené v několika formách:

- Boží království jako transcendentní oblast, do které může člověk vstoupit při posledním soudu či po smrti, pokud bude plnit vůli Boha (Mk 9:47; Mk 10:17-22; Lk: 18:17; Mt 7:21). Tyto výroky můžeme chápat jako eschatologické, ale pouze pro jednotlivce. Pokud člověk vstoupí do království Božího po plnění Boží vůle či své

¹⁹⁵ SANDERS, E. *The historical figure of Jesus*. 1st ed. London: Allen Lane, 1993, xiii, 337 s. ISBN 0-713-99059-7. Str. 171.

¹⁹⁶ FUNK, Robert Walter. 1998. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 165.

¹⁹⁷ SANDERS, E. *The historical figure of Jesus*. 1st ed. London: Allen Lane, 1993, xiii, 337 s. ISBN 0-713-99059-7. Str. 171-175.

smrti, Bůh zřejmě neustanoví království, až poté co člověk zemře/bude plnit jeho vůli. Jelikož někteří už zemřeli/plnili jeho vůli, království už musí existovat a je tedy přítomné.

- Boží království jako transcendentní oblast, která je nyní v nebi, ale v budoucnu přijde na zem, kde všichni budou žít podle Boží vůle (především v modlitbě Otčenáš Mt 6:10 a Lk 11:2; Lk 22:29; Mt 19:28). I v těchto výrocích o Božím království podobných těm předchozím můžeme vidět eschatologické očekávání.
- Boží království jako realita, která nastane v budoucnu, předznamenaná kosmickou událostí, spjatá s příchodem Syna člověka s oblaky nebeskými (Mk 13:24-27; Mt 10:16-23; Mt 16:27; Lk 21:5-19). V těchto pasážích již vidíme zřetelný apokalyptický ráz. Některé pasáže (např. malá apokalypsa) se zdají být spíše pozdějším dodatkem, vepsaným až po zničení Chrámu.
- Boží království jako velice blízká očekávaná budoucnost (Mk 1:15; Mk 15:43; Mt 10:7; Lk 21:31). Tyto výroky očekávají království tak blízko, že je z některých patrné již „zasahování“ do přítomnosti.
- Boží království jako říše, rozprostírající se v přítomnosti na zemi sestávající z lidí žijících podle Boží vůle mezi běžnými lidmi (Lk 17:20; Mt 13:33).
- Boží království jako přítomná realita, odrážející se v Ježíšových činech a slovech (Mt 12:28; Mt 11:2-6).

U každého vědce bychom mohli vidět odlišné rozdělení kategorií Božího království. Samotné kategorizování musíme brát především jako pomůcku.

Albert Schweitzer a Johaness Weiss se zaměřili na výroky eschatologické a apokalyptické a svou konsekventní eschatologií, zaměřenou proti liberálnímu chápání Božího království jako etické reality, ignorovali výroky o přítomném království. Na konsekventní eschatologii reagovala eschatologie uskutečněná, reprezentovaná CH. H. Doddem, podle níž bylo Boží království již přítomno a k parusii již došlo o Letnicích. Nový rozměr eschatologii dal Karl Barth a Karl Bultmann navazující na Kantovu filosofii. Transcendentální (existenciální) eschatologie je naddějinná a bezčasá. *Apokalypsis* (odhalení) se vztahuje k odhalení sebe sama, k sebepoznání. V dnešní době především v americkém bádání se objevuje myšlenka, že Ježíšovo očekávání nebylo apokalyptické. Zdůrazňuje se přítomnost Božího království a jeho blízké očekávání pro všechny. Nastane nikoli Božím kosmickým

zásahem, ale skrze dodržování Božích přikázání a Boží vůle. Jako přítomné vidí království i John D. Crossan.¹⁹⁸

Názory badatelů na apokalyptické, či neapokalyptické chápání Božího království se liší. Podle mého názoru Ježíš nechápal království Boží apokalypticky, ale přítomně, v jeho slovech a skutcích a ve spravedlnosti (Ř 14:17 „*Vždyť království Boží není v tom, co jíte a pijete, nýbrž ve spravedlnosti, pokoji a radosti z Ducha svatého.*“) s eschatologickým očekáváním (bez kosmického zásahu) blízkého nebeského království, do kterého mohou lidé vstoupit. Ježíš chtěl po lidech, aby žili správně, spravedlivě a bez majetku a vytvořili alternativní společenství, jež bude Božím královstvím.¹⁹⁹ Forma společenství Ježíšových učedníků, jak byla zmíněna již výše, je tedy jedním z rozměrů Božího království.

¹⁹⁸ CROSSAN, John Dominic. *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. San Francisco: HarperOne 1993, reprint edition. 544 s. ISBN 978-0060616298. Str. 283

¹⁹⁹ SANDERS, E. *The historical figure of Jesus*. 1st ed. London: Allen Lane, 1993, xiii, 337 s. ISBN 0-713-99059-7. Str. 178.

7 Za koho se Ježíš považoval a jaké byly jeho cíle?

Jak pochopit myšlení, cíle a sebepochopení člověka, žijícího před dvěma tisíci lety v jiné kultuře, v jiném státním útvaru a mluvícího odlišnou řečí? Je to vůbec možné? Pokud ke všem odlišnostem připočteme povahu dochovaných materiálů a fakt, že Ježíš Nazaretský sám nic (dochovaného) nese-psal, musíme konstatovat, že to bezezbytku možné není. V této kapitole se pokusím na některých pasážích a (ne)užívaných titulech naznačit jak Ježíš sám sebe chápal a jaké byly jeho cíle.

7.1 Ježíšovy tituly

Jedním z podstatných rysů Ježíšova sebepochopení je (ne)užívání tradičních titulů. Z historicko-kritického výzkumu vyplývá²⁰⁰, že Ježíš po ostatních nepožadoval, aby ho oslovovali „Mesiáš“, „Syn Davidův“ ani „král (Židů)“. V Novém zákoně najdeme pouze několik pasáží, kde se Ježíš staví k užití mesianistických titulů k jeho osobě kladně. Jedná se o tyto události:

1. ve specifickém Lukášově materiálu, Lk 19:40, Ježíš při vjezdu do Jeruzaléma vítá mesiášské aklamce z úst jeho učedníků. Zmíněný výrok se však zdá být sekundární konstrukcí.²⁰¹
2. Pasáž společná synoptikům, Mk 14:61-62 (Mt 26:63-64, Lk 22:67-70), pojednává o otázce velekněze při Ježíšově výslechu před Sanhedrinem: „... *Opět se ho velekněz zeptal: „Jsi ty Mesiáš, Syn Požehnaného?“ Ježíš řekl: „Já jsem. A uvidíte Syna člověka sedět po pravici Všemohoucího a přicházet s oblaky nebeskými.“* Je však stěží možné prokázat pravost veleknězovy otázky i Ježíšovy odpovědi. Vzhledem k vysoké koncentraci christologických titulů a užití spojení „Syn člověka přicházející s oblaky nebeskými“ a „sedící po pravici Všemohoucího“ je velice pravděpodobné, že se jedná o povelikonoční perspektivu vytvořenou ranou církví.

²⁰⁰ KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2473-2516. ISBN 978-9004163720. Str. 2474

²⁰¹ Tamtéž. Str. 2475.

3. Během soudního procesu u Piláta, Mk 15:2, Mt 27:11, Lk 23:3, J 18:37, se Pilát Ježíše ptá: „*Ty jsi král Židů?*“ On [Ježíš] mu odpověděl: „*Ty sám to říkáš.*“ Ježíšově odpovědi můžeme rozumět dvěma způsoby. Může se jednat o souhlasnou odpověď na Pilátovu otázku. Stejně tak můžeme odpověď chápat jako vyhýbavou formu nesouhlasu „Ty SÁM to říkáš, ale já si myslím něco jiného...“ I u této pasáže vzniká problém prokázání Ježíšovy odpovědi. Nicméně je zřejmé, že Ježíš byl jako král Židů ukřižován.

Tyto pouhé tři výše zmíněné pasáže pochází s největší pravděpodobností z povelikonoční tradice. Můžeme tedy říci, že Ježíš odmítal mesianistické tituly i přání lidí udělat z něho krále (J 6:15).

Tituly, jakými byl Ježíš pravděpodobně osloven za svého života, byly:

- „Pán“ toto oslovení bylo zřejmě židovskou zdvořilostní formou,
- „prorok“ např. Mt 21:11 „*Zástupy odpovídaly: „To je ten prorok Ježíš z Nazareta v Galileji.*“
- „učitel“, „Mistr“, velice časté oslovení v evangeliích. Jedná se o oslovení muže znalého zákona

Bohužel nemáme žádnou dochovanou pasáž, která by dokládala, že se Ježíš sám s těmito tituly ztotožňoval.

7.2 Syn člověka

Vědecká diskuse o titulu Syn člověka je stále velkým tématem. Bylo vyřčeno několik teorií a mezi vědci není jasný konsensus.

V raných křesťanských spisech najdeme přibližně padesát logií²⁰², ve kterých je Ježíš nazýván Synem člověka (ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου). Zmíněný titul nalezneme v raných na sobě nezávislých pramenech; v Q, v Markově evangeliu, v Matoušově i Lukášově specifických materiálech, v Janovi, ve Skutcích apoštolů i v apokryfním Tomášově evangeliu. Podle kritéria několikanásobného výskytu, či dvou nezávislých svědků bychom mohli považovat

²⁰² KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2473-2516. ISBN 978-9004163720. Str. 2477.

logia o „Synu člověka“ za autentická. Přesto někteří badatelé, mezi nimi např. členové Jesus Seminar, považují užití titulu pro Ježíše za povelikonoční výtvar rané církve.

Syn člověka se v nejstarších křesťanských dochovaných pramenech používá ve třech různých formách²⁰³:

- **pozemský Syn člověka**
 - v evangeliu podle Marka: Mk 2:10 – o odpuštění hříchů, Mk 2:28 – o porušení šabatu,
 - v prameni Q: Lk 9:58 – o neusazenosti, Lk 7:34 – dobová pomluva Jana a Ježíše, Lk 12:10 – (ne)odpuštění
- **trpící Syn člověka**
 - v evangeliu podle Marka: Mk 8:31 – předpověď utrpení od starších, velekněží a zákoníků, 9:31 – předpověď smrti a zmrtvýchvstání, 10:33 – předpověď smrti, Mk 10:45 – život jako výkupné za mnohé
 - v evangeliu podle Matouše: Mt 20:28 – život jako výkupné za mnohé. Jedná se o paralelu s Mk 10:45
- **eschatologický Syn člověka**, jedná se často o výroky navazující na židovskou apokalyptiku
 - v evangeliu podle Marka: Mk 8:38 – o studu, Mk 14:62 – sezení po pravici Boží (v návaznosti na Ž 110:1²⁰⁴) a příchod na oblacích (návaznost na Da 7:13), tato pasáž je společná všem synoptikům, paralely v Mt 26:64 a Lk 22:70
 - v evangeliu podle Lukáše: Lk 12:8 Q – o přiznání před lidmi, Lk 17:24 – příchod jako záblesk, Lk 11:30 Q – srovnání s Jonášem, Lk 17:26 – srovnání s Noem, Lk 17:28-30 – srovnání s Lotem.

Post-bultmanovská generace, the New Quest, předpokládala apokalyptické očekávání Ježíše jako Syna člověka, vycházející z knihy Da 7:13-14²⁰⁵. Syn člověka přicházející

²⁰³ Tamtéž. Str. 2478

²⁰⁴ „Výrok Hospodinův mému pánu: „Zasedni po mé pravici, já ti položím tvé nepřátele za podnoží k nohám.“

²⁰⁵ „Viděl jsem v nočním vidění, hle, s nebeskými oblaky přicházel jakoby Syn člověka; došel až k Věkovitému, přivedli ho k němu. A byla mu dána vladařská moc, sláva a království, aby ho uctívali všichni lidé různých národností a jazyků. Jeho vladařská moc je moc věčná, která nepomine, a jeho království nebude zničeno.“

s oblačky nebeskými byl chápán jako titul pro eschatologického soudce nebo krále vztahující se k apokalyptickému očekávání spásy.

Jednou z hypotéz mezi badateli je, že Ježíš se s titulem Syna člověka neztotožňoval. Odkazují především na fakt, že Ježíš mluví o Synu člověka ve třetí osobě a považují tedy identifikaci Ježíše se Synem člověka za povelikonoční výtvar. Pokud by byl Ježíš za svého života považován za Syna člověka, pravděpodobně bychom našli nějakou zmínku vysvětlující titul, jako je tomu u ostatních titulů (např. v 1 K 1:23; Lk 24:26.46; Mt 27:39–43; J 7:26–27; 7:41–42; 7:52). V rané křesťanské literatuře také nenajdeme žádné vyznání víry, odkazující na Ježíše jako Syna člověka ani přímé oslovení Ježíše tímto titulem.²⁰⁶

Někteří badatelé např. John Dominic Crossan²⁰⁷ poukazují na to, že aramejská verze titulu Syn člověka mohla být používána také pro člověka obecně jako lidskou bytost. V některých logiích můžeme vidět takovéto užití titulu:

- Q: Lk 9:58, Mt 8:20; TomEv 86. „*Ale Ježíš mu odpověděl: „Lišky mají doupata a ptáci hnízda, ale Syn člověka nemá, kde by hlavu složil.“*“
- Mk 2:27–28; Mt 12:8, Lk 6:5. „*A řekl jim: „Sobota je učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu. Proto je Syn člověka pánem i nad sobotou.“*“

Taková hypotéza však vysvětluje jen některá logia, ostatní by podle ní nedávala smysl. Je ale možné, že Ježíš užíval v některých situacích titul Syn člověka v této obecné rovině.

Několik odborníků na historického Ježíše přichází s teorií, že Ježíš převzal lingvistickou tradici z Da 7:13 a výraz Syn člověka použil pro vysvětlení své vlastní role v rámci eschatologického očekávání.²⁰⁸ Tento koncept dává do stejného kontextu nejenom logia o přicházejícím Synu člověka, ale i logia o přítomných aktivitách a očekávaném utrpení Syna člověka. Soulad mezi těmito formami logií není dán již existujícím porozuměním Syna člověka na základě knihy Daniel, ale z Ježíšova vlastního chápání.

²⁰⁶ KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2473–2516. ISBN 978-9004163720. Str. 2481.

²⁰⁷ CROSSAN, John Dominic. *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. San Francisco: HarperOne 1993, reprint edition. 544 s. ISBN 978-0060616298.

²⁰⁸ THEISSEN, Gerd a Annette MERZ. *The historical Jesus: a comprehensive guide*. Minneapolis, Minn.: Fortress Press, c1998, xxix, 642 s. ISBN 0-8006-3122-6. Str. 476–480.

Nejpravděpodobnější možností je podle mého názoru chápat titul Syn člověka jako Ježíšovo označení sebe sama, které používal při svém nepřímém označení.²⁰⁹ Hypotéza považuje výroky o přítomných aktivitách Syna člověka a některé výroky o trpícím Synu člověka za autentické. Logia, která se vztahují k budoucímu příchodu Syna člověka, jsou považována za sekundární. Výroky vyřčené Ježíšem ve třetí osobě odůvodňují badatelé možnost mluvit o sobě v aramejštině ve třetí osobě.²¹⁰ Na přelomu letopočtu bylo časté i používání symbolických jmen. Evangelista Matouš chápal pravděpodobně označení „Syn člověka“ jako Ježíšovo symbolické jméno, když změnil Markovu formulaci. V Mk 8:27 se Ježíš ptá svých učedníků: „*Za koho mě lidé pokládají?*“. Matoušova verze Ježíšovy otázky v Mt 16:13 je změněna: „*Za koho lidé pokládají Syna člověka?*“²¹¹ Pokud bychom zde chápali označení Syn člověka jako obecné označení pro lidskou bytost, nedávala by odpověď učedníků smysl. „Syn člověka“ bylo tedy symbolické jméno, se kterým Ježíš pracoval jako s vlastním označením v nepřímé řeči.²¹² Zdali bylo toto symbolické označení zčásti inspirováno a reinterpreto这件o tradicí z Daniela už samotným Ježíšem je těžko doložitelné.

Výroky o přicházejícím Synu člověka jsou zřejmě tradicí sekundární. To znamená, že Ježíš nechápal sám sebe jako soudce na konci časů ani vladaře v přicházejícím Božím království. Tradice stavící Ježíše do pozice eschatologického vládce a soudce původně předjímala tuto funkci Bohu.²¹³ Z výroku synoptiků Mk 14:25 (par Mt 26:29; Lk 22:16.18), považujícího za autentický většinou badatelů je patrné, že Ježíš si nenárokoval prominentní

²⁰⁹ KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2473-2516. ISBN 978-9004163720. Str. 2487.

²¹⁰ Tamtéž. Str. 2487- 2488.

²¹¹ I u ostatních evangelistů můžeme vidět, že pokládali označení Syn člověka za Ježíšovo jméno. Např. Mk 14:41-42 („A když se vrátil, opět je zastihl spící; oči se jim zavíraly a nevěděli, co by mu odpověděli. Přišel potřetí a řekl jim: „Ještě spíte a odpočíváte? Už dost! Přišla hodina, hle, Syn člověka je vydáván do rukou hříšníků.“), Mt 26: 45- 46 nebo J 9:35- 38 („Ježíš se dověděl, že ho vyhnali; vyhledal ho a řekl mu: „Věříš v Syna člověka?“ Odpověděl: „A kdo je to, pane, abych v něho uvěřil?“ Ježíš mu řekl: „Vidíš ho; je to ten, kdo s tebou u mluví.“).

²¹² JONGE, Marinus de. *God's Final Envoy: Early Christology and Jesus' Own View of His Mission*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co: 1998. 176 str. ISBN-13: 978-0802844828. Str. 82- 83.

²¹³ KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2473-2516. ISBN 978-9004163720. Str. 2494.

roli v eschatologickém soudu: „*Amen, pravím vám, že nebudu již pít z plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu pít nový kalich v Božím království.*“ Ježíš se zde považuje za účastníka na „božské hostině“ nikoli za „dárce“ hostiny nebo spasitele a o to méně za soudce.²¹⁴ Mezi autentickými výroky nenajdeme žádnou evidenci potvrzující Ježíšovu víru, že byl pověřen zvláštní rolí nebo úkolem v eschatologickém soudu.

7.3 Ježíšův vztah k Bohu a k učedníkům

Pozoruhodné je Ježíšovo označení a oslovení Boha familiárním výrazem „*Abba*“ - „Otče“, značícím intimní vztah k Bohu, do té doby velice málo známý. Ježíšova proklamace nového vztahu s Bohem není založena na pravidlech, ale na víře a lásce k Bohu. Ježíš učí své učedníky, aby následovali Boha jako svého Otce. Tento nový, eschatologický vztah k Bohu může Ježíš zprostředkovat díky tomu, že sám je ho účasten.

Ježíš chápal své činy – vyhánění démonů, uzdravování, odpouštění hříchů – jako reálnou zkušenost s Boží vládou na zemi, s přítomností Božího království. Původ jeho moci konat zázraky vidí Ježíš výlučně v aktivitě Boží.²¹⁵

Ježíšův vztah k učedníkům se velice lišil od běžného vztahu učitele a žáka. Žák si vybíral svého učitele, a když se mu přestalo líbit jeho učení, odešel k jinému. Naproti tomu Ježíš si své učedníky vybírá sám a některé dokonce odmítá!²¹⁶ Ježíš svolává učedníky, aby ho podporovali v jeho aktivitě. Žádný z učedníků se sám nestává učitelem, což bývalo jedním z cílů, proč se učit. I složení Ježíšových následovníků je zvláštní. Obklopování se nečistými lidmi (nemocní, nevěstky) a lidmi na okraji společnosti (chudí, celníci) nebylo v té době pro učitele zcela běžné. Podobně tuto skupinu lidí nezatracoval ani Jan Křtitel. Ježíš hlásal království Boží především pro chudé a děti, tedy pro nezátížené materiálním statky, kteří si

²¹⁴ Tamtéž. Str. 2495. Podobný názor zastávají ve svých knihách také: JONGE, Marinus de. *God's Final Envoy: Early Christology and Jesus' Own View of His Mission.* Wm. B. Eerdmans Publishing Co: 1998. 176 str. ISBN 978-0802844828. Str. 66- 69, THEISSEN, Gerd a Annette MERZ. *The historical Jesus: a comprehensive guide.* Minneapolis, Minn.: Fortress Press, 1998, 642 s. ISBN 0-8006-3122-6. Str 233 a

²¹⁵ KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus.* Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2473-2516. ISBN 978-9004163720. Str. 2500.

²¹⁶ Mk 5:18–19; Lk 9:57–62 Q.

„neukládají poklady na zemi, kde je ničí mol a rez...“²¹⁷ ale jejich bohatství je duchovní. V tom můžeme spatřovat sociální stránku Ježíšova života.

7.4 Předvídal Ježíš svou smrt?

V evangeliích nalezneme několik Ježíšových narážek na blížící se smrt a utrpení. Mohou být tyto výroky autentické? Joel B. Green uvádí několik vysvětlení, proč Ježíš svou smrt mohl očekávat:²¹⁸

Ježíšův předchůdce, Jan Křtitel, byl zabit tehdejším vládcem Herodem Antipou, i to mohlo být pro Ježíše varováním, od počátku svého veřejného vystupování se Ježíš setkával s konflikty vyvolanými jeho učením,

- Ježíš byl znám jako prorok a osudem proroků je téměř vždy utrpení a smrt,
- Ježíš předpovídal utrpení svým následovníkům (Mk 8:34–38; 10:38–39; 14:27–28; Mt 10:25; Lk 21:12–16), což předpokládá i utrpení jeho samého.

Vše tedy nasvědčovalo tomu, že Ježíš zemře. Neměli bychom si Ježíše představovat jako člověka čekajícího na příležitost trpět a zemřít. Jeho přesvědčení pro svůj úděl a závazek vůči Bohu byly tak bytostné, že byl ochoten zemřít pro své přesvědčení.

²¹⁷ Mt 6:19.

²¹⁸ GREEN, Joel, B. The Death of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2383-2408. ISBN 978-9004163720. Str. 2403.

8 Poslední večeře

Eucharistie, ustanovená podle tradice při Poslední večeři je jednou z hlavních křesťanských svátostí. Přijetí chleba jako těla Kristova a vína jako Kristovy krve dává křesťanům pocit sjednocení s Kristem i s ostatními přítomnými a připomíná Ježíšovu oběť za odpuštění hříchů. Aby bylo možné pochopit Poslední večeři, konanou během židovského svátku, bude nejprve krátce pojednáno o samotném svátku Pesach.

8.1 Židovský svátek Pesach

Svátek Pesach vychází z Ex 12-13 a opírá se také o ústní tradici z Dt 6:20-24. Svátek nekvašených chlebů, jak se někdy Pesachu říká, je sdílenou vzpomínkou hořkosti otroctví v Egyptě a Božího vykoupení, vyvedení z Egypta a návratu do země zaslíbené. Obětování beránka souvisí s poslední egyptskou ranou seslanou Bohem na Egypt. Obětováním beránka a pomazáním veřejí svých dveří krví obětovaného minula židovské domy v Egyptě smrt všeho prvorozeného seslaná na zem Hospodinem. Nekvašené chleby souvisí jednak se spěchem odchodu z Egypta a jednak s Hospodinovým nařízením, že nic kvašeného nebude obětováno Bohu podle Lv 2:11.

Gamaliel hovořil v 1. století (stejně jako o Hilel) o třech zásadních věcech, které musely být přítomny při paschální večeři, aby byl svátek naplněn; byly jím jehně nebo koza, nekvašený chléb a hořké byliny.²¹⁹ Tato nařízení jsou v souladu s Ex 12:18 „*Tu noc budou jíst maso upečené na ohni a k němu budou jíst nekvašené chleby s hořkými bylinami*“ a dokládají tak slavení této tradice v době Ježíšově. Hořké byliny, podávané během paschální hostiny, jsou vzpomínkou na hořkost egyptského otroctví

Pesach je prvním ze tří poutních svátků, kdy do Jeruzaléma putovalo celé židovstvo. V době druhého Chrámu bylo povinností mužů přinést 14. nissanu, tj. v předvečer samotného svátku, do Chrámu beránka a obětovat ho. Beránek byl vždy jeden pro rodinu, či pro společenství rodin, pokud by jedna rodina nebyla schopná sníst celého beránka sama. S obětováním beránkem se muži vraceli ke svým rodinám a v Jeruzalémě slavili po setmění (židovský den začíná po setmění a končí soumrakem, tzn. paschální večeře se slavila již 15.

²¹⁹ CASEY, Maurice. *Jesus of Nazareth: an independent historian's account of his life and teaching*. London: T&T Clark, c2010, xvi, 560 s. ISBN 978-0-567-64517-3. Str. 433.

nissanu) vyvedení z Egypta. Obětovanému beránkovi nesmí být zlomena žádná kost²²⁰ a krev nesmí být vylita na nic kvašeného. Maso z beránka se nesmělo nechávat do dalšího dne. To, které zbylo, muselo být spáleno. Svátku Pesach se účastní celá židovská pospolitost, obětovaného beránka nesmí jíst neobřezaný podle ustanovení z Ex 12:44-48. Během večeře byly na stole 4 poháry vína, nad nimiž se pronášelo požehnání. Jeden pohár pro proroka Eliáše symbolizuje příchod mesiáše a vykoupení.

Joachim Jeremias se ve své knize *Jerusalem in the time of Jesus*²²¹ snaží o rekonstrukci počtu obyvatel v době Ježíšově během svátku Pesach a vychází z množství zabitých jehňat. Mišna se zmiňuje, že během svátku Pesach byla obětní zvířata rozdělena do třech skupin a každá skupina obětovala beránka na chrámovém nádvoří, s tím, že třetí skupina nebyla tak početná jako předchozí dvě. Jeremias vypočítává na základě rozměrů Chrámu uvedených v Mišně, že chrámové nádvoří, kde se beránci obětovali, mělo přibližně 3 250 m². Na toto místo by se mělo vejít přibližně 6 400 mužů + 6 400 obětovaných zvířat. Jeremias dospívá k celkovému počtu 18 000 obětovaných zvířat. Během svátku bylo tedy v Jeruzalémě minimálně 180 000 slavicích Židů²²². Jeremiasův odhad je velice vzdálen číslu udávanému Josephem Flaviem.

Podle Josepha Flavia bylo za Cestia, který byl prokurátorem v Sýrii mezi lety 63-65, zabito během svátku Pesach 256 500 beránků, což znamenalo podle Flavia minimálně 2 700 200 čistých osob.²²³ Josephus taktéž ve svém odhadu počítá s přibližně deseti členy

²²⁰ Na to navazuje Jan, aby podpořil ideu, že Ježíš byl obětován jako beránek Boží. J 19:36 „*Neboť se to stalo, aby se naplnilo Písmo: „Ani kost mu nebude zlomena.“*“

²²¹ JEREMIAS, Joachim. *Jerusalem in the time of Jesus: an investigation into economic and social conditions during the New Testament period*. 1st pbk. ed. --. Philadelphia: Fortress Press, 1975, xv, 405 s. ISBN 0-8006-1136-5. Str. 77- 84.

²²² Být účasten slavnostní oběti beránka mohli pouze čistí židé. Vyjmuti byli neobřezaní cizinci, nemocní a nečisté ženy.

²²³ BJ 6.424n. FLAVIUS, Josephus. *Wars of the Jew* [online]. Lexundria: A Library of Antiquity [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: http://lexundria.com/j_bj/6.424/wst

slavnostní večeře. V BJ 6.423²²⁴ uvádí, že počet deseti byl minimální a mnoho lidí slavilo hod beránka v počtu dvaceti osob.²²⁵

8.2 Poslední večeře

Poslední večeře byla podle synoptické tradice večeří paschální, Ježíšovo ukřižování tedy připadalo na samotný „hod beránka“, což je podle židovské tradice velice problematické²²⁶. Podle Jana slavil Ježíš s učedníky večeři na rozloučenou ještě před samotným svátkem. Jan neuvádí ustanovení slov Večeře Páně, ale namísto toho vkládá pasáž o umývání nohou.

Všechna evangelia se shodují na označení Jidáše zrádcem během poslední večeře. Označení Jidáše zrádcem odkazuje na starozákonní citát z Ž 41:10: „*I ten, s nímž jsem žil v pokoji a jemuž jsem důvěřoval, ten, jenž můj chléb jedl, vypíná se nade mne a zvedá patu.*“ Zrada toho, kdo byl pozván ke sdílení společného jídla, se považovala za zvlášť hanebnou. Sdílení jídla symbolizovalo (a stále symbolizuje) přátelství. Označení zrádce během jednoho s nejvýznamnějších jídel roku (u synoptiků) musela přítomné velice zaskočit.

8.3 Ustanovení Večeře Páně

Slova ustanovení eucharistie se dochovala v synoptických evangeliích a Pavlově listě do Korintu. Pramen Q se o pašijním příběhu nezmiňuje vůbec. Pavlův list dokládá slavnost Večeře Páně přibližně dvacet let po Ježíšově ukřižování. Přesto byla praxe slavení nejednotná a podle Pavla nepochopená. Shromáždění a lámání chleba první den v týdnu (tj. podle židovského chápání v neděli) dokládají také Skutky apoštolů 2:46 a 20:7.

²²⁴ FLAVIUS, Josephus. *Wars of the Jew* [online]. Lexundria: A Library of Antiquity [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: http://lexundria.com/j_bj/6.423/wst

²²⁵ Uvážíme-li, že váha ročního beránka je v dnešní době přibližně 40-50kg, tj. přibližně 20- 25 kg masa a budeme-li uvažovat, že obětován mohl být i o něco mladší beránek, či váha jednotlivých kusů byla výrazně nižší, stejně se dostáváme přibližně na 10kg masa z jednoho beránka. Vzhledem k tomuto množství je pravděpodobnější, že paschální hod se slavil ve dvaceti či více lidech. Maximální počet lidí byl stanoven na sto osob.

²²⁶ Blíže o problematice datace bude pojednáno v kapitole o Ježíšově ukřižování.

Nejstarší tradice zmiňující slavnost Poslední večeře je před-pavlovská tradice uvedená Pavlem v prvním dopisu do Korintu. Předchází ji Pavlovo napomínání Korintských za jejich shromažďování se ve společnosti Večeře Páně, kterou slaví nehodně. Pavel kárá za časté přejídání a opíjení se. Takový kritizovaný způsob hostiny by odpovídal řecko-římskému stylu, jak se o něm zmiňoval Crossan (viz níže). Řecké slovo συμπόσιον, odvozené od slovesa συμπίνειν doslova znamená „společně pít“. Pavel ale užívá pro popis Večeře Páně řecký výraz δεῖπνον κυριακόν a tím se vymezuje od klasického pojetí řecko-římské hostiny.

Pavel důsledně odděluje jídlo k nasycení a slavnost eucharistie. Eucharistii spojuje se vzpomínkou na Ježíšovu smrt jasnou symbolikou těla a krve. Pavel v 1K 11:23-2 Korintským píše:

„Já jsem přijal od Pána, co jsem vám také odevzdal: Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.“ Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoli budete pít, na mou památku.“

Pavel spojuje eucharistii s posledními Ježíšovými dny, ale odkaz na židovský Pesach neuvádí.

Ustanovení slov eucharistie se nachází také ve všech synoptických evangeliích s drobnými odchylkami. V Markově evangeliu 14:22-25:

„Když jedli, vzal chléb, požehnal, lámal a dával jim se slovy: „Vezměte, toto jest mé tělo.“ Pak vzal kalich, vzdal díky, podal jim ho a pili z něho všichni. A řekl jim: „Toto jest má krev, která zpečetí smlouvu a prolévá se za mnohé. Amen, pravím vám, že nebudu již pít z plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu pít nový kalich v Božím království.“

v Matoušovi 26:26-29:

„Když jedli, vzal Ježíš chléb, požehnal, lámal a dával učedníkům se slovy: „Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.“ Pak vzal kalich, vzdal díky a podal jim ho se slovy: „Pijte z něho všichni. Neboť toto jest má krev, která zpečetí smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů. Pravím vám, že již nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce.“

a v Lukášově evangeliu 22:15-20:

„Řekl jim: „Velice jsem toužil jísti s vámi tohoto beránka, dříve než budu trpět. Neboť vám pravím, že ho již nebudu jíst, dokud vše nedojde naplnění v království Božím.“ Vzal kalich, vzdal díky a řekl: „Vezměte a podávejte mezi sebou. Neboť vám pravím, že od této chvíle nebudu pít z plodu vinné révy, dokud nepřijde království Boží.“ Pak vzal chléb, vzdal díky, lámal a dával jim se slovy: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává. To číňte na mou památku.“ A právě tak, když bylo po večeři, vzal kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva zpečetěná mou krví, která se za vás prolévá.“

Rituál, popsáný v synoptických evangeliích je stejně jako u Pavla spojen s posledními dny Ježíšova života, se symbolikou krve a těla. V evangeliích je Poslední večeře načasovaná na hod beránka, připomínku židovského exodu. Spojitost Poslední večeře s připomínkou vyvedení Izraelců z otroctví z Egypta symbolizuje „nové vyvedení“ Božího lidu z otroctví, zpečetěné novou smlouvou, jak o ni píší synoptici.

Pouze evangelista Matouš spojuje prolítí Ježíšovy krve s odpuštěním hříchů. Podle Trojana²²⁷ jde o aktualizaci odpuštění, neboť před slovy ustanovení hovoří Ježíš o tom, kdo ho zradí. Přesto pijí z kalicha všichni, včetně Jidáše. Spojení odpuštění hříchů se svátostí eucharistie je podle Trojana jednostranné. Ježíš odpouští v každodenních situacích, profánně, nikoli rituálně. Pochopení Ježíšovy smrti jako odpuštění hříchů pro mnohé uvádí také Pavel v 1K 11:23-25.

V Lukášově evangeliu je patrná další neshoda s ostatními evangelií. Pisatel uvádí dva kalichy. Jeden na začátku, nad kterým vzdává díky a jeden po večeři, který představuje novou smlouvu zpečetěnou krví. U pesachové večeře měly být přítomny čtyři kalichy, druhý zmiňovaný kalich by tedy neměl být překvapující. Zda měl být druhý kalich, představující novou smlouvu kalichem Eliášovým, symbolizujícím příchod mesiáše, zůstává nejasné.

Jen u Lukáše a Pavla vidíme pokyn k opakování zmíněného rituálu. Zbylá evangelia pouze konstatují průběh samotné večeře.

²²⁷ TROJAN, Jakub S. *Ježíšův příběh: výzva pro nás*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2005, 413 s. ISBN 80-7298-136-6. Str. 332.

Crossan poukazuje²²⁸ na uzavřenost slavnosti eucharistického jídla v komparaci společného jídla, nabídnutého všem, při nasycení pěti tisíců. Praxe společného jídla, jak ji známe z Ježíšova života je přístupná všem bez rozdílu. Slavnost eucharistie je jídlem symbolickým, pro připomínku Ježíše a není přístupná pro davy.

8.4 Večeře Páně v Didaché

J. D. Crossan²²⁹ upozorňuje na devátou a desátou kapitolu Didaché, kde najdeme odlišné chápání eucharistie než je její tradiční pojetí:

(9,1) Ohledně eucharistie, takto vzdávejte díky:

(2) Nejprve o kalichu: „Děkujeme ti, Otče náš, za svatou révu – Davida, tvého služebníka, se kterou jsi nás seznámil skrze Ježíše, svého služebníka; tobě sláva navěky“

(3) Pak o nalámaném (chlebu): „Děkujeme ti, Otče náš, za život a poznání, s nímž jsi nás seznámil skrze Ježíše svého služebníka; tobě sláva navěky.

(4) Jako byly tyto nalámané (chleby) rozesety po horách a shromážděny se staly jedním, tak nechť je shromážděna tvá církev od končin země do tvého království – neboť tvá je sláva i moc skrze Ježíše Krista na věky“

(5) Nikdo ať nejí a nepije z vaší eucharistie, jedině pokřtění ve jménu Páně, neboť o tomto řekl Pán: „Nedávejte svaté psům“

(10,1) Po nasycení takto vzdáte díky:

(2) „Děkujeme ti, svatý Otče, za tvé svaté jméno, kteréš usadil v našich srdcích a za poznání, víru a nesmrtelnost, s níž jsi nás seznámil skrze Ježíše, svého služebníka; tobě sláva navěky.

(3) Tys, panovníče vševládny, všechno stvořil pro své jméno, dal jsi lidem k užítku potravu i nápoj, aby ti děkovali. Nám jsi daroval duchovní stravu a nápoj a věčný život skrze svého služebníka Ježíše.

(4) Především ti děkujeme, protože jsi mocný; tobě sláva na věky.

²²⁸ CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: the life of a mediterranean jewish peasant*. San Francisco: Harper, 1992, xxxiv, 507 s. ISBN 0-06-061629-6. Str. 366-367.

²²⁹ CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: the life of a mediterranean jewish peasant*. San Francisco: Harper, 1992, xxxiv, 507 s. ISBN 0-06-061629-6. Str. 361- 363.

(5) *Pamatuj, Pane, na svou církev, abys ji vytrhl ode všeho zlého a dokonal ji ve své lásce. Shromáždí ji od čtyř větrů, posvěcenou do tvého království, kteréš jí připravil, neboť tvá je moc i sláva na věky.*

(6) *Přijdiž milost a pmiň tento svět. Hosanna Bohu Davidovu. Je-li kdo svatý, přijď; kdo není, čiň pokání. Maranatha, amen.*“

(7) *Prorokům dovolte činit díky, jak chtějí.*

Řecké sloveso εὐχαρίστω znamená obecně „vzdávat díky“ až později se ustanovilo v křesťanství ve specifickém významu spojeném se stolováním a s Večeří Páně.

Didaché nepopisuje ustanovení Večeře Páně a nespojuje eucharistii bezprostředně s Poslední večeří a s Ježíšovou smrtí. Zůstává otázkou, zda tyto modlitby máme brát jako eucharistické (v užším slova smyslu) nebo se na ně budeme dívat jako na „díkuvzdání“ pronášené nad jídlem, určeným k nasycení.

John Dominic Crossan uvádí běžně rozšířenou formu jídla v řecko-římském prostoru sestávající z δεῖπνον -část hostiny, při níž se jí - a συμπόσιον -část hostiny, při níž se pije. Lámání chleba a následné pití vína tedy odkazuje na proces řecko-římského formálního či slavnostního jídla a své paralely má také v židovských textech, především v traktátu Berachot 8:8.²³⁰ Symbolika eucharistie s Ježíšovou smrtí není v Didaché patrná. Nemá tedy nic společného s paschální či Poslední večeří.²³¹

Paralelu Didaché s židovskými texty řeší také David Flusser a Huub van de Sandt. Poukazují na rozdíl užitých sloves v židovských modlitbách nad jídlem a křesťanským „díkuvzdání“. V hebrejštině se používá sloveso odvozené od kořene b-r-k (žehnat, požehnat), překládané do řečtiny pojmem ευλοῦώ (žehnám). V Didaché je však použito sloveso

²³⁰ „If wine is brought to them after the meal, and nothing is [available] there except for that cup: The school of Shammai says, "Bless the wine, and afterward bless the meal." The school of Hillel says, "Bless the meal and afterward bless the wine." Respond "Amen" after a Jew blesses, and there is no response of amen after a Samaritan blesses until one has heard the whole blessing.“

²³¹ CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: the life of a mediterranean jewish peasant*. San Francisco: Harper, 1992, xxxiv, 507 s. ISBN 0-06-061629-6. Str. 361.

εὐχαρίστω (vzdávám díky).²³² Podle tohoto zjištění bychom neměli ztotožňovat raně křesťanské modlitby s židovskými²³³, i když mohou vycházet z podobného základu.

Raně křesťanská jídla plnila podle některých odborníků, např. H. Taussiga či Dennise S. Smitha²³⁴, integrativní funkci a na základě stolování byla vytvořena raně křesťanská identita. Eucharistii, jak je uvedena v Didaché, můžeme tedy chápat jako zdroj informací o sociální realitě v počátcích křesťanství.

V deváté a desáté kapitole také není uvedeno, kdy by mělo k eucharistii docházet. Nedokážeme tak nahlédnout, zda se jedná o konkrétní rituál či běžnou (každodenní) praxi. Tento časový údaj do jisté míry suplují 14. kapitola popisující shromažďování v „den Páně“ za účelem „lámání chleba a vzdávání díky.“ Dle některých interpretací se ve 14. kapitole jedná o „*specifickou formu rituálního stolování, jehož vazba na modlitby a předpisy obsažené v 9. a 10. kapitole zůstává nejasná.*“²³⁵

Ve své knize Huub van de Sandt a Jürgen Ziegenberg vyslovují hypotézu,²³⁶ že Didaché, list Jakubův a Matoušovo evangelium reprezentují další formu raně křesťanského hnutí, stojícího vedle janovské a pavlovské „školy“. Zmíněná forma raně křesťanství je typická výrazným spojením s židovskými etickými zásadami. František Kunetka²³⁷ uvádí, že tradice slavení eucharistie bez citace Ježíšových slov je autentická a může být původnější než tradice uváděná Pavlem a synoptiky.

²³² SANDT, Huub van de a David FLUSSER. *The Didache: its Jewish sources and its place in early Judaism and Christianity*. Assen: Royal Van Gorcum, 2002, xviii, 431 s. ISBN 90-232-3763-3. Str. 319.

²³³ Podle některých odborníků je Didaché pouhým překladem židovských modliteb.

²³⁴ VOJTĚCH, Kaše. Didaché 9-10: Problémy a perspektivy současného bádání. *Religio*. 2013, XXI, č. 1, s. 73-94. Str. 88.

²³⁵ Tamtéž. Str. 89.

²³⁶ Tamtéž. Str. 92. Jedná se o knihu Huub van de Sandt – Jürgen K. Ziegenberg. „Introduction“, in: iid. (eds.), *Matthew, James and Didache: Three Related Documents in Their Jewish and Christian Settings* (Society of Biblical Literature, Symposium Series 45), Atlanta: Society of Biblical Literature 2008, 1-9: 1-2.

²³⁷ KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 231 s. ISBN 80-244-0920-8. Str. 148.

Didaché²³⁸ bylo rozšířeným textem tradovaným v raně křesťanských liturgických pasážích. To dokládá, že funkce Didaché hrála při formování křesťanského stolování významnou roli. Fakt, že text narušuje domnělou představu o jednotné křesťanské rituální praxi v prvních stoletích, by neměl vést ke snižování významu Didaché.²³⁹

²³⁸ Více o problematice a výkladu Didaché viz. SANDT, Huub van de a David FLUSSER. *The Didache: its Jewish sources and its place in early Judaism and Christianity*. Assen: Royal Van Gorcum, 2002, xviii, 431 s. ISBN 90-232-3763-3.

²³⁹ KAŠE, Vojtěch. Didaché 9-10: Problémy a perspektivy současného bádání. *Religio*. 2013, XXI, č. 1, s. 73-94. Str. 93.

9 Ježíšova smrt

Pašijní příběh odehrávající se v Jeruzalémě během posledních dní Ježíšova života je značně ovlivněn ranou církevní zvěstí Ježíše jako Krista vzkříšeného Bohem. Pisatelé evangelií se snaží dokázat, že pašijní příběh je naplněním zaslíbení podle starozákonních proroků. V evangeliích tedy nalezneme velké množství starozákonních citací, vztahujících se k posledním Ježíšovým dnům.

Pašijní příběh začíná Ježíšovým vjezdem na oslu do Jeruzaléma, pokračuje vyčištěním Chrámu, Poslední večeří, o které bylo pojednáno ve zvláštní kapitole, Ježíšovým zatčením a výslechem až k jeho smrti na kříži a vzkříšení.

Jesus Seminar považují²⁴⁰ celou pašijovou pasáž za složenou z několika anekdot, šířících se po Ježíšově smrti v různých podáních. Celý pašijový příběh označili za neautentický. Vedl je k tomu především fakt, že tyto události (Jidášova zrada, poslední večeře, modlitba v Getsemane, Ježíšovo zatčení a výslechy) nemají jiného očitého svědka, než Ježíšovy učedníky, a že pašijní příběh byl sepsán tak, aby odpovídal naplnění Písma. Za jediné autentické považují Ježíšovu smrt během prefektury Pontia Piláta a rozprchnutí učedníků po Ježíšově zatčení.

Jelikož se stanoviskem Jesus Seminar většina badatelů nesouhlasí a domnívají se, že pod teologickou zvěstí lze nalézt historická fakta, budu se dále zabývat jednotlivými částmi pašijního příběhu.

9.1 Vstup do Jeruzaléma

Vjezd do Jeruzaléma na oslu, jak o něm píše evangelisté²⁴¹, odkazuje na proroka Zachariáše 9:9 „*Rozjásej se, sijónská dcero, dcero jeruzalémská, propukni v hlahol! Hle, přichází k tobě tvůj král, spravedlivý a zachráněný, pokořený, jede na oslu, na oslátku, osličím mláděti.*“ Při vstupu poutníků do Jeruzaléma během poutních svátků vítal lid běžně

²⁴⁰ FUNK, Robert Walter. 1998. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7. Str. 132-133.

²⁴¹ Mk 11:1-10; Mt 21:1-9; Lk 19:29-38; J 12:12-16.

poutníky²⁴² voláním Hosanna a slovy Žalmu 118:26: „*Požehnaný, jenž přichází v Hospodinově jménu. Žehnáme vám z Hospodinova domu.*“²⁴³ Jednalo se tedy o běžné vítání poutníků a oslavu Hospodina před význačnými poutními svátky.

Po příjezdu do Jeruzaléma šel Ježíš do Chrámu, což dokládá jeho zbožnost a věrnost tradici. Poté jde s učedníky do Betanie, východně od města, zřejmě na svahu Olivové hory. Z Betanie chodil do Jeruzaléma a učil v Chrámu, kde začali jeho první roztržky s velekněžími a zákoníky.

9.2 Vyčištění Chrámu

Vyčištění Chrámu najdeme ve všech kanonických evangeliích. Zatímco synoptická evangelia kladou tuto událost do doby před Ježíšovým posledním svátkem Pascha, v Janově evangeliu je vyčištění Chrámu zmíněno na počátku Janova vyprávění, hned ve druhé kapitole. Důležitější než stanovení data je symbolika tohoto provokativního aktu, jímž na sebe Ježíš upozornil.

Na poutní svátky přicházeli muži do Chrámu a museli přinést oběť dle Dt 16:16-17. Problém nastával při přinášení obětí. Málokdo chtěl nosit zvíře ze vzdálených končin až do Jeruzaléma. Proto se na chrámovém nádvoří shromažďovali překupníci zvířat hodných pro oběť Hospodinu. Jako dar se přinášeli i mince, ovšem do chrámové pokladnice se nesměly vhazovat mince s podobiznou císaře, jakými se v té době v Palestině platilo. Na chrámovém nádvoří bylo možné směnit mince za takové, které platily pouze v jeruzalémském Chrámu.

Ježíš se rozhořčil nad obchodem vedeným na posvátné půdě chrámového nádvoří a začal penězoměnce a ostatní vyhánět, opíraje se o starozákonní citáty. Mk 11:17: „*Což není*

²⁴² FLUSSER, David a R NOTLEY. *Ježíš*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 284 s. ISBN 80-7298-041-6. Str. 116.

²⁴³ David Flusser odkazuje na knihu S. Safranie *Die Wallfahrt im Zeitalter des Zweiten Tempels* a na *Midraš T'hilím*, k Žalmu 118. Lid jeruzalémský vítal poutníky: „Zachraň nás, ó Hospodine! (Hosanna!)“, a poutníci odpovídali: „Tak se staň, Hospodine!“ načež lid jeruzalémský: „Požehnaný, jenž přichází v jeho jménu!“ a poutníci: „Žehnáme vám z domu Hospodinova.“

psáno: „*Můj dům bude zván domem modlitby pro všechny národy*“²⁴⁴? *Vy však jste z něho udělali doupě lupičů.*“²⁴⁵

Ježíš nechtěl vyhnáním překupníků a penězoměnců potrestat pouze vyhnané. Poukázal na jiný pohled na Chrám a na obětní praxi. Bůh podle Ježíše odpouští ze své milosti, nikoli po obdržení daru. Ježíš se tedy stavěl proti tradičním obětem, kdy člověk dává, aby dostal (v té době běžná praxe i u pohanských náboženství).

Otázkou zůstává, zda na velkém chrámovém nádvoří plném lidí si vůbec mohl někdo z chrámových představitelů Ježíšova činu všimnout. Velikost samotného chrámové nádvoří byla podle Joachima Jeremiase přes 3000 m². Evangelijní zprávy, že Ježíš vyhnal všechny (J 2:15) a nedovoloval ani to, aby někdo s čímkoliv procházel nádvořím (Mk 11:16) jsou zřejmě přehnané. Lze však předpokládat, že chrámová stráž zasáhla²⁴⁶ a Ježíš těsně unikl zatčení.

Po vyčištění Chrámu následovalo několik dalších roztržek. Prvními z nich byl spor o Ježíšovo a Janovo pověření ke své činnosti²⁴⁷. Poté co kněží, zákoníci a starší nedokázali odpovědět na Ježíšovu otázku²⁴⁸, vyprávěl Ježíš k zástupům podobenství o vinaři. Z podobenství poznali, že Ježíš mluvil proti nim, už tehdy ho chtěli zatknout, ale báli se lidu. Snažili se Ježíše přistihnout při nějakém výroku, za který by ho mohli zatknout a odsoudit.

Spor o daň císaři byl jedním z vyvolaných pokusů o Ježíšovo nachytání. Ježíšova odpověď „*Co je císařovo, odevzdejte císaři*“ svědčí o tom, že Ježíš nebyl zastáncem vzpoury proti Římanům. Svým učením získával Ježíš zástupy lidu na svou stranu a zostřoval napětí mezi ním a představiteli Chrámu.

Je patrné, že po tolika potyčkách se zákoníky, staršími a kněží si byl Ježíš jist, že jeho zatčení se blíží a s ním pravděpodobně i utrpení a smrt.

²⁴⁴ Citace Iz 56:7.

²⁴⁵ Odkaz na Jr 7:11.

²⁴⁶ FLUSSER, David a R NOTLEY. *Ježíš*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 284 s. ISBN 80-7298-041-6. Str. 121

²⁴⁷ Mk 11:28 „*Jakou mocí to činíš? A kdo ti dal tuto moc, abys to činil?*“

²⁴⁸ Mk 11:30-33 „Odkud měl Jan pověření křtít? Z nebe, či od lidí? Odpovězte mi!“ I dohadovali se mezi sebou: „Řekneme-li ‚z nebe‘, namítne nám: ‚Proč jste mu tedy neuvěřili?‘ Řekneme-li však ‚od lidí?‘ – to se zas báli zástupu; neboť všichni měli za to, že Jan byl opravdu prorok. Odpověděli tedy Ježíšovi: „Nevíme.“

9.3 Ježíšův výslech

Po Ježíšově zatčení v Getsemanech byl Ježíš předveden k výslechu. Evangelijní zprávy se o době a místě výslechu/výsleších, jakož i o vznesení obvinění rozcházejí.

Marek	Matouš	Lukáš	Jan
Ježíš odveden do velekněžova domu, kde se shromáždili nejvyšší kněží, starší a zákoníci. Ježíš obviněn z rouhání.	Ježíš odveden do domu velekněze Kaifáše, kde se shromáždili nejvyšší kněží, starší a zákoníci. Ježíš obviněn z rouhání.	Ježíš odveden do velekněžova domu.	Ježíš odveden k Annášovi. Annáš vyslýchá Ježíše a následně ho posílá ke Kaifášovi.
Ranní zasedání celého Sanhedrinu.	Ranní zasedání všech velekněží a starších lidu.	Ranní zasedání a předvedení před Sanhedrin. Ježíš obviněn z rouhání	
Vydání Ježíše Pilátovi, zřejmě s obviněním, že se považuje za krále Židů.	Vydání Ježíše Pilátovi, zřejmě s obviněním, že se považuje za krále Židů.	Vydání Ježíše Pilátovi s obviněním rozvracení národa, bránění odvádění daní císaři, považování se za Mesiáše krále.	Ranní odvedení Ježíše Pilátovi, bez obvinění, pouze s odůvodněním, že se jedná o zločince a Sanhedrin nemá právo popravit ho.
Krátký výslech u Piláta.	Krátký výslech u Piláta.	Krátký výslech u Piláta a Ježíšovo předání Herodovi	Delší výslech u Piláta. Ježíš vysvětluje, že jeho království není z tohoto světa.
		Ježíš u Heroda nic neříká a Herodes ho posílá zpět k Pilátovi.	
		Pilát svolává velekněze, členy rady i lid. Vyslýchá před nimi Ježíše a neshledává vinu.	
Na nátlak lidu propouští Pilát Barabáše a Ježíše vydává k ukřižování.	Na nátlak lidu propouští Pilát Barabáše a Ježíše vydává k ukřižování.	Na nátlak lidu propouští Pilát Barabáše a Ježíše vydává k ukřižování.	Propuštění Barabáše a Ježíšovo zbičování.

			Pilátovo ujištění, že na Ježíši vinu neshledává.
			Židé obviňují Ježíše za pokládání se za syna Božího. Pilátův výslech Ježíše.
			Na nátlak lidu nechává Pilát Ježíše ukřižovat.

Prvním problematickým místem Ježíšova odsouzení je jeho datace. Podle synoptické verze byl Ježíš zatčen v noci po sváteční paschální večeři, tedy ve čtvrtek 14. nissanu, podle židovského počítání dne již 15. nissanu. Ve stejný den, tedy 15. nissanu by došlo také k jeho obvinění, odsouzení k smrti a ukřižování. To je z hlediska židovských právních norem málo pravděpodobné až nemožné.²⁴⁹ Během nejvyššího svátku dodržovali Židé klid. Je velice nepravděpodobné, že by klid porušili zrovna nejvyšší představitelé židovstva a znesvětili svátek právním jednáním. Obvinění Ježíše z porušování zákona by znělo nedůvěryhodně od těch, kteří zákon porušují. Během svátků bylo zakázáno vydávat právní rozhodnutí, natož vyřknout odsouzení k smrti. Takové rozhodnutí by bylo považováno za neplatné.²⁵⁰ Evangelijní zprávy o tom, že Ježíš byl popraven v předvečer svátku, nekorespondují s jejich vyprávěním o obětování beránka a paschální večeři.

S tímto velice problematickým místem se snaží vypořádat Jan. Poslední večeři nedatuje jako večeři paschální, nýbrž jako večeři na rozloučenou, konanou 14. nissanu (po setmění, tedy 13. nissanu večer). Ježíš je odsouzen den před samotným svátkem, během příprav na slavnostní hod beránka. Je ovšem otázkou, zda Janovo posunutí poslední večeře souvisí s historií či s Janovou teologií. Jan nechává Ježíše zemřít jako „beránka Božího“ v den obětování Hospodinu, v návaznosti na slova Jana Křtitele: „*Hle, beránek Boží, který snímá hřích světa.*“

²⁴⁹ FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 137.

²⁵⁰ Tamtéž. Str. 137.

Jiné možné řešení, jak se vyrovnat s problematickou datací Ježíšova ukřižování nabízí hypotéza, podle které se Ježíš neřídil oficiálním lunárním kalendářem, používaným přibližně od prvního století př. n. l., ale starším solárním kalendářem, používaným mj. i esejci.²⁵¹ V tomto případě by Ježíš slavil paschální večeři pravděpodobně v úterý nebo ve středu a k jeho ukřižování by tak došlo před hlavním svátkem. Tato teorie se stala předmětem kritiky, ale jako jediná se dokáže vyrovnat s datem Ježíšova výslechu a ukřižování. Pokud bychom ovšem nechtěli přijmout hypotézu, že Ježíš nebyl vůbec ukřižován během svátků Paschy.

Konstatování evangelistů o výslechu ihned po Ježíšově zatčení před celou radou (tj. 71 členů) a přítomnost několika svědků, svědčících proti Ježíši je také problematické. Shromáždění takového počtu lidí v noci během nejvyššího svátku je takřka nemožné. Kdybychom datovali Ježíšovo zatčení na jiný den, svědčil by takový počet o připravenosti zatčení.²⁵²

Markova zpráva, kterou přejímá Matouš a částečně i Lukáš hovoří o dvou zasedáních. Podle židovského právního předpisu nesměl být v jednom zasedání proveden výslech a zároveň vynesena rozsudek. Taktéž nesmělo dojít v noci k vynesení rozsudku smrti.²⁵³

Markova a Matoušova verze uvádí Ježíšův výslech před veleradou jako soudní proces, kde jsou přítomni svědci a ze kterého vzejde obvinění. U Lukáše se nejedná o oficiální výslech a soud a nezazní ani obvinění, to v Lukášově verzi zazní až před Pilátem.

Veleknězova otázka „*Jsi ty Mesiáš, Syn Požehnaného* [tj. Boha]?“ zaznívá poté, co rada nemůže nalézt obvinění, na kterém by se shodovalo více svědků. V Markově podání odpovídá Ježíš kladně a přidává výrok o Synu člověka, který bude sedět po pravici Boha a přicházet s oblaky nebeskými (odkaz na apokalyptickou knihu Daniel). Verze odpovědi v Matoušově evangeliu je dvojznačná. Ježíš odpovídá „*Ty sám jsi to řekl*“ a stejně jako u Marka přidává apokalyptický dodatek o Synu člověka. Z Ježíšovy odpovědi není jasné, zda je kladná, či záporná. Nejednoznačná se jeví i Ježíšova odpověď v Lukášově evangeliu na otázku „*Jsi tedy syn Boží?*“ odpovídá „*Vy sami říkáte, že já jsem.*“ Nicméně v obou

²⁵¹ SACHI, Paolo. Ježíšovo formativní pozadí. IN: CHARLESWORTH, James H. *Ježíš a svitky od Mrtvého moře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000, 138-153. ISBN 80-7021-261-6. Str. 143-144.

²⁵² VERMÈS, Géza. *Ježíšovo umučení*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010, 153 s. ISBN 978-80-7432-040-8. Str. 55.

²⁵³ FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8. Str. 138.

případech je pochopena jako kladná a Ježíš je obviněn z rouhání proti Bohu a ze samozvaného nositele Božího poselství. Za takové provinění by měl být podle židovského zákona trest ukamenováním.

Během rána je Ježíš odeslán k Pilátovi, na čemž se shodují všechna evangelia, a jeho obvinění bylo zřejmě změněno z náboženského na politické. Pilát by se náboženským obviněním nezabýval. Obvinění, které je zřejmé až z Pilátovy otázky, bylo obvinění z prohlašování se králem. Pilát se ptá Ježíše: „*Ty jsi král Židů?*“ Pouze Lk nechává zaznít před Pilátem celou obžalobu: „*Podle našeho zjištění rozvrací tento člověk náš národ, brání odvádět císaři daně a prohlašuje se za Mesiáše krále.*“ Obvinění odvádět daně císaři je v rozporu s Mk 12:17parr. Ježíšova odpověď Pilátovi je nejednoznačná: „*Ty sám to říkáš.*“ Pilát je líčen jako mírumilovný správce, což je v rozporu s jeho historickým popisem. Josephus Flavius i Filón Alexandrijský popisují Piláta jako krutého vládce, nemajícího pochopení pro židovské náboženství. Je známo, že římsí místodržitelé se neobávali vynášení rozsudků smrti, aby udrželi pořádek v zemi. Obraz Piláta pohnutého Ježíšovým osudem, myjícího si ruce nad jeho smrtí je zřejmě pozdějším dodatkem.

Jelikož se výslechu neúčastnil žádný z Ježíšových přívrženců, je otázkou, nakolik je tradice výslechu autentická a nakolik se pisatelé snažili svalit vinu za ukřižování na Židy. Oproštění viny Říma a svalení viny na Židy se zdá být logickým krokem učiněným v době rozrůstání křesťanských komunit po římském impériu. Veřejně prohlašované odsouzení Říma ze smrti svého zakladatele by vedlo k jistému odsouzení křesťanství římskou vládou a nikdy by nemohlo být uznáno za tolerované, natož státní, náboženství. Uvalení viny na Židy tak mohlo mít v rámci raného křesťanství záchovný motiv.

9.4 Ježíšovo ukřižování

Novozákonní zmínky o Ježíšově ukřižování jsou všudypřítomné a vzpomínky na povahu Ježíšovy smrti odrážejí význam této události pro první učedníky.

Jasnou evidencí, potvrzenou z křesťanských, židovských i římských zdrojů, je Ježíšova smrt rukama Římanů a jeho odsouzení Pontiem Pilátem. V Pavlových listech, Skutcích a 1. listu Petrovi se hovoří o Ježíšově pověšení na strom, užitím řeckého výrazu

ξύλον.²⁵⁴ V pozdějších evangelijních zprávách je zmíněna smrt na kříži (σταυρός). Ukřižování jako forma smrti bylo nejhorším trestem, nehodným pro občany Říma, udělovaným za zvláštní provinění se proti impériu. Ukřižovaný mohl být ke kříži přibit hřeby, jak píše evangelia, či provazem. Běžnější forma byla zřejmě přivazování provazem. Přibití na kříž pomocí hřebů dokazuje jediný archeologický nález. Kostra muže s hřeby byla nalezena roku 1968 v jižní části Jeruzaléma. Důvodem proč se nezachovalo více takových nálezů, může být fakt, že někteří ukřižovaní byli nechávaní na kříži jako potrava pro ptáky či jinou zvěř jako odstrašující příklad pro ostatní.²⁵⁵

Ježíš byl popraven římskou mocí jako nepřítel Říma²⁵⁶. Ježíšův obraz zanechaný Novým zákonem však neodpovídá tomuto stanovisku. K předání do rukou římské moci zřejmě přispěl Sanhedrin. Podle Marka a Matouše byl Ježíš obviněn Sanhedrinem z rouhání se proti Bohu. Náboženský konflikt uvnitř judaismu nebyl pouze konfliktem náboženským, ale i politickým. V Sanhedrinu byla neoddělitelně spjata vysoká politika a služba Bohu v jeruzalémském Chrámu. Ježíšovo poslání znevažovalo legitimitu a autoritu Chrámu a vysokých kněží. V zájmu Sanhedrinu tedy bylo zbavit se Ježíše, ať zesměšněním jeho vize nebo jeho umlčením.²⁵⁷ Spolupráce vysokých židovských představitelů s římskou vládou byla v té době běžná. Obvinění Sanhedrinu (Lk 23:2) souviselo s politickým proviněním a prohlášení se za krále bylo přímým proviněním proti římskému impériu. I pobouření lidu po celém Judsku mohlo znít v očích Piláta Pontského jako rebelie a podněcování k občanským nepokojům.

Titul na kříži ukazuje na Ježíšovo provinění a je zmíněn ve všech evangeliích.

- Mt 27:37 - οὗτος ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων („*To je Ježíš, král Židů*“)
- Mk 15:26 - ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων („*Král Židů*“)
- Lk 23:38 - ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων οὗτος („*Král Židů*“)

²⁵⁴ Gal 3:13, Sk 5:30, Sk 10:39, Sk 13:29, 1P 2:24.

²⁵⁵ GREEN, Joel, B. The Death of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2383-2408. ISBN 978-9004163720. Str. 2390.

²⁵⁶ Pokud bychom se chtěli držet stanoviska, že Ježíš byl odsouzen Sanhedrinem, pravděpodobnější forma popravby by bylo ukamenování. Židé nepoužívali ukřižování jako formu smrtelné popravby. Nehledě na fakt, že rozsudek smrti mohl být vydáván pouze římskou mocí, nikoli Sanhedrinem.

²⁵⁷ GREEN, Joel, B. The Death of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 2383-2408. ISBN 978-9004163720. Str. 2401.

- J 19:19 - Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων („*Ježíš Nazaretský, král židovský*“)

Titulus crucis označuje Ježíše jako uchazeče o trůn. Jeho kruté popravení mělo být poučením pro židovské obyvatelstvo, že Řím nebude tolerovat jakýkoli pokus o podněcování povstání a stavění se proti impériu a císaři jako jedinému vládci.²⁵⁸

Marcus Borg vidí důvod Ježíšovy smrti v provokativním napadání mravních principů své doby. Snaha o přetvoření vlastní kultury, o nový vztah s Bohem, který povede k novému ethosu a nové politice se odráží v jeho smrti na římském kříži.²⁵⁹

Markovo evangelium 15:25 uvádí čas Ježíšova ukřižování, ke kterému došlo v 9 hodin ráno²⁶⁰. Po šesti hodinách²⁶¹ utrpení na kříži Ježíš umírá se slovy „*Bože, Bože, proč jsi mě opustil?*“ Markova verze s paralelou v Mt je zřejmým odkazem na Ž 22:2: „*Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?*“

V synoptických evangeliích se hovoří o tmě, která nastala před Ježíšovou smrtí, od poledne (od šesté hodiny) do tří hodin odpoledne (do deváté hodiny). Skutečnost, že by se jednalo o zatmění Slunce, jak někteří badatelé předpokládali je nepravděpodobná, jelikož Pesach připadá vždy na úplňk.²⁶² Může se jednat o symboliku znamenající Boží smutek nad

²⁵⁸ Tamtéž. Str. 2393.

²⁵⁹ BORG, Marcus J a John Dominic CROSSAN. *The last week: what the gospels really teach about Jesus's final days in Jerusalem*. London: SPCK, 2008, xii, 238 s. ISBN 978-0-281-05983-6. Str. 183- 184.

²⁶⁰ Pokud si uvědomíme, co vše se stalo, jeví se hodina ukřižování poměrně brzká. Nejdříve se brzy ráno sešla rada a dohodla se na Ježíšově posláni k Pilátovi (u Lk probíhá ještě ranní výslech). Následuje Ježíšova obžaloba u Piláta a Pilátův výslech Ježíše (u Lk je Ježíš ještě poslán k Herodovi a zpět k Pilátovi). Následovalo propuštění jednoho z vězňů (Barabáš/Ježíš) před lidem, poté přípravy na popravu a Ježíšova cesta na popraviště. To vše se stihlo do 9 hodin ráno! (tj. do třetí hodiny denní).

²⁶¹ Mk 15:34.

²⁶² Pokud by se přeci jen jednalo o zatmění Slunce, k Ježíšovu ukřižování by muselo dojít v jiný čas než během svátku Pesach, tj. přibližně 14 dní před nebo 14 dní po samotném svátku. Tato teorie by vysvětlovala zasedání Sanhedrinu a odsouzení k smrti, ke kterému by nemělo docházet během svátků. Pokud by Ježíš slavil hod beránka, jak vypovídají synoptická evangelia, k jeho ukřižování by došlo na hlavní svátek. Snaha rané církve a evangelistů by byla přiblížit Ježíšovu smrt k hlavnímu židovskému svátku a udělat z Ježíše „obětního beránka, který snímá hříchy světa“. V nejstarších pramenech, v prameni Q není pašijní příběh zmíněn vůbec! U zatmění Slunce by však byla problémem jeho délka. I když dojde k úplnému zatmění Slunce, trvá řádově několik minut nikoliv tři hodiny. Někteří badatelé také mluví o zatmění mrakem prachu po zemětřesení. S tím by mohlo

ztrátou svého syna. Jedním z obyčejů konaným během smutku, bylo zhasnutí světla. Božím největším světlem je Slunce, které bylo na okamžik smutku „zhasnuto“.²⁶³ S větší pravděpodobností Marek (hodně užívající citace a narážky na SZ) odkazoval na biblický text z Am 8:9-10:

„V onen den způsobím, je výrok Panovníka Hospodina, že slunce zapadne v poledne, tmou zahalím zemi za jasného dne. Vaše slavnosti proměním ve smutek, všechny vaše písně v žalozpěvy. Na všechna bedra vložím žíněnou suknicí, na každé hlavě bude lysina. Učiním, že bude v zemi smutek jako nad jednorozeným a její poslední chvíle jako den hořkosti.“

Rok Ježíšovy smrti je předmětem spekulací a domnívám se, že je nemožné přesný rok stanovit. Někteří badatelé vycházejí z konstatování synoptiků, že po hlavním svátku Pesach nastala sobota a dospívají k názoru, že rokem Ježíšovy smrti byl rok 30 nebo 33. To je ovšem problematické, neboť židovský měsíc začínal v době, kdy byl na obloze vidět první srpek měsíce. V případě např. velké oblačnosti pak nebyl problém posunutí měsíce o den a přepočtení na dnešní gregoriánský kalendář by nevycházelo.

Ježíšova smrt se stala hermeneutickým klíčem pro čtení Starého i Nového zákona. Retrospektivně byly do Písma vloženy citace typu: „*stalo se tak, aby bylo naplněno Písmo.*“ Na Ježíšův život se začalo nahlížet z pohledu jeho mučednické smrti, často spojované s trpícím mesiášem z Iz 53. Kříž se stal ústředním bodem Pavlovy misie a později celé křesťanské církve. Tím došlo k odklonu od Ježíšova pozemského života a k rozvíjení křesťanského náboženství na události kříže. Podle evangelií ale Bůh neměl zalíbení v Ježíšově smrti, nýbrž v jeho životě.

souviset i „roztržení opony“. Problémem ovšem je, že nejprve dochází ke tmě a až poté k roztžení opony, což se se zemětřesením neslučuje.

²⁶³ CASEY, Maurice. *Jesus of Nazareth: an independent historian's account of his life and teaching*. London: T&T Clark, c2010, xvi, 560 s. ISBN 978-0-567-64517-3. Str. 447.

Závěr

Po nastínění problematiky Ježíšovy doby je patrné, že život v tehdejší Palestině byl velice názorově roztržštěný. Tato situace byla živnou půdou pro vznik nového náboženského hnutí. Na základě strohých, nedostatečných a často později ranou církví revidovaných pramenných informací vztahujících se k Ježíši Nazaretskému dochází v bádání k vytvoření mnoha různých směrů měnících se s každou generací teologů. Různé směry bádání se odlišují v použití pramenů, metodologie i kladení důrazu na zkoumané aspekty. Tyto odlišnosti byly ukázány na přehledu historie bádání od prvních počátků přes liberální teology, Bultmannovy žáky až po současné těžko přehledné a názorově roztržštěné bádání, které je zřejmým odrazem postmoderní doby.

Bylo ukázáno, že některé sepsané pasáže Ježíšova života, zejména jeho dětství a pašijový příběh, jsou výrazně ovlivněny teologií rané církve a složeny především ze starozákonních citátů. Pasáž o Ježíšově narození byla u Matouše a Lukáše teologickým úvodem, připravujícím čtenáře na vyprávění o Ježíši Kristu a nijak se nevymykala antické tradici odvozující nadpřirozený původ významných osobností. Pašijový příběh byl popsán tak, aby došlo k naplnění starozákonních prorocství a vyvstal z nich Bohem vzkříšený Kristus, jenž se stal ústředním bodem křesťanství po celá staletí. I přes teologický „nános“ rané církve lze z této formy narativu vyvodit některá historická data.

Život Ježíše Nazaretského byl přiblížen srovnáním s jeho učitelem Janem Křtitelem. Ježíšovo sebepochopení bylo demonstrováno na několika příkladech. Především bylo pojednáno o Božím království, jež bylo Ježíšem vnímáno nikoli apokalypticky, ale přítomně v jeho skutcích uzdravování a odpouštění, s budoucím očekáváním Boží vlády na celém světě. Na (ne)užívání titulů bylo ukázáno, že Ježíš se neztotožňoval s mesiášskými tituly, i když si byl pravděpodobně vědom svého mimořádného poslání. Zvláštní oddíl byl věnován titulu Syna člověka. V závěru byla vyřčena hypotéza, že tento titul byl Ježíšem používán jako označení sebe sama. Apokalyptické výroky spjaté se Synem člověka byly označeny za sekundární. Na některých evangelijních pasážích byl ukázán Ježíšův zvláštní vztah k Bohu jako Otci i neočekávaný vztah k učedníkům, které si sám volil.

O rekonstrukci Ježíšova života se pokoušeli mnozí teologové a historici. Většina z těchto pokusů je vystavena oprávněné kritice. I když asi nikdy nenastane rezignace na co nejvěrohodnější obraz Ježíše Nazaretského, musíme se smířit s faktem, že většina těchto

pokusů bude do jisté míry konstruktem s určitou mírou pravděpodobnosti, odrážející osobnost samotného badatele.

Seznam literatury

Primární prameny a literatura

Bible: Český ekumenický překlad. Praha: Československá biblická společnost, 1990. 1150 s.

FLAVIUS, Josephus. *O starobylosti Židů: Můj život.* 2. vyd., V AK 1. vyd. Praha: Arista, 2006, 183 s. ISBN 80-86410-53-6.

PLINIUS, CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Dopisy.* 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988, 389 s.

SEGERT, Stanislav. *Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky.* 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 963 s. ISBN 978-80-7298-108-3.

TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy.* 3., přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1975, 554 s.

Sekundární literatura

BAASLAND, Ernst. Fourth Quest? What Did Jesus Really Want?. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus.* Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 31-57. ISBN 978-9004163720.

BOCK, Darrell L. *Studying the historical Jesus: a guide to sources and methods.* Grand Rapids: Baker Academic, c2002, 230 s. ISBN 0-8010-2451-x.

BORG, Marcus J a John Dominic CROSSAN. *The last week: what the gospels really teach about Jesus's final days in Jerusalem.* London: SPCK, 2008, xii, 238 s. ISBN 978-0-281-05983-6.

BORG, Marcus. *Jesus: Uncovering The Life, Teachings and Surprising Relevance of a Spiritual revolutionary.* HarperCollins e-books, 2006.

BORNKAMM, G. *Apoštol Pavel.* Praha: Kalich, 1998.

BORNKAMM, Günter. *Jesus of Nazareth.* New York: Harper & Row, 1975, 239 s. ISBN 0-06-060932-x.

BROWN, Collin. The Quest for the Unhistorical Jesus and the Quest for the Historical Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus.* Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 855-886. ISBN 978-9004163720.

BULTMANN, R. K. *Theology of the New Testament*. London: SCM, 1952.

BUSCH, Eberhard. *Barth*. Nashville: Abingdon Press, c2008, viii, 95 s. ISBN 978-0-687-49246-6.

BYRSKOG, Samuel. How do we know, that Jesus existed. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 1609-1638. ISBN 978-9004163720.

CASEY, Maurice. *Jesus of Nazareth: an independent historian's account of his life and teaching*. London: T&T Clark, c2010, xvi, 560 s. ISBN 978-0-567-64517-3.

CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: the life of a mediterranean jewish peasant*. [1st ed.]. San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991, xxxiv, 507 s. ISBN 0-06-061629-6.

EHRMAN, Bart D. *Jesus: apocalyptic prophet of the new millennium*. 1. issued as an Oxford Univ. Press, 2001. Oxford: Oxford Univ. Press, 2001, 274 s. ISBN 0-19-512474-x.

FLUSSER, David a R NOTLEY. *Ježíš*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 284 s. ISBN 80-7298-041-6.

FRANCE, Richard T. The Birth of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 31- 57. ISBN 978-9004163720.

FREDRIKSEN, Paula. *Jesus of Nazareth, King of the Jews: a Jewish life and the emergence of Christianity*. 1st ed. New York: Vintage Books, 2000, 327 s. ISBN 978-0-679-76746-6.

FUNDA, O. A. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Academia, 2007, 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8.

FUNK, Robert Walter a Roy W HOOVER. 1993. *The five Gospels: the search for the authentic words of Jesus : new translation and commentary*. 1st ed. New York: Maxwell Macmillan International, xxii, 553 p. ISBN 00-254-1949-8.

FUNK, Robert Walter. 1998. *The acts of Jesus: the search for the authentic deeds of Jesus*. 1st ed. San Francisco: HarperSanFrancisco, xxiv, 569 p. ISBN 00-606-2979-7.

GOWLER, David B. *What are they saying about the historical Jesus?*. New York: Paulist Press, c2007, x, 190 s. ISBN 978-0-8091-4445-7.

GREEN, Joel, B. The Death of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 2383-2408. ISBN 978-9004163720.

CHARLESWORTH, James H. *Jesus and archaeology*. Grand Rapids: William B. Eerdmans, c2006, xxv, 740 s. ISBN 0-8028-4880-x.

JEREMIAS, Joachim. *Jerusalem in the time of Jesus: an investigation into economic and social conditions during the New Testament period*. 1st pbk. ed. --. Philadelphia: Fortress Press, 1975, xv, 405 s. ISBN 0-8006-1136-5.

JOHNSON, Luke Timothy. Anti-Judaism and the New Testament. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 1609- 1638. ISBN 978-9004163720.

JOHNSON, Luke Timothy. *The real Jesus: the misguided quest for the historical Jesus and the truth of the traditional Gospels*. 1st ed. San Francisco: HarperCollins, 1996, 182 s. ISBN 0-060-64177-0.

JONGE, Marinus de. *God's Final Envoy: Early Christology and Jesus' Own View of His Mission*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co: 1998. 176 str. ISBN 978-0802844828.

KÄSEMANN, Ernst. *Essays on New testament themes*. London: SCM, 1964, 200 s. ISBN 0-334-00388-1.

KREPLIN, Mathias. The Self-Understanding of Jesus. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 2473-2516. ISBN 978-9004163720.

KUČERA, Zdeněk. *Náboženská témata včera a dnes: studie a reflexe k porozumění teologické přítomnosti*. Vyd. 1. Praha: M & V, 2003, 104 s. ISBN 80-86771-04-0.

KUČERA, Zdeněk. *Trojiční teologie*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1983, 95 s.

KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 231 s. ISBN 80-244-0920-8.

LUKEŠ, Jiří. Byl Ježíš Nazaretský prorokem konce času? In: VOJTÍŠEK, Zdeněk (ed.): *Apokalypsa nebo transformace? Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*. Praha: Dingir 2014, str. 243-274.

MÁNEK, Jindřich: *Když Pilát spravoval Judsko*. Edice Blahoslav Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1980.

MASON, Steve The Writings of Josephus: Their Significance for New Testament Study. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 1609-1638. ISBN 978-9004163720.

MEYER, Ben F. *The Aims of Jesus*. Eugene: Wipf & Stock Publishers 2002. 335s. ISBN 1-55635-041-4.

OERTER, Wolf B a kol. *Rukopisy z Nag Hammádí 3*. Praha: Vyšehrad, 2010, 224 s. ISBN 978-80-7429-142-5.

OERTER, Wolf B a Petr POKORNÝ. *Rukopisy z Nag Hammádí*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, 356 s., ISBN 978-80-7021-875-4.

OERTER, Wolf B a VÍTKOVÁ, Zuzana. *Rukopisy z Nag Hammádí 2*. Praha: Vyšehrad, 2009, 200 s. ISBN 978-80-7429-017-6.

POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9. Str. 211.

POKORNÝ, Petr. *Ježíš Nazaretský: historický obraz a jeho interpretace*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005, 174 s. ISBN 80-7298-135-8. Str. 20-23; 38-61.

POKORNÝ, Petr. Words of Jesus in Paul: On the Theology and Praxis of the Jesus Tradition. In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, str. 3437-3468. ISBN 978-9004163720.

RAJAK, Tessa. Was there a Roman Character for the Jews?, *JRS*. 1984, vol. 74, s. 107–123.

ROBINSON, James. Jesus' "Rhetoric": The Rise and Fall of "The Kingdom of God". In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Sudy of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 2011, 3201-3220. ISBN 978-9004163720.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008, 495 s. ISBN 978-80-246-1465-6.

SACHI, Paolo. Ježíšovo formativní pozadí. IN: CHARLESWORTH, James H. *Ježíš a svitky od Mrtvého moře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000, 138-153. ISBN 80-7021-261-6.

SANDT, Huub van de a David FLUSSER. *The Didache: its Jewish sources and its place in early Judaism and Christianity*. Assen: Royal Van Gorcum, 2002, xviii, 431 s. ISBN 90-232-3763-3.

SCHÄFER, Peter. *Dějiny Židů v antice: od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 263 s. ISBN 80-7021-633-6

SCHUBERT, Kurt. *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 149 s. ISBN 80-7021-591-7.

SCHWEITZER, Albert. *The quest for the historical Jesus: a critical study of its progress from Reimarus to Wrede*. London: A. and C. Black 1945.

ŠTEFAN, Jan. *Karl Barth a ti druzí: pět evangelických theologů 20. století: Barth, Brunner, Tillich, Althaus, Iwand*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, 507 s. ISBN 80-7325-080-2.

THEISSEN, Gerd a Annette MERZ. *The historical Jesus: a comprehensive guide*. Minneapolis, Minn.: Fortress Press, 1998, 642 s. ISBN 0-8006-3122-6.

TROJAN, Jakub S. *Ježíšův příběh: výzva pro nás*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2005, 413 s. ISBN 80-7298-136-6.

VAN VOORST, Robert E. 2000. *Jesus outside the New Testament: an introduction to the ancient evidence*. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans Pub., xiv, 248 p. ISBN 08-028-4368-9.

VAN VOORST, Robert E. Jesus Tradition in Classical and Jewish Writings In: HOLMÉN, Tom a Stanley PORTER. *The Handbook For Study of The Historical Jesus*. Boston: Brill Academic Pub, 201, str. 2149-2182. ISBN 978-9004163720.

VERMÈS, Géza. *Ježíšovo umučení*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010, 153 s. ISBN 978-80-7432-040-8.

KAŠE, Vojtěch. Didaché 9-10: Problémy a perspektivy současného bádání. Religio. 2013, XXI, č. 1, s. 73-94.

Elektronické zdroje

The Lives of the Twelve Caesars, Volume 06: Nero by Suetonius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. Free eBooks: Project Gutenberg [online]. [cit. 2015-26-01]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6391/pg6391.html>

Josephus and Jesus: The Testimonium Flavianum Question. KIRBY, Peter. Early Christians Writings [online]. © 2001- 2015 [cit. 2015-27-01]. Dostupné z: <http://www.earlychristianwritings.com/testimonium.html>.

The Babylonian Talmud: Internet archive. THE INTERNET ARCHIVE. Internet Archive: Digital archive of free books, movies, musics and wayback machine [online]. 2014 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z: <https://archive.org/details/TheBabylonianTalmudcompleteSoncinoEnglishTranslation>.
Babylonský Talmud, English version by Soncino. Celkový počet stran 9947.

GREGORY, Jenks. What did Paul Know about Jesus. The fourth R [online]. 1999, roč. 12, č. 1, s. 1-10 [cit. 2015-01-02]. Dostupné z: <http://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/>

Antiquities of the Jews: by Josephus Flavius. PROJECT GUTENBERG EBOOKS. Free eBooks: Project Gutenberg [online]. [cit. 2015-23-03]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2848>.

FLAVIUS, Josephus. Wars of the Jew [online]. Lexundria: A Library of Antiquity [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: http://lexundria.com/j_bj/6.423/wst

NOVOTNÝ, Adolf. Biblický slovník: med. In: [online]. [cit. 2015-02-15]. Dostupné z: <http://biblickyslovník.pleva.info/#med>

JENKS, Gregory. What did Paul Know about Jesus. The fourth R [online]. 1999, roč. 12, č. 1, s. 1-10 [cit. 2015-01-02]. Dostupné z: <http://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/>.

Summary

The diploma thesis is concentrated on issues related to the historical Jesus in the context of the Judaism of his period and from the nowadays research's point of view. The aim is not exhaustive treatise, which is not possible due to type and scope of this thesis. The goal is to highlight some significant moments related to this issue. Whereas the aim is historical presentation of Jesus's life, there are not mentioned events coming up after the Jesus's death.

The question „Who Jesus really was?“ is more than 250 years object of many studies. In recent years the number of scientists is increasing and it is even not possible to be experienced in all trends, methods and conclusions. In this thesis Jesus of Nazareth is depicted in the point of view of nowadays research and I aware of an incomplete insight into the whole issue.

The thesis begins with introduction to historical Jesus research. First part is constituted with theoretic-historical preliminary necessary to understand the second part. Historical literature mentioning Jesus of Nazareth is included in the first chapter. In the second chapter Palestine is put into the historical context. Knowledge of religion question in the first century Judaism is essential presupposition for understanding Jesus's teaching. This question is mentioned also in this chapter. The third chapter deals with history of the historical Jesus research. The cardinal ideas, methods and conclusions of particular quests are shown on chosen personalities. Some criteria (un)suitable for contemporary research are discussed within this chapter.

Selected questions of nowadays research are presented in the second part of the diploma thesis. The fourth chapter narrates the Jesus's birth in the light of the Old testament tradition. In the fifth chapter is written about relationship between Jesus and John Baptist and about harmony and contradictions in their teaching. The sixth chapter is concentrated on Jesus's understanding of the kingdom of God. Two different interpretations of this topic among the scientists are shown. The seventh chapter is an effort to perceive Jesus self-understanding. This is demonstrated primarily on using (not just) christological titles. The eight chapter implants the Last Supper in the context of Jewish feast Pascha. It pursues provision of the Last Supper and different point of view on the Eucharist, mentioned in Didache. The last chapter interprets questions about Jesus's death. It refers the reader to problematic situations related to dates and on problematic texts talked about Jesus's inquisitions.

This thesis introduces the issue of historical Jesus research and puts some of the moments from recent investigation. It also looks at the conclusions came out from the *Jesus Seminar*, which are confronted with more conservative conclusions of continental research.